

**T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

**ÇEVRE POLİTİKALARININ OLUŞTURULMASINDA TÜRKİYE'DE
ÇEVRE ALANINDA FAALİYET GÖSTEREN SİVİL TOPLUM
KURULUŞLARININ BİR BASKI ARACI OLARAK ROLÜNÜN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERVE KART

**DANIŞMAN
DOÇ. DR. AYNUR DEMİR**

AKSARAY 2021

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

ÇEVRE POLİTİKALARININ OLUŞTURULMASINDA TÜRKİYE’DE
ÇEVRE ALANINDA FAALİYET GÖSTEREN SİVİL TOPLUM
KURULUŞLARININ BİR BASKI ARACI OLARAK ROLÜNÜN
DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERVE KART

DANIŞMAN
DOÇ. DR. AYNUR DEMİR

AKSARAY 2021

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren 1 ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Merve

Soyadı : KART

Bölümü : Kamu Yönetimi

İmza :

Teslim Tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı : Çevre Politikalarının Oluşturulmasında Türkiye’de Çevre Alanında Faaliyet Gösteren Sivil Toplum Kuruluşlarının Bir Baskı Aracı Olarak Rolünün Değerlendirilmesi

İngilizce Adı: Assessment Of The Role Of Non-Governmental Organizations Operating In The Environmental Field In Turkey As A Means Of Pressure In The Creation Of Environmental Policies

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: Merve KART

İmza:

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

JÜRİ ONAY SAYFASI

182221416 numaralı tezli yüksek lisans öğrencisi Merve KART tarafından hazırlanan “Çevre Politikalarının Oluşturulmasında Türkiye’de Çevre Alanında Faaliyet Gösteren Sivil Toplum Kuruluşlarının Bir Baskı Aracı Olarak Rolünün Değerlendirilmesi” başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Aksaray Üniversitesi Kamu Yönetimi Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

İMZA

Danışman: Doç. Dr. Aynur DEMİR
Kamu Yönetimi, Aksaray Üniversitesi

Üye: Doç. Dr. Hayriye SAĞIR
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Selçuk Üniversitesi

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Bülent ESKİN
Kamu Yönetimi, Aksaray Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 20/05/2021

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Öğrencinin
Adı Soyadı

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Doç. Dr. Sevilay USLU DİVANOĞLU

İmza

İmza

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında ve süreç boyunca benden desteklerini esirgemeyen herkese teşekkür etmek istiyorum.

Öncelikle, danışmanlığımı yürüttüğü ilk günden itibaren beni her konuda destekleyen, yaşadığım güçlüklerin üstesinden gelmeme yardımcı olan, tüm özveri ve sabrı için değerli danışmanım Doç. Dr. Aynur DEMİR'e

Araştırmama tecrübe ve katkılarıyla derinlik kazandıran sayın Doç. Dr. Mustafa Kemal COŞKUN'a,

Verdiği destekle beni her zaman güçlü kılan kıymetli yol arkadaşım Aram YILMAZ'a,

Bu çalışmanın başından sonuna kadar benden maddi manevi desteklerini esirgemeyen sevgili kuzenlerim Kübra KART'a ve Seray KARA'ya,

Sonsuz Teşekkürler

Mart 2021, AKSARAY

Merve KART

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇEVRE POLİTİKALARININ OLUŞTURULMASINDA TÜRKİYE’DE
ÇEVRE ALANINDA FAALİYET GÖSTEREN SİVİL TOPLUM
KURULUŞLARININ BİR BASKI ARACI OLARAK ROLÜNÜN
DEĞERLENDİRİLMESİ

(Yüksek Lisans)

Merve KART, Aksaray 2021

ÖZET

Bilinçlenme düzeyinin artmasıyla birlikte günümüz toplumlarında bireylerin karar alma süreçlerinde aktif olarak rol alma durumunun önemi giderek artmıştır. Bireylerin, olumsuz etkilendikleri uygulamalara karşı bireysel olarak tepki göstermelerinin zorluğu bireyleri kamuoyu oluşturarak örgütlenmeye itmiştir. Örgütlü tepkinin en etkili yolu ise devlet dışı organizasyonlar olan Sivil Toplum Kuruluşları (STK) olmuştur. STK’lar devletin yetersiz kaldığı durumlarda veya toplum yararına olmayan uygulamalara karşı çok sesliliğin ve demokrasinin sesi olmuşlardır. Özellikle çevrenin siyasallaşma süreciyle birlikte kamu politikalarının paydaşları olan çevreci STK’lar, artan çevre sorunları karşısında kamuoyu oluşturmada, çevre sorunlarını gündemde tutmada, eylem, protesto, lobi oluşturma gibi faaliyetlerle etkili aktivistler olarak dikkat çekmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, küresel dünyada olduğu gibi Türkiye’de de sıkça çeşitli şekillerde dile getirilen çevre sorunları ve çevre tahribatının önlenmesi; doğal kaynakların ve çevresel değerlerin korunması ve de sürdürülebilir kullanımı gibi konulara yönelik olarak çevreci STK’ların etkinlik düzeyi ve rolü bu çalışmanın ana çıkış noktasıdır. Çevreci STK’ların, çevre koruma konusunda oluşturulan düzenlemelerde veya politik süreçlerde ne şekilde rol aldığı; çevre politikalarının uygulanmasında baskın ve etkin bir rolü olup olmadığı, politik süreçlerde bir baskı aracı olarak görev yapıp yapmadığı bu çalışmanın ana tartışma konusu olmuştur.

Çevreci STK’ların, çevre politikalarına etkileriyle ilgili yapılan çalışma için 9 farklı çevreci STK belirlenmiştir. Belirlenen STK’ların web sayfaları, yayınladıkları raporlar ve bizzat belirlenen STK’lara gönderilen bilgi talep formu aracılığıyla bilgi edinimi sağlanmış ve elde edilen bilgilerin dökümleri bilgisayar ortamında nitel analizde kullanılacak ham

veriye dönüştürülmüştür. Verilerin analizinde MAXQDA Nitel Veri Analiz Programı kullanılmıştır.

Bu çalışma sonuçları yönü ile değerlendirildiğinde çevre politikalarının oluşturulmasında, düzenlenmesinde ve uygulanmasında bir baskı aracı olarak Türkiye'deki çevreci STK'ların rolü oldukça sınırlıdır ve de etkinlik alanına göre değişiklik göstermektedir. Çevreci STK'ların etkinliğindeki en belirleyici faktörler STK-devlet kurumları arasındaki işbirliği ve finansal kaynaktır. Çevreci STK'ların yaklaşık %43'nün finansal olarak devlete bağlı olmaları çevreci STK'ların devletten bağımsız hareket edemedikleri ve de siyasal alanda tam bağımsız olmadıklarını göstermektedir. Çevreci STK'ların finansal olarak bağımsız olmamaları ve gelir kaynaklarının büyük bir kısmını kamu kurumlarıyla proje işbirliklerinin oluşturması çevreci STK'ların çevre ile ilgili konularda yeteri kadar etkili olamamalarına neden olmuştur. Bu nedenle tam anlamıyla bir baskı aracı olduğu söylenemez. Ayrıca STK üyelerinin yeteri kadar aktivist olmaması da bu süreci olumsuz olarak etkilemektedir. Sosyokültürel ve sosyoekonomik faktörler ise hem STK'ların yapılanmasında hem de finansal kaynakları üzerindeki önemli olumsuz etkenlerdir.

Bilim Kodu: 114514

Anahtar Kelimeler: Çevre, Çevre Politikası, Çevreci Sivil Toplum Kuruluşları, Çevre Sorunları

Sayfa Adedi: 119

Danışman: Doç. Dr. Aynur DEMİR

AKSARAY UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ASSESSMENT OF THE ROLE NON-GOVERNMENTAL
ORGANIZATIONS OPERATING IN THE ENVIRONMENTAL FIELD
IN TURKEY AS A MEANS OF PRESSURE IN THE CREATION OF
ENVIRONMENTAL POLICIES
(M.A. Thesis)

Merve KART, Aksaray 2021

ABSTRACT

With the increase in the level of awareness, the importance of individuals' active role in decision-making processes has gradually increased in today's societies. The difficulty of individuals reacting individually to the practices they are negatively affected by, has pushed individuals to be organized by forming a public opinion. The most effective way of organized response is Non Governmental Organizations (NGOs) that are nonstate organizations and they have become the voice of polyphony and democracy in situations where the state is inadequate or against practices that are not in the interest of society. Environmentalist NGOs, which are the stakeholders of public policies especially with the politicization process of the environment, draw attention as effective activists in forming public opinion in the face of increasing environmental problems, keeping environmental problems on the agenda, and with activities such as protests, lobbying.

When evaluated from this perspective, as in the global world, environmental issues frequently raised in various ways in Turkey, efficiency level and the role of environmental NGOs to address the issues such as prevention of environment and protection of environmental degradation, conservation and sustainable use of natural resources and environmental values and is the starting point. How environmentalist NGOs play a role in environmental protection regulations or political processes, whether they have a dominant and effective role in the implementation of environmental policies, whether they serve as a pressure tool in political processes have been the main discussion topics of this study.

9 different environmental NGOs were identified for the study on the impact of environmental NGOs on environmental policies. Information acquisition was provided through the web pages of designated NGOs, the reports they published and the information request form sent to personally designated NGOs, and the breakdown of the information obtained was converted into raw data to be used in qualitative analysis in a computer environment. MAXQDA qualitative data analysis program was used for data analysis.

When evaluated with the results of this study, the role in regulation, the implementation and the formation of environmental NGOs in Turkey, as a pressure tool of environmental policy, is quite limited and varies according to the surrounding area. The most determining factors in the effectiveness of environmentalist NGOs are the cooperation and financial resources between NGO and government institutions. The fact that approximately 43% of environmentalist NGOs are financially dependent on the state shows that environmental NGOs cannot act independently from the state and are not fully independent in the political field. They are not sufficiently effective on environmental issues, as they are not financially independent and a large part of their income depends on project collaborations with public institutions. For this reason, it cannot be said to be a complete pressure tool. In addition, the fact that NGO members are not enough activists also negatively affects this process. Sociocultural and socioeconomic factors are important negative factors both in the structuring of NGOs and on their financial resources.

Science Code: 114514

Key Words: Environment, Environment Policy, Environmental Non-Governmental Organizations, Environmental Problems

Page Number: 119

Süpervisor: Doç. Dr. Aynur DEMİR

SİMGELER VE KISALTMALAR

STK	Sivil Toplum Kuruluşu
BM	Birleşmiş Milletler
UNEP	Birleşmiş Milletler Çevre Programı
ÇED	Çevre Etki Değerlendirme
CO2	Karbondioksit
IUCN	Uluslararası Doğa Koruma Birliği
EDP	Eşitlik ve Demokrasi Partisi
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
BBYKP	Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
İBYKP	İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
ÜBYKP	Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
DBYKP	Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
BBYKP	Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
ABYKP	Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı
YBYKP	Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
SBYKP	Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
DBYKP	Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı
UÇEP	Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı
İDÇS	İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi
AB	Avrupa Birliği
KOB	Katılım Ortaklığı Belgesi
ÇSTK	Çevreci Sivil Toplum Kuruluşu
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
WWF	Dünya Doğal Hayatı Koruma Vakfı
WCS	Doğal Hayatı Koruma Derneği
IUCN	Uluslararası Doğa Koruma Birliği
KEW	Kraliyet Botanik Bahçeleri
DWCT	Durrell Doğal Hayatı Koruma Birliği
CI	Uluslararası Koruma
TEMA	Türkiye Erozyonla Mücadele Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı
ÇEVKO	Çevre Koruma ve Ambalaj Atıkları Değerlendirme Vakfı
ÇEKÜL	Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı
TÜRÇEV	Türkiye Çevre Eğitim Vakfı
TURMEPA	Deniz Temiz Derneği
ÇEV-KOR	Çevre Koruma ve Araştırma Vakfı
DHKD	Doğal Hayatı Koruma Derneği

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2.1. Türkiye’de Yıl Bazında Nüfus Artış Oranları ve Nüfus Dağılımı (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 1962.).....	35
Tablo 2.2. Gelişmiş Ülkelerdeki ve Türkiye’deki Toplam STK Sayıları (Keleş ve Özkan, 2018’den uyarlanmıştır).....	45
Tablo 2.3. Küresel Faaliyet Gösteren Çevreci Sivil Toplum Kuruluşları	46
Tablo 2.4. Türkiye’de Çevre Konusunda Faaliyet Gösteren STK’lar ve Öncelikli Faaliyet Alanları	50
Tablo 3.1. Faaliyet Alanı Doğrudan Çevreye İlişkin Olarak Seçilen ÇSTK’lar	61
Tablo 4.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri.....	65
Tablo 4.2. Çevreci STK’ların, Üye Durumları ve Genel Statüleri.....	66
Tablo 4.3. Çevreci STK’ların Kendi İçinde Karar Alma Süreçleri	67
Tablo 4.4. Çevreci STK’ların Uluslararası Çevre Örgütleriyle İlişki Düzeyleri	68
Tablo 4.5. Çevreci STK’ların Ulusal Çevre Örgütleriyle İlişkilerinin Varlığı	68
Tablo 4.6. Çevreci STK’ların Ulusal ve Uluslararası İşbirliği Kapsamında Gerçekleştirdiği Projelerin Nitelikleri	70
Tablo 4.7. Çevreci STK’ların Finansal Kaynak Durumları	70
Tablo 4.8. Çevreci STK’ların Üye Profili	71
Tablo 4.9. Çevreci STK’larda Üye Katılımı	72
Tablo 4.10. Türkiye’de Çevreci STK’ların Politika Süreçlerinde Etkili Olma Durumu	77
Tablo 4.11. Devletin Çevreci STK’ların Fikirlerini Alma Durumu.....	78
Tablo 4.12. Çevreci STK’ların Bağımsız ve Demokratik Hareket Etme Durumları	79
Tablo 4.13. Çevre Konusunda Etkili Kuruluşlar	85

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 4.1. Çevreci STK'ların Ulusal Diğer Çevre Örgütleriyle Olan İlişkileri	69
Şekil 4.2. Çevreci STK'larda Ana Faaliyet Alanları	73
Şekil 4.3. Faaliyet Alanlarının Belirlenmesinde Uzman Görüşüne Başvurma	74
Şekil 4.4. Çevreci STK'ların Stratejik Planlarına ilişkin durumları ve hedefleri.....	75
Şekil 4.5. Türkiye'de Çevreci STK'ların Kamu Kurumlarında Karar Alma Süreçlerine Katılım	76
Şekil 4.6. Çevreci STK Faaliyetlerinde Sosyo-Kültürel Özelliklerin Olumsuz Etkisi.....	80
Şekil 4.7. Çevreci STK Faaliyetlerinde Sosyo-Ekonomik Özelliklerin Olumsuz Etkisi	81
Şekil 4.8. Çevreci STK'ların Devletle Olan İlişkilerinin Etkinlik Düzeyinin Artırılması İçin Gerekli Koşullar.....	82
Şekil 4.9. Türkiye'de Çevreci STK'ların Etkin Rolü ve Çevreci STK'ların Etkin Rollerinin Yeterlilik Düzeyi	83
Şekil 4.10. Vatandaşların Bilgilendirilmesinde Çevreci STK'ların Başarı Durumu.....	86
Şekil 4.11. Çevreci STK'lar Etkinlik Düzeyi ve Yürüttükleri Kampanyaların Amacına Ulaşma Durumunun Değerlendirilmesi	87

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	ii
JÜRİ ONAY SAYFASI	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR	ix
TABLolar LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
İÇİNDEKİLER	xii
GİRİŞ	1
BÖLÜM I.....	1
BÖLÜM II	5
KURAMSAL TEMELLER	5
2.1. Çevre ve Çevre Bilincinin Oluşumu	5
2.2. Çevre Sorunsalı, Çevre Sorunlarının Özellikleri ve Çevre Sorunlarının Nedenleri ...	7
2.2.1. Çevre Sorunlarının Özellikleri ve Başlıca Çevre Sorunları	8
2.2.1.1. İklim Değişikliği	8
2.2.1.2. Kuraklık ve çölleşme	9
2.2.1.3. Biyolojik Çeşitlilik Kaybı	10
2.2.1.4. Ormansızlaşma.....	11
2.2.1.5. Ozon Tabakasının Tahribi.....	12
2.2.1.6. Asit Yağmurları	12
2.2.1.7. Hava Kirliliği	13
2.2.1.8. Su Kirliliği	14
2.2.1.9. Toprak Kirliliği	15
2.2.1.10. Tehlikeli Atıklar.....	15
2.2.1.11. Deniz ve Okyanusların Kirliliği.....	17
2.2.2. Çevre Sorunlarının Nedenleri	18
2.3. Çevrenin Siyasallaşma Süreci ve Çevre Hareketlerinin Doğuşu	20
2.3.1. Çevrenin Siyasallaşma Süreci.....	20
2.3.2. Çevreci Hareketlerin Doğuşu ve Gelişim Süreci	26
2.4. Türkiye’de Çevrenin Siyasallaşma Süreci ve Türkiye’de Ulusal Çevre Hareketleri	30
2.4.1. Türkiye’de Planlı Dönemde Çevre Politikaları	34
2.4.1.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)	35
2.4.1.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972).....	36

2.4.1.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977).....	36
2.4.1.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)	38
2.4.1.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)	38
2.4.1.6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)	39
2.4.1.7. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000).....	40
2.4.1.8. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)	40
2.4.1.9. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013).....	41
2.5 Türkiye-Avrupa Birliği Sürecinde Çevre Politikaları	42
2.6. Çevre Konusunda Faaliyet Gösteren Sivil Tolum Kuruluşları ve Dernekler	44
2.7. Çevre Politikalarının Oluşum Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşu Olarak Çevre Derneklerinin Rolü ve Katılım Yolları	54
2.8. Çevre İle İlgili Uluslararası ve Ulusal Belgelerde Sivil Toplum Kuruluşu Olarak Çevre Derneklerinin Önemi	58
BÖLÜM III.....	60
YÖNTEM.....	60
3.1. Veri Toplama Teknikleri.....	60
3.2. Verilerin Analiz Yöntemi	61
3.3. Araştırmanın Sınırlılıkları	63
BÖLÜM IV	64
BULGULAR ve TARTIŞMA.....	64
4.1. Araştırmaya Katılan Çevreci STK’ların Demografik Özellikleri	64
4.2. Yapısal Durum, Faaliyet Alanları ve Değerler	66
BÖLÜM V.....	89
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	89
KAYNAKÇA.....	94
EKLER.....	102
TEZ DEĞERLENDİRME FORMU	103

BÖLÜM I

GİRİŞ

Sanayi devrimi sonrası artan çevre sorunlarının yeryüzünün temel bileşenleri olan canlı ve cansız varlıkları tehdit etmesiyle birlikte ortaya çıkan çevre zararlarının tartışılması ve de sorgulanması çevreci anlayışın gündeme gelmesine neden olmuştur. Çevre, doğal kaynaklar ve çevresel değerler üzerindeki baskılar ve olumsuz etkenler insanlığın bugünkü ve gelecekteki yaşam kaynaklarını tehdit eder niteliğe ulaşmıştır. Yalnızca bugünkü kuşakların değil gelecek kuşakların da bu sorunlardan etkilenmesi çevre sorunlarına küresel bir nitelik kazandırmıştır.

1970’li yıllarda siyasallaşma sürecine giren ‘çevre’nin, tüm insanlığın ortak mirası olarak kabul edilerek, gelecek kuşaklara devredilmesi öngörülmüştür (Baykal ve Baykal, 2008). Küresel miras olarak kabul edilen ve gelecek nesillere devredilmesi gereken doğal kaynakların ve çevresel değerlerin tahrip edilmesiyle meydana gelen çevre sorunlarının, yalnızca bölgesel ve ulusal nitelik taşımadığı, uluslararası boyutları olan evrensel bir niteliği de olduğu tüm uluslar tarafından kabul edilmiştir. Küreselleşme de bu sonucu hızlandırmıştır. Bu sebepten dolayı çevre sorunları hem gelişmiş ülkelerin hem de gelişmekte olan ülkelerin de en temel sorunlarından birisi durumuna gelmiştir.

Günümüzde yer alan ve küresel düzeyde tüm toplumları etkileyen başlıca çevre sorunları: Küresel ısınma, asit yağmurları, ozon tabakasının tahribi, GDO’lu ürünlerin ortaya çıkardığı transgenik kirlilik, elektromanyetik kirlilik, iklim değişikliği, çölleşme, ormansızlaşma, fauna ve floranın tahribatı, gürültü kirliliği, hava, su ve toprak kirliliğidir (Turgut, 2009).

Söz konusu çevre sorunlarının gün geçtikçe artması özellikle gelişmiş ülkelerde çevreci söylemlerin ve çevreci hareketlerin ivme kazanmasına ve de çevreci anlayışa sahip çevre örgütlerinin oluşumuna yol açmıştır. Bu örgütler çevre sorunlarına odaklanarak, protesto,

gösteri, kamuoyu oluşturma, eylem vb. etkinliklerle çevre sorunlarını sürekli gündemde tutmuşlar ve tutmaya devam etmektedirler. Bu sivil hareketler ve oluşumlar, çevrenin siyasallaşma sürecinde ve çevre siyasasının oluşumunda küresel olarak önemli rol oynamışlardır.

1970’li yıllardan sonra çevre sorunlarının dünya üzerinde birçok sivil toplum kuruluşu tarafından ve birçok çevreci anlayışa sahip kişiler tarafından dile getirilmesiyle, çevre sorunlarının tüm insanlığın sorunu olarak kabul edilmesi gerektiği düşüncesi oluşmuştur. Bu düşünce, birçok ülkenin küresel katılımıyla gerçekleştirilen çevre konferanslarının, özellikle 1972 Birleşmiş Milletler (BM) Stockholm İnsan ve Çevre Konferansı’nın düzenlenmesinden sonra kabul edilmeye başlanmıştır. Bu konferans ile birlikte siyasallaşan çevre, 1987 Brundtland Raporu’ndan (Ortak Geleceğimiz Raporu) sonra ekonomik politikalara dâhil edilerek, ekonomik açıdan da gündeme getirilmiştir. 1992 BM Rio Konferansı ile tüm ülkelere “ortak ama farklılaştırılmış sorumluluklar” kapsamında çevrenin korunması ve geliştirilmesi konusunda yükümlükler tanınmıştır. Bu yükümlülükler sadece devletlere veya bireylere yönelik olmayıp, çevreci sivil toplum örgütlerinin geniş katılımına da imkân vermiştir. Bu konferanslar sonucunda çevreci STK’lar yasal statü kazanıp, çevreci aktivistler olarak çevre politikalarının oluşturulmasında, düzenlenmesinde ve uygulanmasında etkin rol almışlardır. Ayrıca çevreci anlayışın politik alanda söylem haline gelmesi siyasette yeşil görüş anlayışını ortaya çıkarmıştır. Bu süreçte çevreci STK’ların etkisi büyüktür (Kısa, 2008).

Toplumsal ilişkilerin özel sektör, sivil toplum, devlet üçlemesiyle düzenlendiği toplumlarda, toplumun çevre ile ilgili taleplerini çevreci STK’lar aracılığıyla dile getirmesi beklenmekte olup, bu anlamda çevreci STK’lara önemli görev ve sorumluluklar düşmektedir. Öyle ki STK’ların yasama, yürütme, yargı ve medyadan sonra “beşinci güç”; kamu ve özel sektörden sonra “üçüncü sektör” olarak tanımlanıyor olması bu durumu daha iyi açıklar niteliktedir (Gündüz ve Kaya, 2014). Özellikle kurumsal yapısı ve finansal kaynakları çok daha yüksek olan gelişmiş ülkelerde, çevreci STK’ların politika yapımına katılma ve bu süreci etkileme gücü, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerdeki STK’lara oranla çok daha yüksektir (Cerit, 2014).

1970’li yıllarda başlayan küresel çevre hareketleri Türkiye’de de aynı dönemde etkili olmuştur. Özellikle sürdürülebilir kalkınma anlayışının benimsenmesiyle birlikte uluslararası düzeyde ses getiren faaliyetler Türkiye’de de çevre politikalarının

oluşturulmasında ve düzenlenmesinde, aynı hızla olmasa da, önemli rol oynamıştır. 1970’li yıllar itibarı ile çevre konusunda faaliyet gösteren çok çeşitli STK oluşmuş, son yıllarda ise çevre konularının öncelikli alanlar olması bu STK’ların sayısında artışa neden olmuştur.

Küreselleşme ve uluslararası girişimlerin, yönetime devlet dışı kesimlerin katılımının sağlanması üzerinde ısrarcı olması, çevreci STK’ların ve sivil ağların etkinliklerini arttırıcı nitelikteki gelişmelerdir. Türkiye’deki çevreci STK’ların 835’i doğrudan veya dolaylı çevre alanında amatör veya profesyonel olarak faaliyet göstermektedir. Bu rakam, çoğunlukla kent konseyi, platform, bölgesel platform, internet platformu, yerel gündem, dernek, üniversite öğrenci kulübü, vakıf, yurttaş inisiyatifi, koalisyonlar ve çevre hareketleri gibi STK’ların %8,4’ünü oluşturan örgütlenmelerdir (Paker ve Baykan, 2008; Gündüz, 2014). Kurumsallaşan ve doğrudan ana faaliyet alanı çevre olan çevreci STK sayısı ise düşüktür.

Türkiye’de anayasal nitelikleri bulunan STK’lardan dernek ve vakıf gibi oluşumların çevre politikalarının oluşumunda ve uygulanmasında değişik düzeylerde rolleri bulunmaktadır. Bugün gelinen noktada ise, hem STK’ların hem de faaliyetlerinin doğrudan çevre konularına yoğunlaştığı, STK’ların etkinlik alanlarını arttırdığı ve siyasi alandaki rollerini güçlendirmeye çalıştıkları söylenebilir (Kısa, 2008).

Çevre sorunlarının çözümü ve önlenmesi temelinde başlatılan çevrenin siyasallaşma sürecine yeni bir boyut kazandırarak, STK’ların etkinliklerinin ve siyasallaşma süreçlerine katılımlarının öneminin artmasına ve anlaşılmasına yol açmıştır. Günümüz koşullarında STK’lar; bilgi birikimi sağlayan, kaynak yaratan, sorunları toplumun tüm kesimlerine taşıyabilen, geleceğe yönelik alınması gereken tedbirler ve benimsenmesi gereken ilkeleri kapsayan politikaların oluşturulmasında kılavuzluk eden bir yapıdadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde küresel dünyada olduğu gibi Türkiye’de de sıkça çeşitli şekillerde dile getirilen çevre sorunları, çevre koruma ve çevre tahribatının önlenmesi, doğal kaynakların ve çevresel değerlerin korunması ve sürdürülebilir kullanımı gibi konulara yönelik olarak çevreci STK’ların etkinlik düzeyi ve rolü bu çalışmanın ana çıkış noktasıdır. Çevreci STK’ların, çevre koruma konusunda oluşturulan düzenlemelerde veya politik süreçlerde ne şekilde rol aldığı, çevre politikalarının uygulanmasında baskın ve etkin bir rolü olup olmadığı, politik süreçlerde bir baskı aracı olarak görev yapıp yapmadığı bu çalışmanın ana tartışma konusu olmuştur.

Bu çalışmada ülkemizde çevre alanlarında faaliyet gösteren çevreci STK'lar nitel analiz yöntemleriyle değerlendirilmiştir. Çalışmada ilk olarak demografik bir analizi yapılmış olup, üye profili konusunda detaylı bilgiler elde edilmiştir. Bu yolla hangi demografik grupta yer alan üyelerin çevre konularında daha etkin ve duyarlı aktivistler olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. İkinci aşamada ise çevre konusunda çalışan STK'ların yapısal özellikleri, çevresel değerlere verdikleri önem ve temel faaliyet alanlarına ilişkin detaylı veriler elde edilmiş olup; çevre politikalarının oluşturulmasında, düzenlenmesinde ve uygulanmasında ne şekilde rol oynadıklarına ilişkin detaylı bir analiz yapılmıştır. Bununla birlikte çevreci STK'ların yapısal olarak genel işleyişi, demokratik ve karar alma süreçlerine katılımı, finansal kaynakları (devlet desteği, bağış, proje vb.), işbirliği süreçleri (ulusal, uluslararası, kamu, özel sektör, üniversite, diğer STK vb.), temel faaliyet alanları (doğa koruma, tür koruma, atıklar, ormansızlaşma veya çölleşme vb.) gibi özellikleri belirlenerek çevre politikalarına yaklaşımları, kamuoyu oluşturma konularındaki etkinlikleri, politika oluşumu ve uygulama süreçlerindeki baskın rollerinin olup olmadığı detaylı bir şekilde analiz sonuçlarına dayalı olarak tartışılmıştır.

Çalışmada, çevre politikası üretim aşamalarına, Türkiye özelinde çevreci STK'ların birer baskı aracı olarak katılımı ve çevreci STK'ların politika üretim süreci içerisindeki etkilerinin değerlendirilmesi, çalışmanın özgünlüğü açısından da son derece önemlidir.

BÖLÜM II

KURAMSAL TEMELLER

2.1. Çevre ve Çevre Bilincinin Oluşumu

Günümüzde çevre kavramı bireysel, yerel ya da ulusal olmaktan daha çok evrensel bir nitelik taşımakta ve küresel miras kapsamında değerlendirilmektedir. Bu nedenle çevre kavramının tanımı da gün geçtikçe genişlemektedir. Geçmişte çevre anlam olarak sadece yakın çevrenin ifadesi olarak kullanılırken günümüzde bu dar anlam genişleyerek uluslararası hatta ulus ötesi bir içerik kazanmıştır.

Çevre kavramı genel anlamı itibarıyla; insanın içinde yaşadığı alandır. Çevrenin sözlük anlamı ise, bir organizmanın yaşama ve gelişmesini etkileyen tüm dış faktörler olarak tanımlanmıştır (Görmez, 2015: 3). 5909 sayılı Çevre Kanunu'nun 2. maddesinde ise çevre, canlıların karşılıklı olarak birbirleriyle ilişkilerini ve etkileşimlerini sürdürdükleri fiziksel, sosyal, kültürel, ekonomik ve biyolojik ortam olarak tanımlanmıştır (ÇSB, 2006:2). Kavrama ilişkin başka bir tanımlama da ise çevre, tüm canlı faaliyetlerinin iletişim ve etkileşim içerisinde olduğu mikro ve makro sistemler olarak kabul edilmiştir (Turgut, 2009). Görüldüğü üzere insanlar, hayvanlar ve bitkiler gibi canlı varlıkların yanında göller, akarsular, dağlar gibi fiziksel oluşumlar da çevrenin unsurları içerisine dâhil edildiği sadece insanların değil tüm canlı ve cansız varlıkların içinde bulunduğu ortam çevreyi tanımlamaktadır. Bu kapsamda çevre, doğayı ve içinde barındırdığı ekosistem ve ekosistem etkileşimlerini yani kısaca canlıların ekolojik ortamını ifade etmektedir.

Çevre; fiziksel, biyolojik ve sosyal çevre olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Fiziksel çevre, hava, su ve topraktan oluşan sistemi ifade ederken, biyolojik çevre ise fiziki çevre ile kısmen aynı anlama gelen, yeryüzünde yaşayan tüm canlıları ve canlıların barındığı ortamı ifade etmektedir. Sosyal çevre ise canlıların diğer canlılarla ve gruplarla kurduğu etkileşim sonucunda oluşan çevredir (Demirer, 1992: 10).

Çevrenin bir diğer sınıflandırma şekli ise; doğal, yapay ve sosyal çevredir (Eroğlu, 2018: 3). Doğal çevre, toprak-hava-su üçlüsünü; bitkileri, hayvanları ve mikroorganizmaları kendi yaşam alanlarıyla birlikte kapsamaktadır (Turgut, 2009). Yapay çevre, doğal çevrenin insan eliyle evrilmesinden sonraki insanlığın başlangıcından günümüzü kadar oluşan tüm değerleri ve varlıkları kapsar. Sosyal çevre ise, insanlar arası ilişkileri, toplumsal ve ekonomik kuruluşlar ile devlet kurumlarını ifade etmektedir (Turgut, 2009; Turgut, 1996). Hızlı nüfus artışı, bilim ve teknolojiadaki gelişmelerle birlikte insan doğayı kendi faydası için değiştirmekte ve dönüştürmektedir. Bu dönüşüm tamamen insana hizmet eden yapay bir çevrenin şekillenmesiyle sonuçlanmıştır.

Günümüzde, insan ve doğa arasındaki ilişki etki-tepkiye dayalı bir ilişkidir (Giddens, 2000: 560-566). İnsan tarafından gerçekleştirilen faaliyetlere karşı doğanın vermiş olduğu tepkiler insanların doğaya yaklaşımlarının çerçevesini oluşturmaya başlamıştır. Yaşadığımız yüzyılda insanın çevreye/doğaya olan etkisi o kadar çoktur ki doğanın buna tepki vermemesi nerdeyse imkânsızdır.

Bununla birlikte; doğal kaynakların, insan eliyle ekonomik veya kültürel alanlarda kâr amacıyla 'kullanma' adı altında tahrip edilmesi veya sömürülmesi sonucu, doğal çevrenin yapay çevreye evrilmesi ile “çevre sorunları” gündeme gelmeye başlamıştır. Çevre sorunlarının insan sağlığını tehdit eder boyuta ulaşması ise çevrenin küreselleşmesinde ve siyasallaşmasında, uluslararası platformlarda tartışılmasında, çevrenin popülerlik kazanmasında ve çevre bilincinin oluşmasında önemli rol oynamıştır.

Oluşan çevre tahribatı sonucunda insanın çevreye bakış açısının değişmesinde çevre bilinci önemlidir. Çevre bilinci; çevreyle alakalı kararları ve yorumları içeren ilkelerden ve bu ilkelerle birlikte oluşan düşüncelerin, yaşama davranış biçimleri yoluyla aktarılması sonucu oluşmaktadır. Aynı zamanda çevre bilinci, insanın çevresiyle etkileşime girmesine bağlı olarak ivme kazanan bir süreçtir (Türküm, 2019). Bu sürecin en önemli aktörleri ise çevre konusunda faaliyet gösteren STK’lar ve bu gönüllü kuruluşların başlattığı sivil harekettir.

Giderek artan yıkıcı etkiler karşısında insan, bu kez kendi eliyle yarattığı tahribata karşı önlemler almaya başlamıştır. Kaynakların tükenmesiyle oluşan gelecek kaygısı ve doğal güzelliklerden mahrum kalmanın yarattığı rahatsızlık, insanları önlemler almaya ve de hatalarını yinelenemeye yöneltmiştir. Bu bağlamda bakıldığında çağdaş çevre bilincinin oluşumunun ivme kazandığı söylenebilir. Çevre bilinci, bireysel ve toplumsal bir

sorumluluk olarak; bireyin dün ile bugünü, geçmişle geleceği unutmaksızın, hem kendisine hem de doğaya saygılı olabilmesi demektir. (Türküm, 2019).

Bugün doğa ve insan ilişkisi tüketim üzerine yoğunlaşmıştır ve insan üzerinde hâkim olduğunu sandığı doğayı hızla tüketerek kendi sonunu hazırladığı üzerine bir algı söz konusudur. Geçmiş dönemlerde insan, doğa karşısında korunmaya muhtaçken günümüzde doğa, insan karşısında korunmaya muhtaç duruma gelmiştir ve bu koruma işini de bir baskı aracı olarak STK'lar üstlenmiştir. Küresel çapta yaşanan çevresel felaketler, insanın doğaya karşı tutumunu değiştirmeye başlamış ve sürdürülebilir bir çevre için örgütlenmeler meydana gelmiştir.

Küreselleşmenin de etkisiyle 1970 ve 1980'li yıllarda çevre sorunları uluslararası boyutta ele alınmaya başlanmış ve Birleşmiş Milletler Çevre ve İnsan Konferansı Stockholm'de toplanarak ilk defa çevre sorunları küresel boyutta tartışılmıştır. İklim değişiklikleri, ormanların azalması, küresel ısınma, buzulların erimesi, ozon tabakasının delinmesi vb. çevreyi tehdit eden tehlikelerin farkına varılmıştır (Baykal ve Baykal, 2008).

Toplumun doğayı bilinçsiz şekilde sömürüsü ve kullanımı sonucunda meydana gelen çevresel sorunlar tekrardan toplumları küresel ölçekte etkilemeye başlayınca insanların da doğaya bakış açıları değişmiştir. Bunun sonucunda bilinçli hareket edebilmek ve doğayı korumak adına STK'lar kurulmuş ve bu tarz örgütlenmelerle kamuoyu oluşturmak adına sivil hareketlilik başlamıştır.

2.2. Çevre Sorunsalı, Çevre Sorunlarının Özellikleri ve Çevre Sorunlarının Nedenleri

Günümüzde çevre sorunsalı kavramı çevre sorunlarının kendi içinde ve diğer toplumsal sorunlarla bir bütün olduğunu ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Çevre sorunsalını, yalnızca somut bir çevre sorunu olarak algılamak yanlıştır. Aksine çevre sorunsalı, çevre sorunlarının çözümünde, çeşitli politik, sosyal ve ekonomik koşulların göz önünde bulundurulmasını ifade eder. Çevre sorunlarının çözümünde bütünsel yaklaşımı benimser. Çevre sorunsalının en temel özelliği insanların çevre sorunsalının ortaya çıkmasına sebep olmasının yanında bu sorunsalın meydana getirdiği sorunlardan da etkilenen bir unsur olduğu gerçeğidir (Turgut, 2009).

Çevre sorunlarına detaylı bakıldığında çevre sorunlarının birbirleriyle etkileşim halinde olduğu görülür. Örneğin, kirlilik denildiğinde hava kirliliği, su kirliliği ve toprak kirliliğini birbirinden ayırmak mümkün değildir. Bir çevre sorunu diğer bir çevre sorununun sonucu

veya nedeni olabilmektedir. Bu sebepten dolayı türlerin ve ekosistemlerin yok olmasını, çevrenin uğradığı tahribattan bağımsız olarak ele almak hatalı olacaktır.

2.2.1. Çevre Sorunlarının Özellikleri ve Başlıca Çevre Sorunları

Çözümünde multidisipliner bütünleşik yaklaşımların benimsendiği çevre sorunları bazı özelliklere sahiptir. Bu özelliklerden ilki çevre sorunlarının, neden ve sonuç ilişkilerine göre içi içe geçmiş olmasıdır. Bu bağlamda çevre sorunlarını birbirinden soyutlayarak ele almak mümkün olmadığı için “çevre sorunları” yerine “çevre sorunsalı” kavramı kullanılmaktadır. Örneğin, hava kirliliğinin, ormansızlaşma çevre sorununun bir nedeni olduğu gibi aynı zamanda sonucu olması, çevresel faktörlerin ekosistemde karşılıklı bir etkileşim içinde olmalarının sonucudur. Çevre sorunlarının ikinci bir özelliği çok yönlü ve karmaşık olmalarıdır. Bu yönüyle çevre sorunları toplumsal yaşamın tüm alanlarını etkilemektedir ve toplumsal sorunlardan ayrıştırılmadan değerlendirilmelidir. Çevre sorunlarının üçüncü bir özelliği evrensel nitelik taşımasıdır. Günümüzde etkileri yerel veya bölgesel sonuçlar doğuran bir çevre sorunu ilerleyen dönemde küresel etkiler veya sonuçlara sebep olabilir. Örneğin, küresel çevre sorunları kategorisinde bulunan küresel ısınma aslında yerel düzeydeki çevresel kirliliklerin bir sonucudur. Çevre sorunlarının evrensel boyutu en iyi şekilde “Kelebek kanadı metaforu” ile anlatılır. Buna göre Afrika'da kanat çırpıp bir kelebek, Amerika'da fırtına yaratır (Lorenz, 1963: 131). Çevre sorunlarının dördüncü özelliği de geniş kapsamlı ve uzun vadeli etkilerinin olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında çevre sorunları sadece belli bir grubu değil, herkesi hatta gelecek kuşakları da etkilemektedir. Çevre sorunlarının beşinci özelliği ise, çevre sorunlarının olumsuz sonuçlarının kalıcı olma olasılığının yüksek olması ve ortaya çıkan zararların telafi edilebilmesi zor ve ciddi maliyet gerektirebilecek olmasıdır. Çevre sorunlarının son bir özelliği ise birdenbire değil birikerek, zamanla açığa çıkmalarıdır (Turgut, 2001; Turgut, 2009).

Başlıca çevre sorunları; kuraklık ve çölleşme, iklim değişikliği, biyolojik çeşitlilik kaybı, ozon tabakasının tahribi, ormansızlaşma, asit yağmurları; hava, su ve toprak kirliliği, deniz ve okyanusların kirliliği, tehlikeli atıklar vb.dir.

2.2.1.1. İklim Değişikliği

İklim değişikliği, iklimin yani tüm hava koşullarının ortalama özelliklerinin değişikliğinde, yıllar boyunca süren istatistiki olarak anlamlı değişimler olarak tanımlanmaktadır. İklim

değişiklikleri doğal iç etmenler ve yapay dış etmenler sonucunda meydana gelmektedir (Türkeş, 2008)

2020 yılında BM Çevre Programı (UN Environment Programme) tarafından 52.'si düzenlenen Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli (IPCC)'de iklim değişikliğinin ölçeği ve sonuçlarının, insanlığa ve gezegene karşı yarattığı tehdidin azaltılması için alınması gereken önlemler ele alınmıştır. 2020 yılında atmosferde her zamankinden daha yüksek karbon dioksit konsantrasyonlarının görüleceği ve 2020 yılının en sıcak yıllardan biri olacağı uyarısı yapılmıştır. Aynı zamanda panelde, iklim değişikliğinin temel nedeninin; sera gazı emisyonlarının insan faaliyetleri sonucunda artış göstermesinden kaynaklı olduğu ortaya konulmuştur. Panel sonrası yayınlanan raporda karbondioksit (CO₂) birikimlerinin sanayi öncesi döneme göre %40 oranında arttığına yer verilmiştir. Bunun sonucunda da iklim değişikliğinin; küresel ısınmaya, buzulların erime seviyesinin son 30 yıldaki en zirve seviyede olduğuna, okyanuslardaki asitlenmenin arttığına, biyolojik çeşitlilikte yaşanan tür kaybına, küresel yüzey sıcaklığının 2°C'yi aşma ihtimali ve benzeri sonuçlara değinilmiştir (UNEP, 2020).

İklim değişikliği sonucunda ısı dalgaları, kuraklık, sel ve benzeri hava olaylarının sıklıkla oluşması gibi birçok doğa olayları da meydana gelmektedir. İklim değişikliğinin sonuçları olarak gelişen doğa olayları ise tarımsal üretimi verimsizleştirmekte, gıda güvenliğini tehlikeye atmakta, tatlı su kaynaklarını azaltmakta, sağlık risklerini arttırmakta, eğitim, enerji ve ulaşım gibi temel hizmetlerin sağlanmasını kesintiye uğramakta veya uğrayabilme ihtimali artmaktadır.

2.2.1.2. Kuraklık ve çölleşme

Çölleşme, topluca kurak alanlar olarak bilinen kurak, yarı kurak ve kuru alt nemli alanlarda, insan faaliyetleri ve iklim değişiklikleri de dâhil olmak üzere birçok faktörden kaynaklanan arazi bozulmasıdır. Çölleşmenin kapsamı ve yoğunluğu, son birkaç on yıl içinde bazı kurak arazi alanlarında artmıştır. Kurak alanlar şu anda küresel kara alanının yaklaşık % 46,2'sini kapsamakta ve 3 milyar insana da ev sahipliği yapmaktadır. Kuraklık normal ve tekrarlayan bir iklim olayıdır ve yağışların azalmasıyla ortaya çıkmaktadır. Küresel iklim değişikliğinin sonucunda sıcaklıkların artması ve yağışların azalmasıyla meydana gelen kuraklık tehdidi kısa vadede değil uzun vadede çok geniş alanları etkileyen bir çevresel sorundur. Tüm iklim kuşaklarında görülebilecek olan kuraklık bölgeler arasında farklılıklar göstermektedir. Örneğin 2005 yılında küresel çapta meydana gelen

kuraklık felaketi Avrupa'yı daha çok etkilerken, 2008 yılında meydana gelen kuraklık en çok Akdeniz bölgesini etkilemiştir. Aynı zamanda kuraklık sorunu ülkeler için ekonomik, çevresel ve sosyal alanlarda ciddi zararlara sebep olur. Dünya Doğayı Koruma Vakfı (World Wildlife Fund – WWF)'nın 2014 yılındaki raporuna göre; 2003 yılında Avrupa'da yaşanan kuraklığın mali bilançosu 11 milyar Euro'dur. İspanya'da 2006 yılında tarım sektörü, kuraklık yüzünden 2 milyar Euro'nun üzerinde zarara uğramış, 2007 yılında Türkiye'de yaşanan kuraklık kendini büyükşehirlerde bir haftayı bulan su kesintileriyle hissettirmiş ve bununla birlikte Türkiye'de tarım sektörü %7,3 küçülmüş, hububat üretiminde ise %10 azalma olmuştur. Dolayısıyla, kuraklığa sebep olan nedenleri ve kuraklık sonucunda oluşan tahribatı anlamak daha kolayken etkilerini tahmin etmek ve sonuçlarından korunmak çok daha zor hale gelmektedir (WWF, 2020).

Dünya topraklarının %6'sı çölleşmiş, %29 ise az, orta veya yüksek düzeyde çölleşme riski ile karşı karşıyadır (Görmez, 2015: 55). Su gezegenimizin %70'ini kaplar ve her zaman bol olacağını düşünmek kolaydır. Bununla birlikte dünya suyunun sadece %3'ü tatlı sudur ve bunun üçte ikisi donmuş buzullarda saklanır veya canlıların günlük hayatı için kullanılamaz. Sonuç olarak, dünya çapında 1.1 milyar insan suya erişimden yoksundur. Ekosistemleri gelişen ve büyüyen nüfusu besleyen su kaynaklarındaki azalmalar sonucu su stresi yaşanmaya başlamıştır. Nehirler, göller ve akiferler kurumakta veya kullanılamayacak derecede kirli hale gelmiştir. Dünyanın sulak alanlarının yarısından fazlası kaybolmuştur ve iklim değişikliği, dünyadaki hava ve su kalıplarını değiştirerek, bazı bölgelerde kıtlık ve kuraklığa neden olmaktadır. Mevcut tüketim oranının değişmemesi halinde, bu durumun daha da kötüleşeceği, 2025 yılına gelindiğinde, dünya nüfusunun üçte ikisi su sıkıntısı yaşayacağı öngörülmektedir (WWF, 2020a).

2.2.1.3. Biyolojik Çeşitlilik Kaybı

Biyoçeşitlilik temel olarak hayvanların, bitkilerin ve diğer organizmaların çeşitliliği anlamına gelmektedir. Sürdürülebilir bir kalkınma ve toplumların devamı biyoçeşitlilik ile yakından ilişkilidir. Çünkü biyoçeşitlilik sayesinde topraklar verimli hale gelmekte, hava ve su biyoçeşitliliğin bir parçası olan organizmalar tarafından temizlenmektedir.

Nüfus artışı, kentleşme, tarımda kimyasal gübre kullanımı ve sanayi çıktılarının bilinçsizce çevreye bırakılması biyoçeşitliliğin zarar görmesine neden olmaktadır. 2020 BM Biyoçeşitlilik Raporu'nda biyoçeşitlilik kaybına, arazi ve su kullanımı ve yönetimindeki

değişiklikler, çevresel kirlilik, toprağın aşırı kullanımı ve aşırı hasat, iklim değişikliği, hızlı nüfus artışı ve çarpık kentleşme gibi etkenlerin sebep olduğu yer almaktadır (UN., 2020)

Son yıllarda biyoçeşitlilik kaybının hızlanarak arttığına dair veriler mevcuttur. Örneğin, Madagaskar'da son yarım yüzyılda 12 bin bitki türü ve 190 bin hayvan türünün %90'dan fazlası, Ekvatorda 'ki 190 bin civarında bitki türü ile 200 bin dolayındaki hayvan türünün yarısına yakını yok edilmiştir (Görmez, 2015: 23). 2018 yılında yayınlanan Küresel Riskler Raporu'nda omurgalı popülasyonunun 1970 ve 2012 yılları arasında tahmini %58 azaldığına dair güncellemeler mevcuttur (World Economic Forum, 2018).

Biyoçeşitlilik kaybındaki hız seviyesinin dengelenememesi durumu, sürdürülebilir kalkınmayı ve insan refahına yönelik ilerlemeyi tehlikeye atmaktadır. İnsanlar ve doğa arasındaki ilişkinin en önemli parçalarından birinin biyoçeşitlilik olduğu, 2019 yılı Aralık ayında Çin'de başlayan ve tüm dünyaya etki eden Covid-19 salgını ile tekrardan vurgulanmıştır. Böylece biyoçeşitliliğin yok edilmesi veya bozulması durumunda vahşi yaşamdan insanlara hastalık bulaşma riskinin arttığı görülmüştür.

2.2.1.4. Ormansızlaşma

Çevre sorunları ile yakından alakalı bir diğer sorun da ormanların yavaş yavaş yok olmasıdır. Ormansızlaşma, ormanlar gibi dikili olan alanların doğal veya yapay yollarla tahrip edilmesi sonucuyla ormansız alanlara dönüşmesidir. Ormanlık alanların tarım arazisi veya sanayi alanları olarak kullanılması; orman yangınları, yanlış politik kararlar sonucu ormanların turizm veya kentsel kullanım alanlarına dönüştürülmesi, sanayileşmenin neden olduğu hava kirliliği sonucunda orman kayıplarının gerçekleşmesi vb. etmenler ormansızlaşmanın başlıca etkenleridir (Serengil, 2018).

Bir çevre sorunu olarak ormansızlaşma beraberinde bir diğer çevre sorunu olan erozyona sebep olmaktadır. Erozyon ise topraktaki yaşam döngülerinin kaybolmasına neden olarak topraktaki verimliliğin ve ekosistemin bozulması sonuçlarına yol açmaktadır. Böylece her yıl yaklaşık 743 milyon ton toprak verimsiz hale gelmektedir. Çölleşme yayılımı ormansızlaşma ile birlikte yaklaşık 2 milyar hektara ulaşmıştır ve dünyada 1,2 milyar insan çölleşmeden etkilenir duruma gelmiştir (Devecioğlu, Tolunay ve Özmiş, 2019). Dünya çapındaki sel felaketlerinin artması, bitki ve hayvan türlerinin yok olması, yağışların azalması suretiyle kuraklığın büyük ölçüde baş göstermesi vb. durumların çoğu orman alanlarının azalarak ormansızlaşma sorununun baş göstermesinden kaynaklanmaktadır (Kaplan, 1999: 47).

Bir çevre sorunu olarak ormansızlaşma sorunun çözümü için yasal düzenlemeler yapılmalı ve kurumsal yapılandırmalarla halk bilinçlendirilmelidir. Halkın çevresel sorunlara karşı duyarlılığı geliştirilerek ormanların yapay yollarla tahribini azaltmak mümkündür ve bunlara ek olarak ağaçlandırma çalışmaları yapılmalı, orman alanları korunmalı, bozuk orman alanları iyileştirilmeli ve rehabilitasyon çalışmaları yaygınlaştırılmalıdır (Devecioğlu vd., 2019)

2.2.1.5. Ozon Tabakasının Tahribi

Atmosferin bir parçası olan Ozon tabakası yeryüzünü, güneşin zararlı UV radyasyonlarından korumaktadır. Başka tür gazlar olarak nitelendirilen kimyasallar ozon tabakasında incelmeye veya yırtılmalara sebebiyet vererek, güneşin zararlı ışınlarının canlı hayatına girmesine yol açmaktadır. Bu durum da kanser oranlarının artmasına neden olmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sırasında kullanılan atom bombası ve en son Çernobil'de yaşanan facia sonrası ortaya çıkan radyoaktif kirlilik, kalıcı olabilecek etkilerin ne kadar büyük olabileceğini göstermiştir (Baykal ve Baykal, 2008).

Ozon tabakası, kloroflorokarbon gazların (CFC) kimyasal reaksiyonları sonucu incelmektedir. 1987 yılında endüstrileşmiş ülkeler Montreal protokolünü imzalamıştır ve özellikle de kloroflorokarbon dediğimiz kimyasalın kullanımının yasaklanmıştır. Bu durum sonucunda ozon tabakasının incelmesinin durduğu hatta tabakanın kendi kendini tamir ettiği ve kalınlaştığı, son durumda ozon tabakasının 1980 öncesi seviyelere ulaştığı gözlemlenmiştir (UNEP Annual Report, 2014: 40).

2.2.1.6. Asit Yağmurları

Asit yağmurları, fosil yakıtların yakılması ile asidik kimyasalların yeryüzüne yağış olarak düşmesi sonucu oluşan yağışlardır (USEPA, 2020). Fosil yakıtların yakılması sonucunda ortaya çıkan asit yağmurları özellikle fosil yakıtların enerji tüketimi olarak kullanıldığı sanayileşmenin yoğun olduğu bölgelerde daha fazla görülmektedir. Avrupa ve Kuzey Amerika başta olmak üzere pek çok ülkede sülfürik asit ve nitrik asit içeren yağmurların yağdığı bilinmektedir (Kaplan, 1999: 175).

Asit yağmurları toprağın yapısını bozarak toprağın Ph derecesinin düşmesine neden olmaktadır. Ph derecesi düşen toprak ise mineral bakımından verimsizleşmektedir ve bu da toprağın işlevselliğinin azalmasına neden olmaktadır. Asit yağmurları sadece toprağın özelliklerini değil aynı zamanda su özelliklerini de etkileyerek su ekosistemine de zarar

vermektedir (Kant ve Kızıloğlu, 2003). Bu yağmurlar düştükleri bölgelerdeki gölleri tahrip etmekte, tarihi eserleri aşındırmakta ormanlara, bitki örtüsüne, su varlıklarına ve toprağa zarar vererek birçok çevre sorununa da sebep olmaktadır. Örneğin Norveç'te asit yağmurları yüzünden 13 bin kilometrekarelik bir alandaki göllerde balık nesli tükenmiş; Muğla-Yatağan'da 10.000 dekardan fazla iğne yapraklı orman örtüsü yok olmuştur (Görmez, 2015: 29).

2.2.1.7. Hava Kirliliği

Havadaki katı, sıvı ve gaz şeklindeki yabancı maddelerin veya partiküllerin, ekolojik dengeyi ve canlı hayatını olumsuz yönde etkileyecek miktar ve yoğunluğa ulaşması hava kirliliği olarak ifade edilir (Turgut, 2001; Turgut, 2009).

İnsan faaliyetleri sonucu atmosfere bırakılan kirleticiler ekosistemlerin canlı ve cansız bileşenlerini olumsuz yönde etkiler. Özellikle son yüzyılda hızlı nüfus artışı, artan sanayileşme, hızlı kentleşme atmosfere bırakılan karbon monoksit, metan, kloroflorokarbonlar, azotlu bileşikler vb. kirleticilerin oranını hızla yükseltmekte ve bunun sonucunda havanın doğal yapısı bozulmaktadır. Havada bulunan bu kirletici maddeler genel olarak gaz ve küçük toz (partiküller) şeklinde ortama karışırlar (Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2009: 162).

Havaya kirletici kaynakların başında endüstriyel faaliyetler, enerji kaynakları, konutlar ve motorlu taşıtlar gelir. Hava kirliliğinde motorlu taşıtların %50, enerjinin %21, endüstrinin de %17 oranında etkili olduğu bilinmektedir (Gürpınar 1998:105). Küresel hava kirliliğinin nedenlerinin başında kömür kullanımı gelmektedir. İngiltere'de aşırı ölçüde taş kömürü ve linyit kullanımı halk sağlığını tehdit etmiş ve Londra'da 1873 Aralığında yalnızca bir hafta içinde havadaki yoğun dumandan 700 kişi yaşamını yitirmişti (Kaplan, 1999: 3). Yine yapılan araştırmalarda, Çin'de hava kirliliğine bağlı olarak insan yaşamının 3 yıl kısaldığı tespit edilmiştir. Çin'de kömür kullanımından kaynaklı hava kirliliği nedeniyle hayatını kaybeden kişi sayısı 670.000'dir. Bu rakam Hindistan'da 80.000 - 115.000, Avrupa'da ise 13.200 kişidir (Greenpeace, 2019). Temiz Hava Hakkı Platformu'nun hazırladığı Hava Kirliliği ve Sağlık Etkileri: Kara Raporu'na(2019) göre 2017'de Türkiye'de 51.574 kişi hava kirliliğinden dolayı hayatını kaybetmiştir. Bu sayı Türkiye'de trafik kazalarında hayatını kaybedenlerin 7 katıdır (Temiz Hava Hakkı Platformu, 2019)

Görüldüğü üzere hava kirliliğinin özellikle fosil yakıtların kullanılmasının bir sonucu olarak karşımıza çıktığı göz önüne alınırsa yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının

yaygınlaştırılmasının, hava kirliliğinin önlenmesi ve azaltılması bakımından büyük bir öneme sahip olduğu anlaşılabacaktır.

2.2.1.8. Su Kirliliği

Su kirliliği, su kaynaklarının kullanılmasını bozacak veya zarar verip kalitesini düşürecek şekilde suyun içerisine inorganik, organik, radyoaktif veya biyolojik herhangi bir maddenin karıştırılması sonucu meydana gelen olumsuz değişimlerdir (Çınar, 2013:2). Su kirliliğine neden olan faktörler de diğer çevre sorunlarına neden olan faktörlerden farklı değildir. Hızlı nüfus artışı, bilinçsiz su tüketimi, sanayileşmenin etkisiyle kimyasal maddelerin veya plastik atıklar gibi zararlı atıkların nehir, göl, okyanus gibi su kütlelerine karışması, toprak kirliliği ile birlikte yer altı sularının kirlenmesi ve benzeri birçok faktör su kirliliğine sebep olmaktadır. (Örneğin, Irak'ın savaş dolayısıyla Basra Körfezine petrol boşaltması ciddi bir su kirliliğini ortaya çıkarmış ve ekolojik bir felakete sebep olmuştur. Çünkü 1 litre petrolün 1 milyon litre temiz suyu kirlettiği hesaplanmaktadır) (Keleş ve Yavuz, 1983: 37).

Su kirliliğinin nedenleri kadar sonuçları da önemlidir. Dünya'nın %70'i okyanuslar, denizler, nehirler ve göller gibi yeryüzü suları ile kaplıdır ve ekolojik dengenin büyük bir bölümünü oluşturmaktadırlar. Yeryüzü sularının kirlenmesi sonucu sulardaki canlılık azalmakta ve bu da insan hayatını etkilemektedir. Aynı zamanda sulardaki kirliliğin artması yaklaşık 2.1 milyar insanın içme ve kullanma suyuna erişememesine neden olmaktadır (UN Water, 2020). Yetersiz sanitasyon da 2.4 milyar insan için bir sorundur ve insanlar kolera, tifo ve diğer su kaynaklı hastalıklar gibi hastalıklara maruz kalmaktadırlar. Çoğunlukla çocuklar olmak üzere 2 milyon insan, her yıl bu hastalıklarından ölmektedir (WWF, 2020b).

2020 BM Dünya Su Kalkınma Raporu'na göre su kirliliğini azaltmanın ve su kıtlığıyla mücadele etmenin yolu su yönetimini iyileştirmekten geçmektedir. Su yönetiminin başarılı olabilmesi için iklim değişikliklerine uyum sağlayabilecek politikalar üreterek iklim değişiklikleri ile mücadele edilmelidir. Bu mücadelede STK'ların, ulusal hükümetlerin ve uluslararası organizasyonların işbirliği çerçevesinde hareket etmesi en önemli adım olarak nitelendirilmiştir (UN Water, 2020). Bunlara ek olarak su kirliliğini ve su kıtlığını önlemek için bireylere düşen görev ise plastik kullanımı azaltmak, geri dönüşümü mümkün olan ürünlere yönelmek, suyu verimli kullanmak ve çevre bilinci ile hareket etmektir.

2.2.1.9. Toprak Kirliliği

Toprakta meydana gelen ve toprak içerisindeki canlı organizmaya zarar verip bitkilerin yaşamını tehdit eden biyolojik, fiziksel ve kimyasal her türlü istenmeyen değişim toprak kirliliğini oluşturmaktadır. Modern tarıma ve endüstrileşmeye geçilmesiyle birlikte 20. yüzyıldan itibaren toprak kirliliği de bir çevre sorunu olarak ortaya çıkmıştır. Yine tüm çevre sorunlarının nedenlerinden olan nüfus artışı, bilinçsiz tüketim, sanayileşme ve benzeri etkenler toprak kirliliğine de sebep olan faktörler arasında sayılmaktadır. Bunlara ek olarak toprak kirliliğinin başlıca sebepleri arasında doğaya atılan atıkların yaydığı toksik etkiler, egzoz gazları, endüstriyel atıklar, tarım ilaçları, kimyasal gübreler, anız yangınları vb. birçok etken de yer almaktadır (Kızıloğlu Algan ve Bilen, 2005).

Toprak kirliliği sonucunda ise toprak veriminin azalması, topraklara nüfuz eden suların kimyasal kirlilikten dolayı kullanılamayacak düzeye gelmesi ve toprakta yaşayan zararlı organizmaların çoğalıp besin zinciri yolu ile bulaşıcı hastalıkların yayılması vb. çevresel tehditler oluşmaktadır (Sıfır Atık, 2020).

Toprak kirliliğini önlemek amaçlı 2010 yılında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından ‘Toprak Kirliliğinin Kontrolü ve Noktasal Kaynaklı Kirlenmiş Sahalara Dair Yönetmelik’ resmi gazetede yayınlanmış ve 2015 yılında da yönetmelik tüm maddeleri ile yürürlüğe girmiştir. Yönetmeliğin amacı toprak kirliliğini önlemek ve kirliliğin mevcut olduğu alanların tespitini yapıp gerekli idari usul ve esasları yerine getirmektir. Böylece toprak ekolojisi yasal olarak güvence altına alınmış ve toprağın kirletilmesi suç teşkil eden unsurlar arasında sayılmıştır (ÇSB, 2010: 1-2).

2.2.1.10. Tehlikeli Atıklar

Nüfusun, insan ihtiyaçlarının ve tüketim oranının artması ile sanayileşme de artış göstermektedir. Artan sanayileşme, büyük bir çevresel zorluğu temsil eden tehlikeli atık oluşumuna yol açmaktadır. Tehlikeli atıklar genel olarak üretenler ve tüketenler tarafından değersiz olarak nitelendirilip, bu amaçla elden çıkarılan sanayi yan ürünü veya evsel kökenli tehlikeli ve zararlı madde olarak tanımlanmaktadır. Bir atık tutuşabilirlik, aşındırıcılık, reaktiflik veya toksiklik özelliklerinden birini gösterdiğinde tehlikeli atık olarak nitelendirilmektedir. Tehlikeli atıkların oluşumuna ve uluslararası boyutuna bakıldığında, 1960’lı yıllardan sonra hızla artmaya başladığı görülmektedir (Veral, 2019).

Atık yağlar, boya ve vernikler, aküler ve eski piller, organik solventler, asbest içeren maddeler, kartuş ve tonerler, ampuller, pestisitler, tıbbi atıklar ve tehlikeli atıklarla kontamine olmuş ambalaj, eldiven vb. ürünler tehlikeli atık sınıfına girmektedir. Tehlikeli atıkların olduğu üretim tesisleri; atıkların üretilmesinden biriktirilmesine, depolanmasından nakliyesine, nakliyesinden bertaraf edilmesine kadar geçen bütün süreçlerden sorumludur. Tehlikeli atıklar içerdiği kimyasal bileşenler ile çevre ve insan sağlığına olumsuz etkilerde bulunmaktadır. Hava, toprak, su ve ekoloji sağlığı tehlikeli atıklar sebebiyle tehlikeye girmektedir. Kısa vadede tehlikeli atıkların sebep olduğu en büyük tehlike su kirliliğidir. Su kaynaklarına dökülen endüstriyel tehlikeli atıklar, organik solventler içme suyu kaynaklarına karışarak bu kaynaklarda yaşayan canlı türlerine zarar vermektedir ve hatta uzun vadede canlı türlerinin yok olmasına veya mutasyona uğramasına sebep olmaktadır. Ayrıca su kaynaklarının tarımsal faaliyetlerde kullanılması da insan sağlığını tehlikeye atmaktadır. İçme suyu olarak kullanıldığında insanlarda kanser ve diğer hastalıklara yol açmaktadır. Tehlikeli atıkların yol açtığı kirlilikler birbirleriyle bağlantılı olarak etkilenmektedir. Örneğin; aküler kurşun, sülfürik asit içermektedir. Eğer atık aküler, gelişigüzel araziye atılırsa veya illegal bir biçimde depolanırsa, zamanla deforme olan atık akü kutularından çevreye kurşun veya kurşunla kirlenmiş sülfürik asit saçılabilir. Bu durum toprak kirliliğine yol açabilmekte ve toprağa karışan kurşun; akarsular, göller, yeraltı suları, nehirler gibi içme suyu kaynaklarını da kirletmektedir. Eğer atık aküler yakılırsa, oluşan kül içinde kurşun kalıntıları oluşmakta ve açığa çıkan baca gazlarından dolayı atmosferde kurşun emisyonu artmakta ve hava kirliliğine neden olmaktadır (Tombul, 2005). Atmosferdeki emisyonların artması sera etkisi ve ozon tabakasının incelmeye sebep olmaktadır. Verilen örnekte görüldüğü üzere tehlikeli atıkların çevreye olan etkileri zincirleme şekilde çoğalmaktadır.

Birleşmiş Milletler Çevre Programı (United Nations Environment Programme)'ın 2015 raporuna göre her yıl dünya genelinde 400 milyon ton tehlikeli atık oluşmakta ve bu atıkların yaklaşık %90'lık bir bölümüne sanayileşmiş ülkeler sebep olmaktadır. Bu yüzden de sanayileşmiş ülkelerin çevreye verdikleri zarar gelişmemiş ülkelerin çevreye verdiği zarardan daha fazladır denilebilir. Gelişmiş ülkelerde tehlikeli atıkları bertaraf etme maliyeti yaklaşık 2000 dolar iken gelişmemiş ülkelere örneğin Afrika'da bu tutar 40 dolara kadar düşmektedir. Bu durum sonucunda tehlikeli atıklar gelişmiş ülkelere ihraç edilmeye başlanmıştır (UNEP, 2015)

2.2.1.11. Deniz ve Okyanusların Kirliliği

Her yıl yaklaşık 12 milyon ton plastik, denizlere ve okyanuslara karışmaktadır. Bu plastiklerin doğada çözölmeleri ise yaklaşık 400.000 yıl olarak tespit edilmiştir. Her yıl binlerce deniz kaplumbağası ve başka deniz canlıları plastik parçaları yutarak veya bu parçalara dolanarak hayatını kaybetmektedir (Greenpeace, 2019). BM Çevre Programı'nın verilerine göre ise açık denizlerde her kilometrekare başına ortalama 13 bin plastik düşmektedir ve akıntılar bu çöpleri dünyanın her köşesine dağıtmaktadır (TÜDAV, 2020).

Tüm bu küresel çevre sorunları, politik sınır tanımaksızın çevrenin sürdürülebilirliğini tehlikeye atmakta; diğer canlı türlerinin bekası ve gıda güvenliği ile su kaynakları ve insanların güvenliği, sağlığı ve üretkenliği üzerinde tehdit oluşturmaktadır. Yine yukarıdaki çevre sorunlarına ek olarak su kaynaklarının tükenmesi, ozon tabakasının incilmesi, küresel ısınma, yoksulluk ve açlıkla mücadele, ekolojik ve kitlesel göçler gibi sayılabilecek pek çok çevre sorunu, özellikle 1970'lerden bugüne değin dünya kamuoyunun gündeminde yer almaktadır (Çolakoğlu, 2010).

Dünya Ekonomik Formu tarafından 2018 yılında yayınlanan, Küresel Riskler Raporu'na (2018) göre uzmanların dile getirdiği endişeler arasında çevre sorunları ilk sırada yer almıştır. Bu rapora göre türler son yıllarda hızla yok edilmektedir. Biyoçeşitlilik kaybının bir sonucu olarak birçok türün tükenme tehdidiyle karşı karşıya kalması ile yeni savaşların patlak verebileceğine dair endişelere kadar birçok konuda geri dönüşü olmayan bir noktaya gidildiği ifade edilmiştir. Rapor 30 küresel risk arasında 5 çevresel riskin tamamını aşağıdaki şekilde belirtmiştir;

- Zorlu hava şartları,
- Ekolojik çeşitlilik kaybı ve ekosistemdeki yıpranma,
- Büyük doğal afetler,
- İnsan etkisiyle meydana gelen çevresel felaketler,
- İklim değişikliğinin iyileştirilmesi ve entegrasyon çabaları konusunda başarısızlık.

Sonuç olarak bugün dünyanın karşılaştığı çevre sorunları küresel ölçekte olup dünyanın varoluşundan itibaren bugüne kadar hiçbir zaman tek etkenli olmamıştır ve çevre sorunları gün geçtikçe artmaya devam etmiştir. Çevre sorunlarındaki artışı ve artışın beraberinde getireceği riskleri azaltmak için dünya genelinde başlayıp ve Türkiye özelinde devam eden

çevreci hareketler ve anlayışlar meydana gelmiştir. Bilinçlenmeyle birlikte ortaya çıkan örgütlenmeye dünyada ve Türkiye'deki çevreci örgütler başlığında değinilmiştir.

2.2.2. Çevre Sorunlarının Nedenleri

Sanayi devrimiyle birlikte doğanın ve doğal kaynakların meta olarak algılanması çevre sorunlarının oluşumunu hızlandırmıştır. Özellikle bilim ve teknolojik gelişmelerin desteği ile üretim kalıplarının değişmesi, daha fazla tüketim anlayışının doğmasına neden olmuş ve bu durum da çevre üzerindeki baskıların artmasıyla sonuçlanmıştır. Kâr ve büyüme amacıyla hareket eden iktisadi anlayışta sınırsız kabul edilen doğa ve doğal kaynaklar hızlı bir şekilde tükenmeye başlamıştır (Görmez, 2015: 18).

Gelişmiş ülkeler Sanayi devrimi ile birlikte hammadde arayışını artırmış, doğaya olan hâkimiyet alanlarını genişletmek için birbirleriyle yarışmışlardır. Bu durum doğal kaynaklar üzerindeki baskıyı arttırmış ve büyük çevre sorunlarının başlangıcı olmuştur (Alagöz, 2011). Bu durum var olan biyolojik, ekolojik ve ekonomik dengenin bozulmasına neden olmuştur.

Teknolojinin ilerlemesiyle ivme kazanan sanayileşme, insanlara önemli imkânlar sunmasının yanı sıra doğal kaynakların da telafi edilemeyecek bir biçimde kirletilmesi ve tükenmesi gibi olumsuz sonuçlar da yaratmıştır. Doğal kaynakların uzun vadeli ve çok boyutlu değerlendirilmesi yapılmadan tüketilmesi, kentlere yığılma ve nüfus problemleri, tüketim toplumları yaratan ekonomik sistemlerin geliştirilmesi, tarım topraklarının hızla azalması, teknolojinin canlı türlerini tüketen özelliklere sahip yan ürünlerinin olası risklerine karşı duyarsızlık gibi etmenler, çevre sorunlarının giderek büyümesine neden olmuştur (Türkmen, 2019; Demir, 2013).

Çevre sorunlarının en önemli nedenlerinden birisi dünya üzerindeki nüfusun hızla artmasıdır. 2019 yılı itibariyle dünya nüfusu hızla artmakta ve son verilere göre nüfus 7.1 milyara ulaşmıştır, 2050 yılında bu rakamın 10,5 milyara ulaşacağı tahmin edilmektedir (Aksu, 2011). Dünya nüfusunun 2030 yılında 8 milyarı bulacağı tahmin edilmektedir. Bu artışın önemli bir kısmı ise azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere kaynaklanmaktadır. Doğal kaynakların adil olmayan dağılımı, beslenme ve gıda kaynaklarının, sağlık ve enerji temini, barınma, giyinme gibi temel insan ihtiyaçlarının tamamının doğal kaynaklara bağlı olması, nüfus artışıyla bu kaynakların daha fazla tüketilmesine daha fazla tahribatına yol açmaktadır (Demir, 2009). Ayrıca aşırı nüfus artışı, özellikle gelişmekte olan ülkelere

 arpık kentleşme gibi sorunları da beraberinde getirerek başka bir çevre sorununa daha yol açmıştır.

Teknolojik gelişme, sanayileşme ve ekonomik politikaların sonucu olarak ortaya çıkan kentleşme, kent sayılarının ve kentte yaşayan insan sayısının artması ve akabinde kalabalıklaşma, çevre sorunlarının da kaynağı olmuştur. Özellikle azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde nüfusun kentlere göçmesine rağmen bununla birlikte geliştirilemeyen hizmetler, tarım alanlarının etkin olmayan kullanımı, ormanların ve yeşil alanların yerleşim alanına dönüştürülmesi “ arpık ve sağlıklı kentleşme” sonucunu doğurmaktadır (Türküm, 2019; Baykan, 2008).

 kinci Dünya Savaşı sonrasında dünya genelinde ortaya çıkan yoksulluk ve çöküntüyü gidermek amaçlı başlayan ekonomik büyüme ve teknolojik gelişmeler beraberinde 1950'li ve 1960'lı yıllarda ülkeler arası g   rekabetini meydana getirmiştir. Zamanla sanayinin ve üretim merkezini oluşturan kentler süper gücün bir simgesi haline gelmiştir. Sanayinin gelişmesiyle şehirlerde fabrikalaşma oranları artmış bu da beraberinde köyden kente gücü arttırmıştır. Böylece şehirli nüfusu artmış, şehirli nüfus arttıkça da hizmet ve sanayi sektörünün ihtiyaç duyduğu doğal kaynak miktarı artmıştır (Alagöz, 2011). Bu baskı zamanla o kadar çok artmıştır ki doğanın kendini yenileme gücüne zarar vermeye başlamıştır.

Gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde kırsal alanlardan kentlere g  , bilinçsiz şekilde kent nüfusunun artması, doğal kaynakların yer aldığı bölgelerin yerleşim amacıyla kullanılması diğer çevre sorunlarını da tetikleyen gelişmeler olarak karşımıza çıkmaktadır (Türküm, 2019; Baykan, 2008). Özellikle orman alanların yok edilmesi kuraklaşma ve   lleşme gibi bir başka çevre sorununa yol açarak doğal dengeyi bozacak d zeeye gelmiştir.

Ekolojik dengenin bozulması üzerinde önemli etkisi olan bir diğer konu ise turizm faaliyetleridir. İnsanların dinlenme ve rekreasyon ihtiyaçlarının karşılanması gibi temel ihtiyaçlara yönelik faaliyetler de doğal alanların bozulması, tahrip edilmesinde önemli rol oynamaktadır. Günümüzde birçok ülke için önemli bir gelir kaynağı olan turizmin bilinçli olarak kullanılmaması; doğal, tarihi ve kültürel varlıkların kirlenmesi ve yok olmasına sebep olan etkenler arasındadır ( zt rk, 2017). Görüldüğü üzere insanların hayat standartlarını arttırmak amacıyla geliştirilen teknoloji, çevre sorunlarına neden olmaktadır ve bu sorunlar insanların doğal kaynakları bilinçsiz bir şekilde tüketmesiyle daha da fazlalaşmaktadır.

Çevre sorunları; insanlığın daha iyi yaşama sahip olmak gibi bir anlayışla geliştirilen teknolojinin doğal bir sonucu gibi görünmekle birlikte, aslında insanların doğal kaynakları bilinçsiz ve sorumsuzca kullanmasının da bir ürünüdür.

2.3. Çevrenin Siyasallaşma Süreci ve Çevre Hareketlerinin Doğuşu

2.3.1. Çevrenin Siyasallaşma Süreci

Doğa ve insan ilişkileri, içinde bulunduğumuz yüzyılda ciddi derece karmaşık ve çeşitlilik içeren bir seviyeye ulaşmıştır. Dünyanın içinde bulunduğu koşullar, biyosferin bugünkü durumu ve geleceği, değişik bölgelerde yaşayan insanlar için ortak bir dünya ve ortak bir gelecek kavramını gündeme taşımıştır. Çevre sorunlarının evrensel bir özellik taşıması, çevre koruma politikalarının ve çevre sorunlarının çözümüne yönelik arayışların da küresel olmasını gerektirmiştir. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında akıl almaz bir hızla ulaşan bilim ve teknolojik gelişmelerin sebep olduğu çevresel değerlerin tahribi ve kaynakların azalması, 1960'lı yıllardan itibaren ivme kazanmıştır (Tosun, 2014; Çoban, 2002). 1960'lardan sonra sanayileşme süreciyle birlikte artan çevre sorunları, bireylerin ve toplumların ciddi sorunları arasında yer almıştır. Bu dönem, yenilenemez özelliğindeki doğal kaynakların tükenmeye başlamasının, nükleer silah ve atıkların uzun vadeli etkilerinin şimdiki ve gelecek kuşaklara etkisinin ve kaynakların, kuşaklar arasında adil bölüşülmesinin gerekliliği gibi düşüncelerin yoğun olarak tartışıldığı bir dönemdir.

Çevre sorunlarının 1960'lı yılların sonlarına doğru dünya gündemini yoğun şekilde işgal etmesiyle birlikte başlatılan çözüm arama çabaları günümüze dek uzanan bir siyasallaşma sürecini de başlatmıştır (Turgut, 2009). Marcuse ve Schumacher gibi düşünürler ile 1972 de Roma Kulübü'nce yayınlanan "Ekonomik Büyümenin Sınırları" adlı rapor, çevrenin siyasallaşma sürecinin temel parametre taşlarını oluşturmuştur. Aynı dönemde, 1972 yılında BM tarafından Stockholm'de düzenlenen "Stockholm Çevre ve İnsan Konferansı" çevreci düşünce ve hareketlerin bir başlangıcını, bir dönüm noktasını oluşturmuştur (Ökmen,2004; Aslan, 2010).

Ekonomik Büyümenin Sınırları adlı raporda; doğal kaynaklar, nüfus, tarımsal üretim, sanayi üretimi, ekonomi ve ekoloji arasındaki denge ve çevrenin kirlenmesi gibi konular ele alınmaktadır. Bu rapora göre; dünya nüfusunda, sanayileşme ve çevre kirlenmesinde, gıda üretimi ve tüketiminde, doğal kaynakların kullanımında ki büyüme, şu andaki hızla devam ederse, önümüzdeki kısa bir dönemde büyüme sınırına ulaşılacak, hatta bazı doğal kaynakların yok olmasıyla sonuçlanacaktır. Dolayısıyla bu büyüme eğiliminin değişmesi ve

uzun süre devam edecek bir ekonomik ve ekolojik dengenin kurulması gerekmektedir. Raporda, bir an önce harekete geçilmesi gerektiği de vurgulanmıştır (Keleş vd. 2009: 40; Görmez, 2003: 82). Ekonomik Büyümenin Sınırları adlı rapor, “değişmek ya da yok olmak” ikilemi üzerine kurulmuş oldukça abartılı ve karamsar bir tablo çizmiştir. Bu rapor, her ne kadar doğal kaynakların tamamen araştırılmadan, potansiyeli belirlenmeden sadece kısıtlı verilerle hazırlanmış bir rapor olarak eleştirilse dahi dünyada süregelen dengesiz gelişmenin önlenememesi durumunda insanlığı bekleyen felaketin duyurulması görevini üstlenmiştir. Çözüm önerileri arasında bulunan “sıfır büyüme” tezi, özellikle gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkelerin tepkisini çekmiştir (Keleş vd. 2009: 40). Bütün abartı ve çizdiği karamsar tabloya rağmen bu rapor, çevre sorunlarının gündeme taşınmasında, çevre sorunlarına dikkat çekilmesinde, çevre sorunlarının gerek ulusal gerek uluslararası boyutta tartışılmasında önemli rol oynamıştır. Bu konudaki tartışmalar tüm hızıyla devam ederken uluslararası kamuoyunun gündemine giren çevre, ilk kez BM tarafında Stockholm’de 113 ülkenin katılımı ile düzenlenen Çevre ve İnsan Konferansı’nda çok boyutlu olarak tartışılmıştır (Keleş vd. 2009: 40). Konferansta; çevre, kalkınma ve kirlenme gibi noktalara dikkat çekilmeye çalışılmıştır (Ökmen, 2000: 20). Bu konferans, ekolojik sorunlara çözüm aramak amacıyla uluslararası düzeyde atılan ilk adım olmuştur. Konferansta kabul edilen “BM İnsan Çevresi Bildirgesi”, çevrenin korunması ve geliştirilmesi düşüncesinin tüm dünya insanlarınca benimsenmesine yönelik ortak ilke ve görüşleri içermektedir. Bu şekilde çevre sorunları uluslararası düzeyde kabul edilmiş olup “tek bir dünyamız var” sloganı da benimsenmiştir (Keleş vd. 2009: 40). Ayrıca bu konferansta “çevre hakkı” gündeme gelmiş, çevre hakkının insan hakkı olduğuna değinilmiş ve herkesin insan onuruna yaraşır bir biçimde yaşamalarını sağlamak için, tıpkı ırkçılığa, sömürgeciliğe ve diğer baskı türlerine karşı gösterilen direnç gibi çaba gerektiği vurgulanmıştır (Görmez, 2015: 61). Bu konferansın bir diğer başarılı çıktısı ise Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP)’nin kurulmuş olmasıdır. Örgütün merkezi, Kenya’nın başkenti Nairobi’de yer almaktadır (Kaplan, 1999: 122). Konferans aynı zamanda birçok bölgesel ve uluslararası kuruluşun ve hükümetlerin çevre konularıyla ilgilenmeye başlamasına yol açmıştır. Örneğin, Akdeniz’e kıyısı olan ülkelerin başlattıkları Akdeniz eylem planı, Baltık denizi ve pasifik okyanusunda yürütülen işbirliği çalışmaları gibi faaliyetler çevre konularının ilgili ülkelerin öncelikli politika konularına dâhil edildiğinin bir göstergesidir. Ayrıca dünya bankası ve ekonomik işbirliği ve kalkınma örgütü gibi kuruluşların izledikleri politikalara çevre konularını dâhil ettikleri de görülmektedir (Keleş vd. 2009: 41).

Konferanstan sonra pek çok ülke  evre ile ilgili yasal düzenlemelerde bulunmuŗ, bakanlık gibi  evre konularıyla doğrudan ilgilenen birimler oluŗturarak ulusal politikalarına  evre ile ilgili konuları dâhil etmiŗlerdir. Çevrenin korunması ve geliŗtirilmesine yönelik politikalar geliŗtirmiŗlerdir.

Çevrenin siyasallaŗma sürecinde önemli rol alan diğer bir oluŗum ise, 1983 yılında BM tarafından oluŗturulan Dünya  evre ve Kalkınma Komisyonudur (Keleŗ vd. 2009: 41). Komisyon 1970’li yılların sonundan itibaren sıkça sözü edilen “Sürdürülebilir Kalkınma (Sustainable Development)” kavramını 1987 yılında yayınlanan ve “Brundtland Raporu” olarak da bilinen “Ortak Geleceğimiz” adlı raporda resmi olarak ilk kez uluslararası platformda tartıŗmaya a mıŗtır (Tosun, 2014; Keleŗ vd. 2009: 41). Burada ilk kez, ekonomik geliŗme ile  evre koruma d ŗ ncelerinin bađdaŗtırılmasının zorunlu ve mümkün olduğu tezi ortaya atılmıŗ, sürekli ve dengeli geliŗme kavramı tartıŗılmıŗtır (Esengül, Sayılı ve Akça, 2006;  kmen,2004). Raporda, geliŗmiŗ ülkelerin çevreye zarar veren ekonomik büyüme ve geliŗme adımlarını geliŗmekte olan veya azgeliŗmiŗ ülkelerin de izlemesinin yerküre için çevresel bir yıkımla sonuçlanacağı d ŗ ncesine dayanarak, tüm ülkelere sürdürülebilir geliŗme önerilmektedir (Keleŗ vd. 2009: 41; Ortak Geleceğimiz, 1991: 73). Ortak Geleceğimiz Raporu’nda sürdürülebilir geliŗme kavramı; “Bugünün ihtiyaçlarını, gelecek kuŗakların da kendi ihtiyaçlarını karŗılayabilme olanağından ödün vermeksizin karŗılamak” şeklinde tanımlanmıŗtır (Ortak Geleceğimiz, 1991: 3-11). Sürdürülebilir geliŗme, bireyler ve küresel örgütler de dâhil tüm oluŗumların bütün yönetim mekanizmalarında gönüllülük esasına dayanan, her açıdan katılımcılığı arttıracak ve destekleyecek yönetim modellerinin oluŗturulduđu çok ortaklı bir uzlaŗma ve y netiŗim süreci olarak da ifade edilir (Kılıçoğlu, 2005: 25). Bu bağlamda Ortak Geleceğimiz Raporu; genel olarak doğal kaynaklardan elde edilen faydanın eŗit bir şekilde dağıtılmasını, yoksulluğun sonlandırılmasını,  evre dostu yeŗil teknolojilerin geliŗtirilmesini ve sistematik nüfus kontrolünü sürdürülebilir kalkınma ilkesi ile doğrudan bađdaŗtırmaktadır (Tosun, 2014).

1972 yılında kabul edilen Stockholm Bildirgesi (BM İnsan  evre Bildirgesi), geliŗmekte olan ülkelerdeki  evre sorunlarının azgeliŗmiŗlikten kaynaklandığı tezini ileri sürerken, Ortak Geleceğimiz Raporu ise bu tezi daha ileri taŗımıŗ ve çevrenin küresel ölçekte iyileŗtirilmesi ve de geliŗtirilmesini geliŗmekte olan ülkelerin ekonomilerinin düzenlenmesiyle mümkün olabileceği sonucuna ulaŗmıŗtır (Algan, 1990: 45). Bununla birlikte Ortak Geleceğimiz Raporu, uluslararası  evre koruma politikaları için temel

ilkelerin ortaya koyması ve ülkeleri çevre sorunları bağlamında uluslararası işbirliğine yönlendirmesi açısından da son derece önemlidir.

En geniş katılımlı toplantılardan biri olan, 1992 yılında Rio’da toplanan BM Çevre ve Kalkınma Konferansı, Ortak Geleceğimiz Raporu’nun uluslararası düzeyde ele alınmasına imkân sağlamıştır. Konferansın sonuç bildirgelerinden biri olan “Rio Çevre ve Kalkınma Bildirgesi” katılımcı ülkelerin (178 ülke) sürdürülebilir gelişmeyi benimsediklerini gösteren bir resmi belge niteliğindedir. (Keleş vd. 2009: 42). Bu bağlamda, Rio Zirvesi’nde ele alınan konular, bir deklarasyon çerçevesinde düzenlenmiş ve küresel çevre politikaları olarak benimsenmiştir. Dünya Zirvesi (Earth Summit) olarak da adlandırılan bu konferansın temel amacı, Stockholm Konferansı üzerinden geçen 20 yıllık süre içindeki gelişmeleri değerlendirmek ve geleceğe yönelik politikaları belirlemek olmuştur (UN., 2020). Konferansa dünya liderleri, bölgesel ve uluslararası kuruluşlar, hükümet dışı örgütler, kadınlar, çocuklar, bilim adamları, yerli halklar, işçiler, çiftçiler vb. etkin grup temsilcileri de katılmıştır. Bu durum konferansın şimdiye kadar küresel düzeyde gerçekleştirilen en büyük toplantı kategorisine girmesine yol açmıştır (Güner, 2002: 50). Rio Konferansı, küresel çevre hareketi ve sürdürülebilir gelişme açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Aynı zamanda katılım mekanizmalarının ve süreçlerinin (ÇED gibi) Birleşmiş Milletler ve ülkelerin gündemine girmesine neden olmuştur (Kılınç, 2017; Algan, 1990: 60).

Konferans sonucunda, uluslararası düzeyde beş temel belge ortaya çıkmıştır ve bu belgeler; İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, Rio Bildirgesi, Orman Varlığının Korunmasına İlişkin Bildiri, Biyolojik Çeşitliliğin Korunması Sözleşmesi ve Gündem 21 Belgesi’dir (UN., 2020).

Konferansın temel belgelerinden biri olan İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’nin amacı; iklim değişikliğine yol açan karbondioksit (CO₂) ve diğer sera gazları emisyonlarının iklim sistemini tehlikeye düşürmeyecek bir seviyede tutulması ile ilgili tedbirler almaktır (UN., 2020).

Diğer önemli bir belge, Biyolojik Çeşitliliğin Korunması Sözleşmesi’dir. Bu sözleşme yeryüzündeki bitki ve hayvan türlerinin yaşam alanlarının korunmasını amaçlamıştır. Ek olarak genetik kaynakların bulunduğu ülkelerle, bunlardan faydalanan ülkeler arasında adil bir ilişkinin sağlanması da bu sözleşmedeki önemli düzenlemelerdendir (BM Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, 1996).

Rio Konferansı'nda kabul edilen Gündem 21 ise, çevre ve ekonomiyi ilgilendiren ve etkileyen tüm konularda yapılması gereken plan, ilke ve programlar tanımlanmıştır. Bu programlar çevre ve gelişme konularının beraber ele alınmasını ve devletlerin küresel ölçekte işbirliğinde bulunmalarını kapsayan bir yol haritası niteliğindedir (Kılıçoğlu, 2005: 48; Keleş vd. 2009: 451). Gündem 21'de, sürdürülebilir gelişmenin temel olarak hükümetlerin sorumluluğunda olduğu ve bu sorumluluğun uygulanmasının da ulusal strateji, plan ve politikaların gerekliliği belirtilmiştir. Ayrıca ülkelerin bu konudaki çabaları, ülkelerin ulusal ve uluslararası kuruluşlarla işbirliği halinde olması gerektiği ve STK'ların katılım konuları üzerinde de durulmuştur(UN,.2020).

Orman Varlığının Korunmasına İlişkin Bildiride ise, ormanların sürdürülebilir kalkınmanın merkezinde bulunduğu kabul edilmiştir. Bunun nedeni ise ormancılık hedeflerinin, ekonomik büyüme, sosyal adalet ve ekolojik bütünlük gibi çevre ve kalkınma hedefleri ile uyumasıdır (Sönmezışık, 2001). Konferansta sağlıklı bir çevre ve dünyanın geleceği için ormancılık alanındaki yeni gelişmeler ve orman kaynaklarının ne derece önemli olduğu vurgulanmıştır. Bu kaynakların azalmaları veya tükenmeleri durumunda ortaya çıkabilecek felaketler vurgulanarak, ormanların korunması ve sürdürülebilir yönetiminin sağlanması gibi bir dizi küresel boyutlu önlemlerin alınması konusunda ülkeler taahhütlerde bulunmuşlardır.

Küresel çevre bilincinin ve sorumluluğunun kilometre taşlarından birisi olarak kabul edilen Rio Bildirgesi'nde ise, tüm ülkeler küresel çevre sorunlarındaki ortak sorumluluğu nedeniyle yoksulluğun giderilmesi için işbirliği yapılması öngörülmüştür (Kaplan, 1999: 127). Bu bildirgesinin en önemli sonuçlarından birisi gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere çevre konusunda “ortak ama farklılaştırılmış sorumlulukların” verilmesidir (Keleş vd. 2009: 450). Rio Bildirgesi'ne göre çevreyi koruma düşüncesi, kalkınma sürecinin bir tamamlayıcısı olarak görülmelidir ve çevre üzerinde olumsuz etkiye sahip faaliyetler için “ÇED (Çevre Etki ve Değerlendirme) yapılmalıdır” ilkesi kabul edilmiştir. Aynı zamanda bu bildirgeye göre tüm ülkeler kendi doğal kaynaklarını kendi politikalarına göre kullanmalı ve de sürdürülebilir kalkınmada bilimsel ve teknolojik kapasiteyi güçlendirmek adına işbirliği yapmalıdır anlayışı ilkesel düzlemde kabul edilmiştir (Görmez, 2015: 64).

26 Ağustos-4 Eylül 2002 tarihleri arasında Johannesburg 'da “Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi” düzenlenmiştir. Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nin düzenlenme amacı Rio Konferansı'nda ortaya çıkan sonuçların izlenmesi, ülkelerin ve

ilgili tarafların “Binyıl Kalkınma Hedeflerine” ulaşma çabalarının uyumlu hale getirilebilmesi olmuştur. Uluslararası düzeyde yoğun katılımın olduğu Johannesburg Zirvesi’ne, 104 devlet ve hükümet başkanlarının yanı sıra heyetler ve sivil toplum kuruluşları temsilcileri de dâhil olmak üzere 21.000 kişi katılmıştır (Mengi ve Algan, 2003: 60). Zirve, 1992 yılında gerçekleşen Rio Konferansı’nda alınan kararların uygulanmasında ve hedeflere ulaşılmasında yaşanan zorluklara çözüm getirebilmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Zirve sonucunda hükümetler, enerji, su, sağlık, biyolojik çeşitlilik ve tarım olmak üzere beş öncelikli temel alanda atılacak adımlar konusunda taahhütlerde bulunmuşlardır (Mengi ve Algan, 2003: 61).

Zirve sonucunda sürdürülebilir gelişme için Johannesburg Bildirgesi ve Johannesburg Uygulama Planı olmak üzere iki temel belge ortaya çıkmıştır. Bildirge’de ilk olarak eşitlikçi ve insancıl bir toplum oluşturulması için sürdürülebilir kalkınmaya yönelik olarak ortak taahhütler yinelenmiştir. Sürdürülebilir kalkınmanın üç temel ayağı (çevresel, sosyal ve ekonomik) vurgulanarak üretim ve tüketim kalıplarının değiştirilmesi, doğal kaynakların korunması ve yönetimi, yoksulluğun ortadan kaldırılması gibi konularda ortak vaatlerde bulunulmuştur (Kısa, 2008). Biyolojik çeşitliliğin bozulması, zengin ve yoksullar arasındaki uçurumun derinleşmesi, küreselleşmenin olumsuz etkileri ve demokratik sistemlere duyulan güvenin azalmış olması gibi faktörler ise kararlaştırılan hedeflere ulaşmada karşılaşılan zorluklar arasında gösterilmiştir. Ayrıca bildiride, kadınların özgürleştirilmesi ve toplumsal olarak güçlendirilmesinin gerekliliğinden ve de bunda yerel halkın önemli rol teşkil ettiği hususu da vurgulanmıştır (Keleş vd. 2009: 455).

Johannesburg Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi, uygulama planına sivil toplum örgütlerini de dâhil etmesi yönüyle diğer zirvelerden farklılık arz etmektedir. Gerçekleştirilen zirve sonrasında kamu kuruluşları, uluslararası kuruluşlar, özel sektör ve de sivil toplum kuruluşlarının da dâhil olduğu yaklaşık 200’den fazla işbirliği kurulmuştur. Amaç ise hükümetlerin ve diğer temel grupların sürdürülebilir kalkınma için gerekli olan tüm imkânları birlikte bir araya getirmek, sürdürülebilir kalkınma önündeki tüm engellere karşı bir güç birliği yapmak olmuştur. Böylece sürdürülebilir kalkınmanın ulusal ve yerel ölçekten uluslararası, küresel bir ölçeğe taşınması öngörülmüş ve hedeflenmiştir (Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi Johannesburg Uygulama Planı, 2004).

2.3.2. Çevreci Hareketlerin Doğuşu ve Gelişim Süreci

Dünya nüfusunun her geçen gün dengesiz ve bilinçsiz bir şekilde artması, ekosistemin ve türlerin yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmasına ve temel yaşam alanları olan hava, su ve de toprağın gün geçtikçe telafi edilemez bir düzeyde kirlenmesine neden olmuştur. Bu ve doğal kaynakların bilinçsiz şekilde tüketilmesi, dengesiz dağılımı vb. nedenlerin çevreye verdiği zararlar doğrultusunda çevreci anlayış, çevre hareketlerine dönüşmüştür (Ceritli, 2001).

Çevre sorunlarına bir tepki olarak ortaya çıkan çevreci hareketlerin gelişiminin iki dalgada ortaya çıktığı söylenebilir. İlk dalga, 19.yüzyılda başlayan ve 20.yüzyılın ortalarına kadar devam eden “doğa korumacılık” anlayışdır (Bozkır, 2018; Kılınç, 2017.). Bu paralelde oluşan ilk grupların örgütlenmesi tam anlamıyla sanayi devrimiyle çakışmaktadır. Bu bağlamda ilk çevrecilik hareketinin, 1854 yılında, ABD’de ilk doğa korumacı birlik olan bugünkü Ulusal Doğayı Koruma Enstitüsü tarafından başlatıldığı söylenebilir (Ceritli, 2001; Simonnet, 1990: 99). Diğer bir çevrecilik hareketi ise, 1876 yılında Ekoloji biliminin kurucusu olan Ernest Haeckle tarafından başlatılan “bilimsel çevrecilik hareketi” dir. Ekoloji biliminin gündeme taşıdığı bilimsel çevrecilik hareketiyle birlikte doğal denge ve onun uzantısı olan doğal varlıkların korunması gereği de insanlığın gündeminde önemli bir yer tutmaya başlamıştır (Ceritli, 2014). Bu örgütlerden bir diğeri ise, 1892’de Amerika Birleşik Devletleri’nde kurulan ve önemli bir çevre örgütü olan “Sierra Kulübü” dür (Bozkır, 2018). Özellikle bu kulüp, çevreci hareketlerin siyasallaşmasında, biyolojik çeşitliliğin ve doğayı korumanın öneminin vurgulanmasında ve bu konuda lobi faaliyetlerinin yürütülmesinde önemli rol oynamıştır.

Kuzey Amerika ve Avrupa kökenli olan bu birinci dalga; yaşam alanlarının (habitatın), kuşların, ormanların, yabani hayvanların kısacası tüm biyolojik çeşitlilik alanlarının korunmasını amaç edinmiş, doğanın korunmasını ve endüstriyel kirliliğin önlenmesini ise öncelikli hedef alanlar olarak belirlemiştir (Bozkır, 2018). Ancak Kuzey Amerika’daki doğa korumacı anlayış ile Avrupa’daki doğa korumacı anlayış temelde farklılıklar göstermektedir. Avrupa’daki doğa korumacı anlayışta romantizmin etkileri daha fazla görülürken, Kuzey Amerika’daki doğa korumacı anlayışta bir taraftan doğayı, insan müdahalesinden sakınarak olduğu gibi korumayı diğer taraftan da çevreyi koruyarak kullanma amacı vardır (Bozkır, 2018; Esengül, vd. 2006).

Doğanın korunmasına yönelik yasal düzenlemelerin yapılmasına imkân veren birinci dalga hareketi, Birinci Dünya Savaşı nedeniyle, İkinci Dünya Savaşı'na kadar kesintiye uğramıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tekrar başlayan doğa korumacı anlayışta en önemli gelişme, 1948 yılında sivil toplum örgütlerinin ve devlet kurumlarını bir araya getiren “Uluslararası Doğa Koruma Birliği (IUCN)”nin kurulması olmuştur (Bozkır, 2018; Ceritli, 2001). IUCN'nin kurulması küresel bağlamda doğayı korumak adına atılan önemli bir adımdır. Çevreci hareketlerin ve çevreci örgütlerin bugünkü temelleri ise, 1960'larda modern çevre hareketi olarak ortaya çıkan ikinci dalga yani ekoloji temelli hareketlerle şekillenmiştir. İkinci dalga, kitlesel nitelik taşıyan çevre hareketleri ve bu çevre hareketlerinin gündeme taşıdığı yeni çevre sorunları, bu sorunların sorunsallaşma şekli ve temsil ettiği değerleri ele almıştır. İkinci dalga hareketler daha çok endüstrileşmenin sonuçları ve yarattığı problemlere karşı protesto nitelikli hareketler olup, bu yönüyle de birinci dalgadan ayrılmaktadır (Cerit, 2014: 213). Küreselleşmeyle birlikte yükselişe geçen, çevreci düşüncenin ve akımların beslediği çevreci hareketler, çevre sorunlarına karşı bir farkındalığın oluşması sonucunda ortaya çıkan kimlik temelli hareketlerdir. “Yeni toplumsal hareketler” kapsamında değerlendirilen bu çevreci hareketler, üçüncü kuşak insan haklarından olan “çevre hakkını” temel alarak, çevre-insan özdeşliğinin bağlantısını ortaya koyan hareketler olarak değerlendirilir (Turgut, 2009). Bu bağlamda çevreci hareketin siyasi söylemi “insanların sömürülmesi sona erdirilmeden, çevrenin sömürülmesi sona erdirilemez” şeklindedir (Commoner, 1973: 47-65). Çevreciler, “iyi çevre” kavramını; özgürlük, refah, güvenlik ve mutluluk gibi kamu politikalarının birçok alanında var olan kavramlar ile eş değer tutmaktadırlar (Caldwell, 1970: 21).

1950'li yıllarda kimlik temelli ilerleyen çevrecilik anlayışı, 1960'dan sonra yeni boyutlar kazanmaya başlamıştır (Bozkır, 2018; Heywood, 2013: 259; Çoban, 2002). 1970'li yıllardan sonra çevreci anlayış daha politik ve farklılaşan bir düzeye evrilmiştir. Böylece birçok çevreci hareket ortaya çıkmış ve bu çevreci hareketler; lobicilik, protesto, boykot, dava açma, sokak tiyatrosu gibi faaliyetlerde bulunmaya başlayarak gündemde kalmaya çalışmışlardır (Öztürk, 2017). Örneğin; Earth First, informal taktiklerden oluşan kavgacı eylemleriyle tanınırken; Greenpeace, radikal ve marjinal çevre eylemleriyle tanınmıştır (Carmin ve Balser, 2002: 366).

Çevre sorunlarını, bir insan hakkı ihlali olarak gören bireyler ve topluluklar, çevre sorunlarının insan haklarını ihlal etmesi gerekçesiyle çeşitli eylemlerle tepkilerini dile getirmektedirler. Başlarda sadece sivil bir hareket olarak ortaya çıkan bu tepkiler,

günümüzde dünyanın birçok bölgesinde politik bir harekete dönüşmüş durumdadır. Bu bağlamda 1972 yılında Roma Kulübü'nün, Büyümenin Sınırları Raporu'nu yayınlaması ve yine aynı yıl BM'in düzenlediği Stockholm Konferansı'nda çevre sorunlarının çevre-siyaset-ekonomi ilişkisi üçgeninde değerlendirilmesi, çevre hareketlerinin 'çevre hakkı' başlığında siyasallaşmasında önemli rol oynamıştır. Sosyoekonomik, toplumsal ve fiziksel dengesizliklerin bir sonucu olarak ortaya çıkan çevrecilik hareketi, bir taraftan siyasi bir baskı unsuru olarak çevreci hareket niteliği taşıırken, diğer yandan sosyal bir hareket niteliği taşımaktadır. Çevreci hareket, sosyal bir hareket olarak insanı ekonomik insanın ötesine taşımayı, daha fazlaya sahip olmak yerine daha iyi olmayı, büyümenin karşısında sosyal ilerlemeyi önermektedir. Ayrıca yalnızca üretim araçlarının mülkiyetini değil, onun doğasını ve gelişmesini de sorgulamaktadır (Ceritli, 2001).

Farklı aşamalarda gerçekleşen çevrenin siyasallaşma ya da partileşme süreci farklı çevreci guruplar arasında da farklı yorumlanmaktadır. Çevre korumacılıktan anarşizme, radikal ekolojiden ekososyalizme, ekofeminizimden ütöpik düşünceye kadar her bir düşüncenin çevreci hareketlere, çevreciliğin siyasallaşmasına ve partileşmesine yönelik değerlendirmelerde farklılık göstermektedir. Örneğin, radikal grup içinde yer alan ekoanarşistler çevrecilik hareketlerinin partileşmesine karşı bir duruş ortaya koyarlar. Bunun nedenini de bir partinin “bir taraftan zengin bir çeşitlilik taşıyan deneyim ve duyguyu yakalayıp diğer taraftan da tüm bireylerin bağımsızlığını ve kendine özgü niteliğini koruyamayacağı” düşüncesiyle açıklamaya çalışırlar. Aynı şekilde, Arne Naes'in “Shallow Environmentalism” (Sığ Çevrecilik) akımı, çevre kirliliğinin önlenmesi, doğal kaynakların aşırı tüketiminin önüne geçilmesi gibi konularda teknik gelişmeyi daha fazla önemsemektedirler ve sorunun asıl nedenini göz ardı ederler. Naes'in “Deep Ecology” (Derin Ekoloji) olarak adlandırdığı yaklaşımın temelinde ise, doğal varlıklar arasında ekolojik bütünlüğü yeniden kavratma çabası yer almakta, çevre sorunlarının ele alınmasında ve önlenmesinde “bütünsel bir yaklaşım” ileri sürmektedir (Keleş vd., 2009: 259; Çoban, 2002). Çevreci hareketin diğer bir siyasal paydaşı ise ekososyalistlerdir. Bunlar ise, çevre sorunlarının temel nedeninin kapitalizmin yapısını oluşturan üretim ve tüketim kalıplarına bağlamakta, doğal kaynakların (özellikle toprak) kullanımında ve paylaşımında eşitlik ve adalet ilkesini benimsemektedirler. Kapitalist oluşumlara karşı olacak her tür yapıyı benimserler (Keleş vd., 2009: 290). Ekofeministler ise kadın ve çevre arasındaki bağlantıya dikkat çekerek, kadının üzerindeki baskının kalkmasını çevrenin de özgürleşmesi olarak kabul ederler (Keleş vd., 2009: 295; Çoban, 2002).

Yapılan değerlendirmeler ile çevrenin siyasallaşma eğilimini 3 grupta incelemek mümkündür. İlk grubu gelenekçiler oluşturmaktadır. Gelenekçiler, bir diğer adları ile doğa korumacıları olarak da adlandırılabilir. Gelenekçiler, ekonomik bireyciliğe ve materyalist faydacılığa karşı liberallerden oluşmaktadır. Endüstrileşme sürecinde çevreyi yasal dayanaklar çerçevesinde baskı yoluyla koruyabileceklerini iddia etmektedirler. İkinci grupta ise radikal çevreciler vardır. Endüstriyel sisteme karşıdırılar ve kişisel özerklikten yanadırlar. Mevcut evre sorunlarının teknoloji ile çözülemeyeceğini iddia etmektedirler ve radikal çevreciler daha çok aktivist kişilerden oluşmakla birlikte çevrenin siyasallaşmasını eyleme döken bir gruptur. Genellikle radikal çevrecilerin eylemlerinin ana amacını ise biyoçeşitliliğin korunması oluşturmaktadır. Son olarak üçüncü çevreci grubu reformistler oluşturmaktadır. Var olan yerleşik düzene karşı olmayan reformistler, merkezietidirler ve merkeze bağlıdırlar (Ceritli, 2001). Dünyada evreci hareketler ilk olarak gelişmiş ülkelerde özellikle Fransa, Almanya, Amerika gibi ülkelerde ortaya çıkmıştır. Fransa, İngiltere, İtalya ve Almanya gibi Avrupa lkelerinde sosyalist temelli partiler ve sosyalist anlayışın altında örgütlenen gruplar çevreci hareketlere bünyelerinde yer vererek yeşil partilerin kurulmasına önayak olmuşlardır (Aygün ve şakacı, 2007; Erdoğan ve Ejder, 1997: 156). 1970 ve 80’lerde evre hareketleri, gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkelerde de yayılmaya başlamıştır. Ancak bu yıllar gelişmiş ülkelerde evre hareketlerinin yaygınlık ve etkenliklerin arttığı, gelişmekte veya azgelişmiş ülkelerde ise başlangıç yılları olmuştur (Aygün ve şakacı, 2007, 2007, Erdoğan ve Ejder, 1997:156). Örneğin, Sierra Kulübünün ye sayısı bu dönemde 35 binden 147 bine yükselmiş; 1973 yılı başında 5 binden fazla evre rgt kurulmuş, Fransa’da 1970’li yıllarda yöresel bilinç, kitle gösterileri yapacak düzeye ulaşmış, Almanya’da ise bu dönemde çevreci hareket, partileşme sürecine girmiştir (Aygün ve şakacı, 2007; Görmez, 2003: 98). Bu bağlamda çevreciler pek çok yerde küresel açıdan yeni bir dünya görüşü oluşturmuş ya da bu yolda çaba harcamışlardır.

Çevreci hareketin partileşmesi çevreci gruplar arasında her ne kadar tartışma konusu olsa da, dünyada 1970-80’li yıllarda çevreci örgütlerin ve çevreci sivil grupların sayılarının artması, yeşil partilerin kurulmasına yol açmıştır ve böylece çevreci anlayış siyasal hayatta yer almaya başlamıştır. Çevreci anlayışla kurulan örgütler ve siyasi partiler, çevreci anlayışı temel alarak sivil haklara, demokrasiye ve adalete bakış açılarını ortaya koymuşlardır. Bu bakış açısı çerçevesinde özellikle yeşil partiler kimi ülkelerde iktidara gelmeyi kimi ülkelerde sadece muhalefet yapmayı ilke edinerek ülke siyasetinde yer

almaya çalışmışlardır ve de hala çalışmaktadırlar. Çevreci örgütlerin faaliyetleriyle ülke yöneticilerini etkileme çabaları ve politik anlamda çevreci anlayışın ortaya çıkması yeşil siyaset anlayışını da beraberinde getirmiştir (Bozkır, 2018).

Özellikle 20.yüzyılda ortaya çıkan feminist, sivil gruplar ve çevreci yapılanmalar, sivil toplumun ve sivil toplum hareketlerinin gelişmesine önemli katkılar sağlayarak devlet gücünün politikalarını sınırlayacak, değiştirecek ve hatta yeniden oluşturacak bir gücün temsilcisi durumuna gelmişlerdir. Böylece ülkelerde görülen gönüllü faaliyetlerdeki artış ve yeni toplumsal hareketlerin kurumsallaşması, sivil toplum söyleminin yeniden inşa edilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Burada belirtmek istenen; sivil toplumun ve faaliyetlerinin devleti sınırlamaya yönelik olmasından ziyade devlet dışında kalan faaliyetlerin çeşitlenerek genişlemesi ve bireylerin, sorunları örgütlenerek beraberce çözümledikleri bir alan olarak görülmesidir (Keleş ve Özkan, 2018; Yeğen, Keyman, Çalışkan ve Tol, 2010: 7-14). Bu anlamda çevre de sivil toplum kuruluşları için önemli bir faaliyet alanı oluşturmaktadır.

2.4. Türkiye’de Çevrenin Siyasallaşma Süreci ve Türkiye’de Ulusal Çevre Hareketleri

Batılı ülkelere göre Türkiye’de çevreci hareketlerin ve çevrecilik anlayışının ortaya çıkışı ve gelişmesi gecikmeli ve yavaş olmuştur. Bu durum Türkiye’de sanayileşmenin geç başlamasıyla açıklanabilir. Çevreci anlayışın ve çevre hareketlerinin Türkiye’de 1980’li yılların sonlarına doğru yeşil partilerin kurulmasıyla siyasallaşma sürecinin başladığı söylenebilir.

1970’lerde, sanayileşmenin ve ekonomik büyümenin ortaya çıkarttığı olumsuz etkilere karşı çevre değerlerine sahip çıkmak adına, gücü ve etkisi sınırlı olsa da bazı tepkiler ortaya konmaya çalışılmış, söylemlerde bulunulmuştur. Türkiye’de, modern çevre hareketi ise 1980’li yıllardan sonra görülmeye başlamıştır. Bu dönemde, “korumacı” ya da “yeşil” olsun, pek çok çevreci grup ortaya çıkmış olup, çevre hareketi, kamuoyunda hiç olmadığı kadar sesini duyurabilmiş, çevre sorunları toplumsal yönleriyle ele alınarak siyaset ile bağlantısı kurulabilmiştir (Duru, 2002).

1970’li yıllarda çevre hareketlerindeki kitleselleşmenin ilk örnekleri görülürken 1980’li yıllarda kitleselleşen hareket ekolojist bir muhalefet hareketine dönüşmüştür. Örneğin, 1975 yılında Samsun Bakır İzole Tesislerinden çıkan zehirli gazdan zarar gören 21 köy ve mahalle sakini 2 kilometrelik bir kortej oluşturarak tepkilerini koymak adına yürüyüş

yapmıştır. 1985 yılında ise Gökova’da kurulan termik santrale karşı bölgede yaşan köylüler ve bölge halkı imza kampanyası başlatmış ve 3 bin kişinin imzaladığı dilekçeyi başta dönemin Cumhurbaşkanı olmak üzere ilgili makamlara sunmuşlardır (Görmez, 2015: 98-99). Bu durum bize çevre hareketlerinin zamanla kitleselleştiğini, sorunlar artıkça örgütlenmelerin ve tepkilerin arttığını ve de çevre konusunda bilinçlenmenin oluştuğunu göstermektedir.

1972 yılında Roma Kulübü’nün yayınlamış olduğu ‘Büyümenin Sınırları’ raporu ve yine aynı yıl BM tarafından düzenlenen Stockholm Konferansı ile çevre sorunlarının küresel boyutta ele alınması ve de çevre sorunlarının çevre-ekonomi-siyaset ilişkisi bağlamında gündeme gelmesi Türkiye’de çevrecilik düşüncesinin ve çevre hareketlerinin oluşmasında bir adım oluşturmıştır. Daha sonraki süreçte ise çevre hareketleri siyasallaşarak politik anlamda yer edinmiş ve bunun sonucunda 1972 yılında Türkiye’de başbakanlık bünyesinde Çevre Araştırma Birimi kurulmuştur. Bunu takiben 1983 yılında ise Çevre Bakanlığı kurulmuştur (Öztürk, 2017).

1980 sonrasında çevre hareketinin yükselişinde, serbest piyasa ekonomisinin önemli rolü olmuştur. Türkiye’de serbest piyasa ekonomisinin uygulanmasıyla birlikte sanayideki gelişimin hızla artması ve güçlenmesi, özel sektörün denetimsiz bırakılması, plansız ve çevreyi hesaba katmadan gerçekleştirilen hızlı büyüme, çevre üzerindeki baskının ve tahribatın gittikçe artmasıyla sonuçlanmıştır. Çevre üzerindeki baskının artması çevre hareketlerinin de eş zamanlı olarak güçlenmesine yol açmıştır (Duru, 2002). Ancak Türkiye’de, 20.yy başında Avrupa’dan teknoloji transferi ve endüstri alanındaki gelişmelerden sonra meydana gelen çevresel sorunların etkileri hissedilmeye başlanınca çevreye karşı bir ilgi başlamıştır. Fakat yine de artan bu ilgi karşısında ekonomik sorunların toplumda önemini ve önceliğini korumasına ek olarak siyasal kültürün, sosyal hareketlerin gelişimine elverişli yapıda olmaması Türkiye’deki çevreci hareketin gelişimini yavaşlatmıştır (Aygün ve Şakacı, 2011). Aynı zamanda tek partili yıllarda Türkiye’de kalkınma sorunu temel öncelikli konulardan olduğu için disiplinli ve bütüncül bir çevre politikası gerçekleştirilememiştir. Fakat çok partili döneme geçildikten sonra dernek kurma özgürlüğünün de sağlanmasıyla birlikte çevreyi koruma amacıyla oluşan cemiyetlerin sayılarında artış görülmüştür. Yine de bu dönem itibarıyla ülkenin içinde bulunmuş olduğu sosyo ekonomik durumlardan dolayı çevre faaliyetleri elitist bir tabaka ile sınırlı kalmış ve devletin öncelikli politikaları arasında yer edinememiştir (Öz, 1989). Çevreye karşı artan ilginin beraberinde getirdiği çevreci hareketler başlangıçta elitizm çerçevesinde kalmış ve

gelişim göstermiş olsa dahi bunun yanı sıra çevre bilinci yaratma, sorunlara karşı kamuoyunun ilgisini çekme ve yöneticileri çevre sorunlarına karşı önlemler almaya zorlamak gibi faaliyetler gerçekleştirilmiştir. 1960'lı yıllardan itibaren, çoğunluğu dernekler şeklinde örgütlenen birçok çevreci örgüt, iç politikayla doğrudan ilgilenmemiş, koruma ve bilinçlendirme amacı doğrultusunda eğitici çalışmalar yapmıştır. Derneklerin siyasetle uğraşmalarının yasaklamış olması da çevreci kuruluşların çalışmalarını kamuoyu yaratma ve kamuoyunu etkilemeyle sınırlandırmalarına neden olmuştur (Aygün ve Şakacı, 2011).

1980'li yıllara kadar Türkiye'de ulusal çevre hareketleri önce kulüp ve cemiyet şeklinde örgütlenirken daha sonra ise dernek ve vakıf şeklinde örgütlenmeye başlamıştır. 1980'e kadar çevre hareketleri; nüfus artışı, kentleşme, sanayileşme, hava kirliliği ve benzeri sorunlara odaklanmıştır. 1980'lerden itibaren ise ekolojist gruplar ortaya çıkmış ve çevre hareketleri; soyu tükenen canlılar, yeşil alanların tahribatı, termik santrallerin çevrede meydana getirdiği olumsuzluklar gibi farklı ve bölgesel sorunlarına odaklanıp çevre koruma alanında faaliyet göstermiştir (Aygün ve Şakacı, 2011).

1980'lerin ortalarından itibaren sesini giderek etkili bir biçimde duyuran çevre hareketlerine dayalı olarak gerçekleştirilen etkinliklerin çoğunluğu, çevrenin korunması yönünde kamuoyu oluşturmaktı. Özellikle halkı bilinçlendirerek, devletten kaynaklanan, çevreyi olumsuz yönde etkileyecek uygulamalara karşı tepki göstermek şeklinde gerçekleştiği söylenebilir. Bu eylemler daha çok, insan doğa arasındaki ilişkiye dayalı, doğa sevgisi üzerinde yükselen, belirli bir bölgedeki doğa parçasını korumak, kurtarmak, kirliliği önlemek, kentlerin daha düzenli olmasını sağlamak gibi bilinçlendirici ve eğitici etkinliklerdir (Duru, 2002). Çevreci hareketin Türkiye'de bu düşünce etrafında şekillenmesi, egemen ekonomik düzenin yani kapitalist sistemin güçlenmesine, özellikle yeşil hareketin tüm söylemlerini ve tüm araçlarını (dernek, vakıf gibi) kullanarak, çevreciliğin asi ruhunu, kural tanımazlığını, gençlik dinamizmini kaybetmesine ve hareketin içinin boşaltılmasının yol açmıştır. Çevre Bakanlığı'nın kurulması, yasal düzenlemelerin yapılması, birçok çevreci vakıf ve derneğin ortaya çıkması, üniversitelerde çevre ile ilgili bölümlerin açılması, meslek odalarının çevre komisyonların kurulması ve sonunda bir çevre pazarının oluşmaya başlaması hep bu sürecin bir parçasıdır. Diğer bir anlamda, 1980'lerden beri, kitle iletişim araçlarının da etkisiyle, çevre ile alakadar olma, çevrecilik, birdenbire “popüler” akımlardan biri haline gelmiştir (Duru, 2002).

1987 yılında Yeşil Barış Çevre Derneği ve Türkiye Hava Kirliliğiyle Savaş Derneği partileşme doğrultusunda çalışmalar yapmıştır ve bu çalışmalar sonucu “Yeşiller Partisi” adında bir parti kurulmuştur. Böylece çevreci hareketler siyasal partiler şeklinde örgütlenmeye başlamıştır (Keleş 1992: 164). Örgütlenme mücadelesi içinde olan çevre hareketleri, Yeşiller Partisi’nin kuruluşuyla o dönem içerisinde çevre mücadelelerinin kitleselleşme potansiyelini gösterme çabalarını sağlam bir temele dayandırmıştır. Yeşiller Partisi’nin kurulması ve çevre alanındaki siyasi mücadelesiyle, çevre yalnızca korunacak bir öge olmaktan çıkarılıp, yaşamı belirleyen siyaset ve ekonomi gibi süreçlerin de bir parçası olduğu düşüncesi güçlendirilmiştir. Bununla birlikte Yeşiller Partisi’nin yürüttüğü protestolar mücadelenin en önemli boyutundan biri olan halk tabanının örgütlenmesi ve mücadelelerin süreklilik göstermesi için de önemli olmuştur (Öztürk, 2017).

Yeşiller Partisi siyasal bir partiden çok baskı grubu veya dernek gibi faaliyet göstermiştir ve 1994 yılında Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatılmıştır. 1990’ların sonlarından 2008’e kadar geçen sürede Türkiye’de çevrecilik ve çevre hareketleri sivil toplum örgütlerinin himayesi altında yürütülmüştür. Çevrecilik alanında bir yeşil parti bulunmamasına rağmen Avrupa yeşillerinin düzenlediği konferans ve toplantılara katılan, ekolojist yayınlar yapan, “Yeşil Diyalog” buluşmaları düzenleyen muhalif ekolojist gruplar tarafından Haziran 2008 tarihinde tekrar Yeşiller Partisi kurulmuştur. Parti, 25 Kasım 2012’de Eşitlik ve Demokrasi Partisi (EDP) ile birleşmiş ve ismini Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi olarak değiştirmiştir (Üste, 2015).

1990’lı yıllar Türkiye’deki çevre hareketlerinin olduğu kadar küresel çevrecilik kavramının da farklı açılardan geliştiği yıllar olmuştur. 1970 ve 1990’lı yıllar arasında geçen yıllar, çevre sorunlarına çözüm aramak maksatlı birçok çevre protestolarının gerçekleştiği yıllar olmuştur. Bu zaman zarfında çevre hareketinin gidişatını belirlenmiş ve ‘çevrecilik’ düşüncesi ‘doğanın korunmasını’ ifade eden bir fikir olarak anlam kazanmıştır. Ek olarak, Yeşiller Partisi’nin kurulması, bu yıllarda gerçekleştirilen protesto hareketlerinden bağımsız bir çevrecilik düşüncesinin ortaya çıkmasına imkân sağlamıştır (Kaya, 2011: 10). Böylece 1990’lı yıllarda çevre sorunlarının farklılaşması ve yeni direniş alanlarının oluşmasıyla Türkiye’deki çevre örgütlenmeleri de kurumsallaşma ve kitleselleşme sürecine girmeye ve de Türkiye’deki çevre hareketleri de niceliksel anlamda genişlemeye başlamıştır. Bu durum neticesinde günümüzde halen varlıklarını sürdüren dernek, vakıf gibi birçok çevre örgütünün kuruluşu bu yıllarda gerçekleşmiştir (Öztürk, 2017).

2000’li yıllarda ise çevreci düşünce söylemsel olarak yaygınlaşmıştır. Bunun en temel etkeni çevreci kuruluşların, eğitim aracılığıyla çevre bilincini arttırmak için yaptıkları faaliyetler olmuştur. 1990’lı yıllarda toplumsal bilinçlendirme süreçlerine yönelen çevre örgütleri, 2000’li yıllarda yeni çevre örgütlerinin oluşturduğu hareketle birlikte eğitim ve çevre ilişkisini ön plana çıkararak, bilinçlendirme süreçlerini eğitim aracılığıyla kurumsal bir hale getirmişlerdir (Karataş, 2014).

2.4.1. Türkiye’de Planlı Dönemde Çevre Politikaları

1970’li yıllardan beri hükümetler ve devletlerin gündemlerinde çevre ve çevre ile ilgili sorunlar ve de akabinde çözüm önerileri yer almaktadır. Bu sebeple hem bölgesel hem de küresel anlamda pek çok girişimde bulunulmuş ve çevre kavramı politika içerisinde yer almaya başlamıştır. Çevre politikaları sınırlı kaynakların tüketimi ve kirliliğinden, dünyadaki yoksulluğun artışına kadar sınırları çizilmesi mümkün olmayan pek çok sorunu ve çözümünü içermektedir.

Türkiye’de 1923 yılından beri çevre politikalarının hem teorik aşamasında hem de pratik aşamasında belirleyici ana faktör hükümetler olmuştur. Hükümetler politikalar üretmiş ve uygulama aşamasında da kamu kurumları dâhil edilmiştir. Bu sebeple hükümet programları hükümetlerin iktidar da kaldıkları süre zarfı içerisinde birer kamu politikasına dönüştürülmüş, iktidarlar değiştikçe kamu politikaları da değişiklik göstermiştir. Sadece kamu politikalarının içerikleri değil zamanla bu politikaların belirlenmesine dâhil edilen aktörler ve de uygulanma modelleri değişiklik arz etmiştir. Türkiye Cumhuriyet tarihinde 65 hükümet kurulmuştur (Solak ve Sürmeli, 2015). Hükümetlerin özlerinde içerdikleri ekonomik ve sosyo kültürel farklılıklar tüm politikalar da olduğu gibi çevre politikalarına da yansımıştır ve çevre politikalarında da dönemsel farklılıklar mevcuttur. Bu sebeple çevre politikaları bazı dönemler aktif haldeyken bazı dönemler pasifleştirilmiştir. Bu ayrımları ve zamanla hem bölgesel hem de küresel konjonktüre göre değişiklik gösteren çevre politikalarını değerlendirmek adına beş yıllık kalkınma planlarındaki çevre politikaları analiz edilmiştir.

1960 sonrasında politikaların uygulanma ve üretim süreçlerine bir disiplin getirmek ve de politikalara amaç ve yöntem ekleyebilmek adına 30 Eylül 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuştur. DPT kurulduğu günden beri 10 adet beş yıllık kalkınma planı hazırlanmıştır. 1960 öncesi devletçi, 1960-1980 yılları arası planlar bütüncül ve kapsayıcı,

1980-2000 yılları arasındaki planlar ise liberal ve stratejik planlar olarak değerlendirilmektedir (DPT Planlama Dergisi, 2002: 1-10).

2.4.1.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BBYKP), 1963 ve 1967 yılları arası için oluşturulmuş olmasına rağmen planın amacı on beş yıllık uzun bir dönemi hedeflemek olmuştur. BBYKP istikrarlı ve dengeli sosyal ve ekonomik gelişmeyi amaçlamıştır. Planın temelini bu amaçlar oluşturmaktadır. İlk beş yıllık kalkınma planında çevre sorunları ve çözümleri ile alakalı öneriler üzerinde durulmamıştır. Fakat çevre sorunlarından biri olan nüfus artışı ile ilgili konu üzerinde değerlendirmeler söz konusudur (Tablo 2.1). 1923 yılından itibaren Türkiye’de nüfusun giderek arttığı, İkinci Dünya Savaşı yılları haricinde nüfusta sürekli bir artış olduğu ifade edilmiştir. Nüfus artış hızı çevre sorunları kapsamında değerlendirilmemiş olmakla birlikte emek arzı istihdamı içerisinde değerlendirilmiştir. Aynı zamanda nüfusun büyük bir kısmının köylerde yaşadığına değinen BBYKP’nın da şehirleşme hareketlerinin görüldüğüne de değinilmiştir. Şehirli nüfusun toplam nüfus içindeki artışını analiz edilmiştir ve kısmen diyebiliriz ki çevre sorunlarından biri olan nüfus artışı ve şehirleşme üzerinde çevre sorunları kapsamı dışında da olsa durulmuştur (DPT, 1962).

Tablo 2.1. Türkiye’de Yıl Bazında Nüfus Artış Oranları ve Nüfus Dağılımı

Yıl	Toplam Nüfus (Bin)	Şehir Nüfusu (Bin)	Köy Nüfusu (Bin)	Toplam Nüfus Artışı (%)	Şehir Nüfus Artışı (%)	Köy Nüfus Artışı (%)
1950	20 947	4 538	16 409	2,82	63,0	17,6
1951	21 536	4 824	16 712			
1952	22 142	5 128	17 014			
1953	22 765	5 451	17 314			
1954	23 406	5 794	17 612			
1955	24 065	6 159	17 936	2,95	53,4	20,08
1956	24 775	6 488	18 387			
1957	25 506	6 834	18 672			
1958	26 258	7 199	19 059			
1959	27 033	7 583	19 450		—	
1960	27 830	7 984	19 845			

Kaynak: T.C. Kalkınma Bakanlığı, 1962.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda orman ve tarım arazilerinin kullanımı noktasında da önlemler ve planlar yer almaktadır. Fakat yine bu hususlara da çevre koruma fikrinden ziyade üretimi ve verimliliği arttırmak üzerine değinilmiştir. Tarım arazilerinin rüzgâr ve su erozyonundan korunması, toprak kaynaklarının tarıma elverişli hale getirilecek şekilde ıslahının yapılması ile ilgili tedbirlere öncelik verileceği yer almaktadır. Aynı zamanda Tarım Bakanlığınca meraların iyileştirilmesi yoluyla yeni meraların açılmasının önleneceği, toprağın kullanılmasında dengenin kurulması hedefler arasında gösterilmiştir. Ormanları korumak ve sürekliliğini sağlamak, orman ıslahı yoluyla ormanların niteliklerini yükseltmek ek olarak ağaçlandırma yoluyla yeni orman alanları yaratıp çevre dengesi üzerinde ormanların olumlu etkilerini arttırmak gibi hedefler (DPT, 1962) BBYKP'nının çevre düşüncesi alt yapısında değerlendirilebilir.

2.4.1.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (İBYKP), 1968 ve 1972 yılları arası için oluşturulmuş, sanayileşme, tarımda ve şehirleşmede modernleşme üçgeninde planlamış ve bu amaçla altyapıda atılım planıdır (DPT Planlama Dergisi, 2002: 1-10).

Sanayileşmenin ekonomide sürükleyici nitelik kazanması üzerine yoğunlaşan İBYKP'nında da çevre koruma fikri ile ilgili somut hedefler ve çözümler söz konusu değildir. Ek olarak İBYKP'nında sanayileşme ile birlikte gelişen şehirleşme kavramına da değinilmiş ve şehirleşmenin destekleneceği belirtilmiştir. Çünkü kalkınma planında şehirleşmenin ekonomi için itici bir güç teşkil ettiği fikri benimsenmektedir. Bu sebeple İBYKP'nında şehirleşme olgusu önemli bir yer tutmaktadır. Fakat buradaki şehirleşme algısı düzgün bir kentleşmeden geçmektedir ve 'dengeli şehirleşme' ilkesi esas alınmıştır. Bu bakış açıcı içerisinde değerlendirilecek olunursa İBYKP'nında çevre sorunlarından şehirleşme üzerinde durulmuş fakat bu ele alınış biçimi çevre düşüncesinden kaynaklı olmayıp iktisadi ve sosyal kalkınma düşüncesi çerçevesinde sınırlı kalmıştır (DPT, 1967: 263-265).

2.4.1.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (ÜBYKP), 1973 ve 1977 yılları arası için oluşturulmuştur. İlk beş yıllık kalkınma planının on beş yılı kapsadığını yukarıda belirtmiştik. ÜBYKP ise bu on beş yılın son dönemini kapsamaktadır (Özdemir, 2014:16).

Planlı dönemde çevre konusuna ilk kez ÜBYKP’da yer verilmiştir. Planlı dönemin ilk zamanlarında belli başlı çevre sorunlarına değinilmiştir fakat çevre problemlerinin gün geçtikçe artıp, insanlık için tehdit unsuru haline gelmesiyle birlikte çevre sorunlarına karşı duyarlılık artmıştır. Akabinde çevre sorunlarına karşı önleyici tedbirler alınması gerekliliği kavranarak beş yıllık planlarda çevre konusuna da yer verilmiştir (Solak ve Sürmeli, 2015: 26).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda öncelikle çevre olgusunun tanımı yapılmış daha sonra çevre ve insan ilişkisi üzerinden çevre sorunlarının geçmişten günümüze olan seyri değerlendirilmiştir. Çevre sorunlarının gelişmiş olan ülkelerde ki sanayileşme ile bağdaştırılması ve de çevre sorunlarının gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için kalkınma sorunları kapsamında ele alınmıştır. Planda Türkiye’deki çevre sorunlarının nedeni olarak sanayileşmenin getirmiş olduğu yoğun kentleşme, doğal kaynakların gerekli bir biçimde yeterince kullanılmaması, gelir ve eğitim yetersizliği gösterilmiştir. Çevre sorunlarının bir bütün olarak ele alınması ve planlama sistemine dâhil edilip incelenmesi gerekliliği ÜBYKP’da yer almaktadır. ÜBYKP’nın da çevre sorunlarına karşı geliştirilen çözüm önerileri ve geliştirilen politikalar (DPT, 1972: 866-867) ise aşağıdaki gibidir:

- Çevre sorunlarının önlenbilmesinde ki ilk adım sosyal ve ekonomik kalkınmayı sağlamaktır. Çevre sorunlarının, kalkınmanın önünde engel teşkil etmemesi adına gerekli önlemlerin alınacaktır.
- Sanayileşmeden kaynaklı çevre kirliliklerini önleyebilmek adına uluslararası düzeydeki gelişmeler takip edilip, uluslararası araştırma çalışmalarına dâhil olunacaktır.
- Çevre sorunları ile ilgili Bakanlıklar ve kuruluşlar arasındaki koordinasyonun verimini arttırmak adına bu işbölümünün takibi Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yapılacaktır.
- Çevre koruma hususunda toplum bilinçlendirilmesi için halk eğitimi araç olarak kullanılacaktır.

Sonuç olarak ÜBYKP’nında çevre sorunları kalkınmanın önünde bir engel olarak görülmüştür ve ülke kalkınmasının önündeki bu engeli aşabilmek adına önlemler ve politikalar geliştirilmiştir. Çevre bilinci dışında kalkınma amaçlı politika üretim ve planlaması süreci söz konusudur.

2.4.1.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (DBYKP), 1979 ve 1983 yılları arası için oluşturulmuştur. DBYKP’ında çevre sorunlarının çözümü aşamasına yerel yönetimlerin ve sivil toplum örgütlerinin de dâhil edilmesi gündeme gelmiştir (DPT, 1978: 295)

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda çevre sağlığının öneminden bahsedilmiştir ve çevre sağlığının korunabilmesinin ancak disiplinler arası bir koordinasyonla mümkün olacağı üzerinde durulmuştur (DPT, 1978: 462). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda çevre sorunlarının kalkınmadan ayrıştırılmadan çözümüne ulaşılması ana politika olarak kabul edilmişti. DBYKP’ında ise bu ana politika çerçevesinde çevre koruma alanında bilinç düzeyinin oluşturulması gerekliliği üzerine bir politika üretilmiştir. Aynı zamanda DBYKP’ında çevre sorunlarının bölgelere göre farklılıklar gösterebileceği ve bu sebeple çevre standartları geliştirirken ekolojik havzaların farklılıklarının göz önünde bulundurulması gerekliliğine değinilmiştir. Bu doğrultuda su kirliliği, denizlerin kirliliği, hava kirliliği, gürültü kirliliği, toprak erozyonu ve toprak kirliliği gibi başlıklar altında Türkiye’deki çevre sorunlarından bahsedilmiştir (DPT, 1978: 297). Fakat sorunlara somut çözümler sunulmamıştır.

2.4.1.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BBYKP), 1985 ve 1989 yılları arası için oluşturulmuştur. BBYKP’ında sadece çevre sorunlarına ve çözümlerine değinilmemiş aynı zamanda çevre konusuna nasıl bir yaklaşım sergilenmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. BBYKP’ına göre çevre konusuna yaklaşımda esas alınması gereken temel husus çevre kirliliğinin ortadan kaldırılması veya oluşabilecek olan kirliliğin engellenmesi değil sınırlı doğal kaynakların gelecek nesillere de kullanabileceği şekilde sürdürülebilirliği sağlamaktır. Bu sebeple de BBYKP’ında çevre politikası olarak sürdürülebilirlik kavramı önem teşkil etmiştir ve doğal kaynakların kullanımı ile ilgili birtakım mevzuatlarda değişiklikler yapılarak önlemler alınmıştır. Örneğin Haliç, Marmara Denizi, İzmit ve İzmir Körfezi su kirlenmesinin fazla olduğu bölgelerde sanayi atıklarının temizlenmesi işlemlerinde gerekli önlemlerin alınması ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Aynı zamanda sanayi atıklarının denetlenmesi plana dâhil edilmiştir. Hava kirliliği konusunda da başta Ankara olmak üzere hava kirliliğinin yoğun olduğu şehirlerde ‘hava kirliliği kontrol istasyonları’nın ağının geliştirileceği, havanın kirlenmesine neden olan yakıt tüketimi sorununa iyi kalitede yakıt temin edilerek köklü çözümler getirmek adına

projeler yapılması gibi politikalar üretilmiştir. Ek olarak BBYKP’ında çevre koruma ve sürdürülebilirliğini sağlamak adına çevre alanı ile ilgili araştırma ve geliştirme çalışmalarına destek olunacağı konusunda da düzenlemeler mevcuttur (DPT, 1984:171).

Sonuç olarak anlaşılabileceği üzere kentleşmenin de arttığı dönemlere denk gelen Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda ‘çevre koruma ve sürdürülebilir çevre’ fikrine daha fazla önem verilmiştir.

2.4.1.6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (ABYKP), 1990 ve 1994 yılları arası için oluşturulmuştur. ABYKP’ında sınırlı kabul ettiğimiz doğal kaynakların verimli yönetilip gelecek nesillere de aktarılabilmesi ana ilke olarak kabul edilmiştir ve bu doğrultuda politika önerileri sunulup plana dâhil edilmiştir. Ekonomik kalkınmanın da sürdürülebilirliğini sağlayacak şekilde doğal dengeyi ve insan sağlığını koruyarak kıt kaynakların verimli yönetimi hedeflenmiştir (Solak ve Sürmeli, 2015: 26).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın da yapılacak ve uygulanacak olan tüm ekonomi politikalarında çevre unsurunun da gözetileceği ve bunun önemi üzerinde durulmuştur. Politika yapım aşamalarında çevre bilincinin yaygınlaştırılması esasına da dikkat edileceği ve planlama aşamalarında çevre boyutunun da göz önünde tutulacağı yer almaktadır. ABYKP’ında çevre tahribatına karşı önleyici tedbirlerin alınacağı yer alıyor. Yani önleyici tedbirler koruyucu tedbirlerden önce geliyor ve amaç, muhtemel çevre tahribatlarının göz önünde bulundurularak çevre planlamalarının yapılmasıdır. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda çevre koruma alanında kimyasal maddelerin kullanımı ile ilgili çözüm önerilerine ilk kez yer verildi görülmektedir. Kimyasal madde kullanımının rasyonel boyutlarda değerlendirilmesi ve çevreye verdikleri zararın en aza indirilmesi ile ilgili önlemler söz konusudur. Aynı zamanda yabancı ülke atıklarının Türkiye’ye girmesinin önleneyeceği hususunda da düzenlemeler mevcuttur. Sanayi kuruluşlarının arıtma tesisleri kurması ve nükleer tesislerle, iyonlaştırıcı tesislere yönelik mevzuatların gerçekleştirileceği yönünde politikaların planda yer alması ABYKP’nın da daha çok önleyici tedbirlere yer verildiğini ve yasal dayanakların da önemli yer tuttuğunu göstermektedir. Son olarak planda arıtma konusuna da yer verilmiştir ve katı atıkları, hastane atıklarını ve de sanayi atıklarını bertaraf etmek amaçlı depolama alanlarının kurulacağı yönünde düzenlemeler bulunmaktadır (DPT, 1989: 313).

2.4.1.7. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (YBYKP), 1996 ve 2000 yılları arası için oluşturulmuştur. YBYKP'nın da daha önceki kalkınma planlarında sürdürülebilir çevre düşüncesi ile ilgili benimsenen yaklaşımların işlevsiz kaldığı ve de hukuksal düzenlemelerin yetersiz kaldığına dikkat çekilerek öncelikle mevcut durum izah edilmiştir. Özellikle de etkin bir çevre yönetimi için hukuksal düzenlemelerin yeterli düzeyde olmadığı, çevre finans sistemi ve çevresel veri altyapısının oluşturulamadığı üzerinde durulmuştur. ve mevcut durumdaki sorunların tespiti yapılarak bu sorunlara yönelik planlama yöntemine başvurulmuştur. Bu doğrultu da 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun yeniden günümüz ihtiyaçlarına cevap veremediği gerekçesiyle yeniden düzenlemesi gündeme alınmıştır. Kanunun çevre kirlilik boyutuna önem verip çevre koruma boyutunu ihmal ettiği ve bu boyutta katılım ve eğitim konusunun da eklenmesi gerekliliği sebebiyle düzenlemeler plana dâhil edilmiştir (DPT, 1995: 190). YBYKP'nda çevre bilincinin oluşturulmasının demokratikleşme sürecinin bir parçası olduğu fikrine yer verilerek çevre koruma fikrinin ne derece önemli olduğunun anlatılması dikkat çekicidir. Aynı zamanda çevre koruma politikalarının oluşturulması ve uygulanması aşamalarına halkın da dâhil edilmesi gerekliliği üzerinde duran planda, çevre politikalarının oluşturulmasında kamuoyunun önemli hale geldiğini göstermektedir.

Daha önceki kalkınma planlarında çevre politikalarının sorunlara çözüm oluşturmak amaçlı olduğu, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndan sonra önleyici politikalar üretilerek sürdürülebilir çevre anlayışı çerçevesinde politikalar üretildiğini görmekteyiz. Bu durum YBYKP'nı için de geçerlidir ve YBYKP'nda da sürdürülebilir çevre anlayışı ile politikalar üretilmeye çalışılmıştır. Ek olarak YBYKP'nın da çevre politikalarını oluşturma ve uygulama aşamasında halkın katılımının da olması gerektiği vurgulanarak çevre sorunlarının çözümünde katılımcı demokrasinin benimsenmiş olması YBYKP'nını diğer kalkınma planlarından ayırmaktadır.

2.4.1.8. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (SBYKP), 2001 ve 2005 yılları arası için oluşturulmuştur. SBYKP'nda daha önceki kalkınma planlarında çevre alanında belirlenen çözüm önerilerinin hayata geçirilmesine rağmen çevre yönetim sistemlerinin istenilen yetkinlik seviyesine ulaşamadığı belirtilmiş ve bu doğrultuda plan düzenlenmiştir. Sürdürülebilir çevrenin etkin olması hususunda Çevre Bakanlığı, diğer bakanlıklar ve yerel

yönetimler arasındaki koordinasyonun iyi sağlanamadığı bu sebeple çevre denetim sisteminde başarılı olunamadığı ifade edilip bu konuyla alakalı gerekli düzenlemelerin yeniden gözden geçirileceğiyle alakalı öz eleştiri yapılmıştır. Yine Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı sonrasında oluşturulan Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) Yönetmeliğinin uygulama sürecinde istenilen başarıya ulaşamadığı SBYKP’ında mevcut durumlar içerisinde ele alınmıştır (DPT, 2000: 187).

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda çevrenin sürdürülebilirliğini sağlamak maksadıyla kurumsal yapının ve mevzuatların oluşturulmasında ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu doğrultuda SBYKP’nın da çevre sorunlarına karşı geliştirilen çözüm önerileri ve geliştirilen politikalar ise aşağıdaki gibidir: (DPT, 2000: 188-189).

- Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı (UÇEP) hazırlanmıştır.
- Biyolojik çeşitliliğin korunmasını sağlamak için hazırlanan Ulusal Biyolojik çeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planı yürürlüğe konulması kararlaştırılmıştır.
- Çölleşme ve erozyonla etkili mücadele etmek amacıyla Ulusal Çölleşme Eylem Planı’nın hazırlanması kararlaştırılmıştır.
- Sanayi politikalarının belirlenme aşamalarında çevre faktörünün ele alınacağı ve bu amaçla çevre dostu teknolojilerin kullanılmasının teşvik edileceği plana dâhil edilmiştir.
- Küresel iklim sisteminin korunması boyutunda Türkiye’nin üzerine düşen sorumlulukları gereğince İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (İDÇS) sürecine dâhil olmak üzere çalışmalar başlatılmıştır.
- Biyogüvenlik Yasası’nın çıkartılıp, Ulusal Biyogüvenlik Kurulu oluşturulacağı kararlaştırılmıştır.

2.4.1.9. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013)

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (DBYKP), 2007 ve 2013 yılları arası için oluşturulmuştur.

DBYKP’ında da diğer kalkınma planlarında olduğu gibi çevre sorunlarına sebep olan hızlı nüfus artışı, bilinçsiz sanayileşme süreci, çarpık kentleşme ve benzeri problemlerin sürdürülebilir çevre üzerindeki olumsuz etkilerinden bahsedilmiştir. Doğal kaynaklar üzerindeki baskı unsuru olan hızlı nüfus artışı ve sanayileşme sürecine bir çözüm

getirilemediği, politikaların bu alanlarda yetersiz kaldığı ifade edilmiştir. Yine her ne kadar AB'ye uyum süreci kapsamında doğa koruma, gürültü, atık yönetimi ve çevresel etki değerlendirme konularında ilerleme kaydedilmiş olsa da çevre alanında hala çok sayıda iyileştirmeye ihtiyaç olduğu tespit edilmiştir (DPT, 2006: 23).

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda çevre alanıyla ilgili uluslararası kuruluş ve etkinliklerin arttığı, bu sebeple de uluslararası mecrada çevre konusunda sorumlulukların arttığı ve de bu sorumlulukların karşılanabilmesi için sürdürülebilir kalkınma ve ortak ama farklılaşmış sorumluluk ilkelerine yer verilmiştir. Bu doğrultuda DBYKP'nın da çevre sorunlarına karşı geliştirilen çözüm önerileri ve geliştirilen politikalar (DPT, 2006: 73-74) ise aşağıdaki gibidir:

- Sınırlı doğal kaynakların gelecek kuşaklara da aktarılabilmesi adına kaynakların kullanım koşullarının belirlenip koruna bilmesi için çevre yönetim sistemlerinin oluşturulacağı kararlaştırılmıştır.
- Kirleten öder ilkesi dikkate alınarak tüm sektörlerde gerekli denetimler etkili biçimde yapılacağı ve bu denetimlerin Avrupa Birliği (AB) standartları kapsamında ele alınacağı belirlenmiştir.
- Çevresel alt yapı yatırımlarının yapılmasında yerel yönetimler ile işbirliği yapılması gereği üzerinde durulmuştur.
- Çevre bilincinin geliştirilmesi yönelik eğitim çalışmaları ve kamuoyu bilinçlendirme faaliyetleri yapılacaktır.
- Ülkemiz şartları çerçevesinde ilgili tarafların dâhil olmasıyla sera gazının azaltılmasında politika ve tedbirleri ortaya koyan bir Ulusal Eylem Planı hazırlanarak, BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine ilişkin sorumluluklar yerine getirilecektir.

2.5 Türkiye-Avrupa Birliği Sürecinde Çevre Politikaları

Avrupa Birliği 1972 yılında çevre ile alakalı politikalar üretip eylem planları yapmaya başlamıştır. AB'ye üye dönemin dokuz devleti 1972 yılında Paris'te bir araya gelip Avrupa Zirvesi'ni gerçekleştirmiştir. Gerçekleştirilen bu zirve sonrasında AB'nin çevre politikalarının önemi üzerinde durulmuştur ve sonuç itibarıyla zirve sonrasında 20 Aralık 1973 tarihinde AB beş yıllık I. Çevre Eylem Planını yürürlüğe koymuştur. 1973 yılından itibaren günümüze kadar yedi adet Çevre Eylem Planı hazırlanmıştır ve şu an 30 Aralık 2020 tarihine kadar geçerli olması öngörülen VII. Çevre Eylem Planı yürürlükte. AB

politika yapım süreçlerine başladığı dönemden beri atıkların geri dönüşümü ve de su-hava kirliliğinin azaltılması ile ilgili yasal zeminin oluşturulması için faaliyetler göstermektedir. Geçmişten günümüze AB'nin çevre politikası ile ilgili hedeflerine baktığımız zaman genel itibariyle çalışma alanlarını belirli başlıklarda toplamak mümkündür. AB'nin çevre politikasında (Budak, 2000: 25) edinmiş olduğu vizyon aşağıdaki gibidir:

- Çevre kirliliğini azaltmak, önlemek ve de ortadan kaldırmak.
- Sınırlı doğal kaynakların ve de doğanın kullanımında ekolojik döngüye zarar verecek biçimde kullanımı engellemek ve bu kullanımın rasyonel şekilde yönetebilmesine imkan sağlamak.
- Şehir planlamasında ve toprak arazilerinin kullanımında çevresel faktörlerin hesaba katılmasını sağlamak.
- Çevre koruma bilincinin, Avrupa Birliği'ne üye devletler dışındaki devletlerce ve uluslararası örgütlerle birlikte oluşturulması ve de çevre sorunlarına ortak çözümler-politikalar üretilmesini sağlamak.

AB çevre sorunları ile mücadele sürecinde alınması gereken önlemlerin yasal dayanağını Avrupa Birliği Çevre Antlaşması oluşturmaktadır. Bu antlaşmaya göre önlem alırken özen gösterme, kirliten öder, bütünleyicilik, yüksek seviyede koruma ve önleme gibi ilkeler benimsenmiştir (Sarıkaya, 2004). Yani oluşan zararları gidermeyi çalışmaktansa önleme üzerine bir yaklaşımın benimsendiği anlaşılmaktadır diyebiliriz.

Türkiye'de çevre düşüncesi ve çevre sorunlarına yaklaşım da 1970'li yıllarda başlamıştır. Devlet bünyesinde çevre koruma düşüncesinin politika yapım sürecine dâhil olması ilk olarak Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı ile gerçekleşmiş olsa da 2000 yılına kadar hazırlanan kalkınma planlarında çevre fikri hep ikinci planda kalmıştır. Türkiye'nin AB tam üyeliğine adaylığı 1999 tarihinde gerçekleşen Helsinki Zirvesiyle onaylandıktan sonra çevre politikaları da bu anlamda yeni bir ivme kazanmıştır. Bu doğrultuda AB ve Türkiye arasında 8 Kasım 2000 tarihinde Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB) kabul edilmiştir. KOB'un kabulünden sonra 19 Mart 2001 tarihinde Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Program kabul edilmiş ve Türkiye'de çevre alanıyla da ilgili uyumlaştırma çalışmaları başlamıştır ve de çevre politikaları bu doğrultuda değişiklik göstermiştir (Yıldırım ve Budak, 2010). Böylece Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda çevre sorunlarının çözümü hususunda AB normları ve uluslararası standartlara uygun

olması amaçlı çevre çalışmalarına yer verilmiştir. Uluslararası standartlar ve normlara uygunluk doğrultusunda çevre altyapı ve hizmetlerine erişimin kolaylaştırılması, kirliliğin önlenmesi, çevre ile ekonomiyi birlikte sürdürülebilir kılacak politikaların oluşturulması ve yenilenebilir kaynakların kullanımının teşviki hedeflenmiştir. Yine AB müzakereleri esnasında çevre faslının açılması için Türkiye’de Çevre Faslına İlişkin Müzakere Pozisyon Belgesi 2009 yılında kabul edilmiştir. Çevre faslı, atık yönetimi, su ve hava kalitesi, sanayinin yarattığı kirlilik ve risk yönetimi, doğa koruması, genetik değişime uğramış organizmalar, kimyasallar, gürültü ve idari kapasitenin geliştirilmesi vb. başlıkları içermektedir (AB BAŞKANLIĞI, 2020). Böylece çevre sektörünün AB standartlarına uyumlaştırma süreci çevre ile ilgili yasal mevzuatların güncellenmesi, güncellenen bu mevzuatları uygulayabilecek kurumsal yapının yeniden şekillendirilmesine sebep olmuştur.

2.6. Çevre Konusunda Faaliyet Gösteren Sivil Tolum Kuruluşları ve Dernekler

Genel anlamda sivil toplum örgütleri veya kuruluşları, gönüllü bireylerin veya grupların bir araya gelerek öncelikle kendi çevrelerinden başlayıp daha sonra toplumsal yapıyı etkileyerek değiştirebilen sosyal örgütlenmeler olarak ifade edilir (Keleş ve Özkan, 2018; Akatay ve Harman, 2014: 1-2). Çevrenin siyasallaşmasında, çevre koruma politikalarının oluşturulmasında ve geliştirilmesinde hem bireylerin ve çevrecilerin hem de bu grupların bir araya gelerek oluşturduğu çevreci sivil toplum kuruluşlarının (ÇSTK) önemli rolü olmuştur. Özellikle ÇSTK’nın bölgesel ve küresel ölçekteki girişimlerinin ve sürekli mücadelelerinin bu sürece etkisi büyüktür. Gelişmiş ülkelerde sivil toplum kuruluşları, devletlerle ya da kâr amacı güden şirketlerle ilişkisi olmadığını ifade eden Non-governmental organization (NGO), Türkiye’de ise Sivil Toplum Kuruluşları (STK) olarak ifade edilir.

Dünyada yaşanan küreselleşme hareketlerinin ve uluslararası girişimlerin etkisine bağlı olarak yönetime devlet dışı kesimlerin katılmasının sağlanması çabaları STK’ların, sivil ağların gücünü, etkinliklerini ve faaliyetlerini arttırmıştır. Sivil toplum örgütleri olarak bilinen hükümet dışı örgütler, hükümete bağlı birimler biçiminde örgütlenmeyip, üyelerinin çıkarlarını ya da daha geniş anlamda kamu yararına gözetken yapılar olarak ortaya çıkan ve kâr amacı taşımayan gönüllü örgütlerdir. Bununla birlikte, demokrasi geleneğinin yerleşmiş olduğu ülkelerde, kamu ve özel sektörden sonra üçüncü sektör olarak adlandırılan sivil toplum kuruluşları, günümüzde sivil toplum devlet karşıtlığı yerine kamu hizmetlerinde yardımcı ve destekleyici kuruluşlar olarak rol almaktadırlar.

Geçmişte eğitim, sağlık, çevre, kültürel ve tarihi değerlerin korunması gibi hizmetler sosyal devletin temel sorumluluk ve görevleri arasında yer alırken günümüzde bu faaliyet alanları daha çok STK'lara bırakılmıştır (Keleş ve Özkan, 2018).

Dünyada küresel çapta toplumların çevre konusunda bilinçlendirilmesi ve eğitilmesi ile ilgili olarak çalışan belli başlı sivil toplum kuruluşları mevcuttur (Tablo 2.2) (Keleş ve Özkan 2018). ABD'de STK sayısı 1.532.250, Fransa'da, 1.367.000, İngiltere'de 900.000, Almanya'da 580.298 iken Türkiye'de 126.629 dur. Tablo 2.2'de Türkiye'deki STK'ların gelişmiş ülkelerdeki STK'lara oranla niceliksel olarak geride olduğu görülmektedir. Bu durum Türkiye'de STK'ların siyasallaşma sürecinin yavaş olması ve STK oluşumundaki yapısal farklılıklarla açıklanabilir. Ayrıca Türkiye'de STK'ların etkinlik düzeyin başarılı olduğu da söylenemez. Etkin bir STK'nın varlığı, özellikle gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, bireylerin bilinç, sosyal sorumluluk, eğitim ve duyarlılık seviyesi gibi değerlere ciddi oranda bağlıdır. Bireyler; eğitim, sağlık ve çevre gibi en temel toplumsal haklara hassasiyet göstererek, üye oldukları STK'lar aracılığıyla sosyal sorumluluk faaliyetlerinde bulunurlar ve bu yolla toplumların sosyo-ekonomik yapılanmasında önemli rol oynarlar.

Tablo 2.2. Gelişmiş Ülkelerdeki ve Türkiye'deki Toplam STK Sayıları

Ülkeler	STK Sayısı	ÇSTK Sayısı	Kaynak
ABD	1.532.250		
Fransa	1.367.000		
İngiltere	900.000		
Almanya	580.298		
Türkiye	126.629	835	(Gündüz, 2014)

Kaynak: Keleş ve Özkan, 2018'den uyarlanmıştır.

Bugün gerek ulusal gerekse uluslararası çalışan çevreci sivil toplum örgütlerinin sayıları giderek artmaktadır ve yeni kamu yönetimi anlayışında yönetim ilkesi gereğince yönetimin bir parçasıdırlar ve evrensel sorunlara çözüm üretme noktasında politikalar geliştirmektedirler.

Çevreci uluslararası hükümet dışı örgütlerin çoğu Avrupa ve Kuzey Amerika'da bulunmaktadır. Uluslararası çevre politikalarının sivil aktörleri olarak gelişen bu örgütler, Üçüncü Dünya ülkelerindeki çevreyi koruma çabalarına ve doğal kaynakların korunmasına aktivistler olarak katkı sağlamaktadırlar. Bu aktivistlerden en önemlileri, Greenpeace (Yeşil Barış), Friends of Earth (Dünya Dostları), World Wildlife Fund-WWF (Dünya Doğal Hayatı Koruma Vakfı) gibi uluslararası nitelikteki STK'lardır (Tablo 2.3).

Tablo 2.3. Küresel Faaliyet Gösteren Çevreci Sivil Toplum Kuruluşları

STK	Temel Faaliyet Alanları
Greenpeace (Yeşil Barış)	Çevre koruma için lobicilik faaliyetleri ve bu konuda siyasal bilinç yaratma.
Friends of Earth (Dünya Dostları)	Çevre koruma ve sürdürülebilir toplum için ulusal ve uluslararası kamuoyu oluşturma.
World Wildlife Fund-WWF (Dünya Doğal Hayatı Koruma Vakfı)	Doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve yönetimi, yabanıl hayatı koruma ve ekosistemler ile yaşam alanlarının restorasyonu.
Oxford Committee for Famine Relief- OXFAM	Yoksullukla mücadele.
Wildlife Conservation Society WCS (Doğal Hayatı Koruma Derneği)	Yaban hayatının ve tehlike altındaki türlerin korunması
International Union for Conservation of Nature- IUCN (Uluslararası Doğa Koruma Birliği)	Biyoçeşitliliği koruma.
Royal BOTANİC Garden-KEW (Kraliyet Botanik Bahçeleri)	Bitki türlerini koruma ve sürdürülebilir kalkınma.
Kraliyet Kuşları Koruma Derneği-RSPB	Kuş türlerini koruma.
Birdlife International (Uluslararası Kuşları Koruma Konseyi)	Kuş türlerini koruma
Durrell Doğal Hayatı Koruma Birliği- DWCT	Hayvan türlerinin korunması ve nesillerinin devamının sağlanması.
Conservation International-CI (Uluslararası Koruma)	Çevre koruma, kırsal yerleşim alanlarının yaygınlaştırılması ve biyoçeşitliliğin korunması.
Survival International	Çevre hakkı bilincinin oluşturulması.

Bu STK'lar içinde en etkin ve marjinal eylemleriyle tanınan Greenpeace (Yeşil Barış)'tir. 1969 yılında ABD'nin Alaska'nın Batı kıyısı açıklarında bulunan Amchitka Adası'nda gerçekleştirdiği nükleer denemelere karşı hazırlanan protesto eylemleri sonucunda kurulan Greenpeace, 1969 yılının Ekim ayında. Amchitka Adası'nda nükleer bir bombayı yüzeyin 1200 metre altında patlatarak ve yaklaşık 10 bin kişinin katılımıyla, ABD ve Kanada arasındaki sınır geçişlerinin kapatılmasıyla, bu durumu protesto edilmiştir (Gökçe, 2014). Greenpeace'in temelleri, 1971'de ABD'nin yaptığı nükleer denemelere karşı Kanada'dan denize açılan bir grup insanın çabasıyla atılmıştır ve 1994'de uluslararası bir organizasyonuna dönüşmüştür. Günümüzde Greenpeace dünya çapında 6 milyon üye, 30 farklı ülkede ofisleriyle ve 100 milyon dolar bütçeleriyle küresel ve yerel kampanyalar yürütmektedir (GREENPEACE, 2020). Bugün dünya kamuoyunun dikkatini çeken, şirketleri ve hükümetleri çevre duyarlılığına teşvik eden ve zorlayan bir örgüt olmuştur.

Greenpeace, amacının “Dünya'nın tüm çeşitliliği ile yaşamı besleme gücünü garantiye almak” olduğunu belirtir ve ormanların yok olması, küresel ısınma, aşırı avlanma, nükleer, genetik mühendisliği ve ticari balina avcılığı gibi dünya çapındaki sorunların kampanyasına odaklanır. Greenpeace dünya çapında ses getiren doğrudan eylemler, lobicilik ve kampanyalara imza atarak yerel ve ulusal çevre politikalarına da yön vermektedir. Greenpeace, çalışmalarında daha çok çevre koruma için kamuoyu oluşturma ve bu konuda siyasal bilinç yaratma çabalarına ağırlık vermekte, ulusal sınırlar tanımayarak üyeleri ile birlikte doğrudan eylemlere girişmektedir (Kaplan, 1999:145). Greenpeace 2,9 milyon bireysel destekçisine ve vakıf yardımlarına güvenerek şirketlerden, siyasi partilerden ve hükümetlerden bağış kabul etmez (GREENPEACE, 2020a).

Diğer bir uluslararası eylemleriyle tanınan STK ise, Friends of Earth (Dünya Dostları), 1971 yılında Fransa, İsveç, İngiltere ve ABD olmak üzere dört ülkenin desteğiyle tarafından kurulmuştur. Üye sayısı 1983'de 25, 1986 da ise 31'e ulaşmıştır. Friends of Earth, 1994'te uluslararası işbirliğinin yoğunlaştırılması gerektiğine ilişkin bir ‘gündem’ oluşturarak, bu gündem Sürdürülebilir Topluluklar Programı çerçevesinde çeşitli yayınlarda, projelerde, kampanyalarda ve uluslararası forumlarda uygulanmıştır. Şu anda Friends of Earth örgütünün çevreyi korumak ve sürdürülebilir toplumlar oluşturmak için uluslararası, ulusal ve yerel olarak kampanya yürüten 73 üyesi vardır. Friends of Earth örgütünün üye ve destekçisi sayısı iki milyondan fazladır ve Friends of Earth çatısı 5.000 yerel aktivist grubunu birleştirmiştir. Aynı zamanda bu örgüt yaklaşık 1200 kişiyi de istihdam etmektedir (FOEI, 2020).

World Wildlife Fund - WWF (Dünya Doğal Hayatı Koruma Vakfı) ise, doğanın zarar görmesini durdurmayı ve verilen zararları onarmayı amaçlayan uluslararası bir sivil toplum kuruluşudur. 29 Nisan 1961’de tutkulu ve kararlı bireylerden oluşan küçük bir grup tarafından Morges Manifestosu olarak da bilinen bir bildiri imzalanıp, ilan edilmesinin ardından World Wildlife Fund olarak adlandırılan kuruluşun temelleri Londra’da atılmıştır (Morges Manifestosu, 1961). Görünüşte basit bir hareket olarak görünen bu manifesto dünyanın en büyük bağımsız koruma organizasyonuna dönüşümün temellerini atmıştır. WWF’nin temel amacı, dünyanın doğal ortamının bozulmasını durdurmak ve insanın doğayla uyumlu bir şekilde yaşadığı bir gelecek oluşturmaktır. WWF alan projeleri, siyasi girişimler, kapasite artırımı ve eğitim çalışmalarının birleşiminden yararlanarak doğayı korumada somut çözümler üretmektedir. Yerel halkı ve toplulukları, kültürel ve ekonomik ihtiyaçları da dikkate alarak saha programlarının planlanmasına ve yürütülmesine dâhil

etmektedir. WWF bugün dünyanın dört bir yanından 5 milyondan fazla insanın desteğini almaktadır. Sadece 1985'ten beri 12.000'den fazla çevre koruma girişimine 1 milyar ABD dolarının üzerinde yatırım yapan WWF, dünyanın talepleri ile mevcut yaşam çeşitliliği arasında bir denge kurmak için çalışmaktadır (WWF, 2020).

Oxford Committee for Famine Relief- OXFAM ise 90'dan fazla ülkede ortaklar ve yerel topluluklarla birlikte çalışan 17 örgütün uluslararası bir konfederasyonudur. Yoksullukla mücadele etmeyi amaçlamaktadır. Küresel ölçekte insanları açlıktan kurtaracak yolları aramakta, yaşanan afetlerde hayat kurtarma ve yeni yaşam alanları inşa etmeye çalışmakta ve yoksul insanların yerel ya da küresel kararlara katılabilmesi için çalışmaktadır. Yoksulluğun ortaya çıkardığı kadın ve erkeklerin yaşadığı eşitsizlikleri ortadan kaldırmayı amaçlar (OXFAM, 2020).

Wildlife Conservation Society – WCS (Doğal Hayatı Koruma Derneği), 26 Nisan 1895 yılında zoolojik park açmak, zooloji çalışmalarını teşvik etmek ve vahşi yaşamı korumak amacıyla New York Zooloji Topluluğu adıyla kurulmuştur. Kuruluşunun 125. yılında olan WCS dünyanın en eski çevre koruma kuruluşları arasında sayılmaktadır. İklim değişikliğine karşı dünyanın ekolojik olarak bozulmamış alanlarını korumayı hedefleyen WCS biyolojik çeşitliliği korumak için çalışmalar yürütmektedir. Öncelikle odaklandığı alanlar ise yaban hayatını korumak ve kurtarmaktır. WCS'nin; gelecek yüzyılın zorlukları olarak nitelendirdiği zoonotik pandemik kriz, biyolojik çeşitlilik kaybı, iklim krizi gibi sorunları ele almak için yeni stratejileri vardır. Aynı zamanda WCS hayvanat bahçelerinin doğal hayatın korunması için aktif çalışması gerektiği düşüncesinin öncüsüdür (WCS, 2020).

Uluslararası Doğa Koruma Birliği (IUCN), doğal kaynakların korunması ve sürdürülebilir kalkınmayı hızlandırmak amacıyla 1948 yılında İsviçre'de kurulmuş küresel çaplı bir organizasyondur. IUCN, 160 farklı ülkeden 200'ü hükümet kuruluşu, 900'ü sivil toplum kuruluşu, yerli halk, bilimsel ve akademik kurumlar olmak üzere yaklaşık 1400 üyeyi aynı çatı altında toplayarak dünyadaki en etkili ve en büyük koruma örgütü olduğunu iddia etmektedir. IUCN, BM Genel Kurulu'nda gözlemci statüsüne sahip tek çevre koruma kuruluşudur ve IUCN 17.000'den fazla uzman girdisiyle desteklenmektedir ve birçok kişinin gözünde koruma dünyasının “resmi” sesi, birçok koruma programından ve politikasının koordinasyonundan sorumludur. Nesli Tehlikede Olan Türlerin Listesi (Red List of Threatend Species) çalışması kuruluşun en çok bilinen çalışmasıdır ve sonuncusu

2002 yılında yayımlanmıştır. IUCN Red List (Kırmızı Liste) bitki ve hayvan türlerinin dünyadaki en kapsamlı küresel koruma durumu envanteridir. IUCN Red List (Kırmızı Liste), kesin ölçüt kullanılarak, binlerce tür ve alt türlerin nesillerinin tükenme riskini değerlendirmektedir. Biyoçeşitliliğin korunması IUCN'nin en önemli misyon merkezi olarak kabul edilmektedir (IUCN, 2020).

Royal Botanic Garden – KEW (Kraliyet Botanik Bahçeleri) Londra'da 120 dönümlük arazi üzerinde kurulmuştur ve 38 bin üzerinde bitki çeşidi bulunan botanik bir bahçedir. KEW'de sürdürülebilir kalkınma, soyu tehlikede olan bitkilerin yetiştirilmesi, ekonomik açıdan önemli bitkiler hakkında bilgiler toplanması, bitki genlerinin kopyalanması gibi alanlarda çalışmalar yapılmaktadır (KEW, 2020)

Birdlife International (Uluslararası Kuşları Koruma Konseyi), 20 Haziran 1922'de bir grup insanın İngiltere Maliye Bakanı'nın Londra'daki evinde bir araya gelip doğal kaynakların sürdürülebilirliği için kuşları ve yaşam alanlarını korumak amacıyla kurdukları bir organizasyondur. Merkezi Cambridge'de bulunan konsey, sürdürülebilir bir yaşam için küresel biyoçeşitliliği korumak adına dünyadaki kuş türlerini ve yaşam alanlarını korumayı amaçlamaktadır. 100'den fazla ülkede kuş türlerinin korunması ve kuş çeşitliliği için önemli alanların belirlenmesine dair araştırmalar yürütmektedirler ve bugüne kadar 20 binin üzerinde “Önemli Kuş Alanı” belirlemişlerdir. (BIRDLIFE, 2020).

Durrell Wildlife Conservation Trust – DWCT (Durrell Doğal Hayatı Koruma Birliği), 1959 yılında zoolog ve yazar Gerald Durrell tarafından Jersey Hayvanat Bahçesi adıyla kuruldu. Hayvanat bahçelerinin, nesilleri tehlikede olan türlerin üremesi ve tekrar bu türlerin doğaya geri dönüşlerine hizmet eden yerler olarak çalışmaları düşüncesiyle kurulmuştur. Buna ek olarak, DWCT doğayı korumaya yönelik yaklaşık 1.000'in üzerinde eleman yetiştirerek, bu elemanların dünyanın dört bir köşesinde hayvanat bahçelerinde çalışmalarını sağlamıştır (DWCT, 2020).

Conservation International – CI (Uluslararası Koruma) 1987'de doğanın insanlara sağladığı faydaları anlatmak ve bu faydaları güvence altına almak amacıyla Amerika'da kurulmuştur. CI çalışmalarını Afrika, Asya ve Güney Amerika'da sürdürmektedir. 1980'li yılların sonunda “doğa için borçların silinmesi” programına liderlik ederek, çevre koruması ile ilgili sözler verilmesi karşılığında, üçüncü dünya ülkelerinin borçlarının silinmesini sağlamıştır. Kuruluşun en etkin olduğu çalışmalar, çevreye zarar vermeyen sürdürülebilir

kırsal yerleşimler geliştirme ile ilgilidir ve CI, 1990'lı yıllardan itibaren biyolojik çeşitlilik alanlarının belirlenmesi çalışmalarına öncülük ederek sürdürmektedir (CI, 2020).

Survival International dünyanın çeşitli bölgelerindeki yerli halkların ve içinde yaşadıkları çevrelerin korunmasını amaçlayan etkinlikler düzenlemekte, varlıklarını tehdit eden koşulların ortadan kaldırılması ve insan olarak sahip oldukları hakların tanınmasına çalışmaktadır (SI, 2020).

Türkiye’de ise devlet ve devlet dışı yapılara ait olmak üzere pek çok farklı sivil toplum örgütü mevcuttur. Küreselleşmeyle birlikte, gelişen eğitim, bilinçlenme, bilim ve teknoloji vb. etkenlerin etkisiyle Avrupa’da olduğu gibi Türkiye’de de özellikle 1980’li yıllardan sonra sivil toplum alanında örgütlenmeler çoğalmıştır. Yasalarla dernek ve sendikalaşma hakkının tanınması, bu hakların güvence altına alınması Türk toplumlarında örgütlenme bilincini gündeme taşımıştır.

1980’li yıllarda başlayan ve 2000’li yıllarda artan sivil toplum hareketi, farklı alanlarda farklı vizyon ve misyona sahip birçok sivil toplum örgütü kurulmuştur. Bu sivil toplum örgütlerinin temel kuruluş amacı bazı ihtiyaçlara veya sorunlara çözüm üretebilmek ve uzmanlaştığı konulara dikkat çekmektir. TEMA, ÇEVKO, ÇEKÜL, TÜRÇEV ve TURMEPA gibi sivil toplum örgütleri Türkiye’de ulusal boyutta değerlendirilebilecek çevre alanlarında faaliyet gösteren çevreci kuruluşlardır (Tablo 2.4).

Tablo 2.4. Türkiye’de Çevre Konusunda Faaliyet Gösteren STK’lar ve Öncelikli Faaliyet Alanları

STK	ÖNCELİKLİ FAALİYET ALANI
TEMA	Erozyonla mücadele ve ağaçlandırma çalışmaları.
ÇEVKO	Sürdürülebilir bir geri dönüşüm sistemi için ambalaj atıklarının geri dönüşümü.
ÇEKÜL	Doğal, tarihsel ve kültürel varlıkları koruma ve eğitim çalışmaları.
TÜRÇEV	Çevre korumada eğitim ve bilinçlendirme çalışmaları.
TURMEPA	Denizlerin ve kıyıların korunması.
ÇEV-KOR	Doğal, tarihsel ve kültürel varlıkları koruma ve eğitim çalışmaları.
Doğal Hayatı Koruma Derneği -DHKD	Bitki ve hayvan türlerinin korunması ve yaşam alanlarının restorasyonu.
TÜRÇEK	Doğal varlıkların ve yaşam alanlarının korunması
Dağlık Alanların Sürdürülebilirliği ve Yönetişimi Derneği	Kıyı ve kırsal bölgelerde sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak.

➤ *TEMA (Türkiye Erozyonla Mücadele Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı)*

“11 Eylül 1992 yılında Türkiye’deki çölleşme ve erozyona dikkat çekip mücadele etmek, toprağı korumak ve bu maksatla kalıcı çözümler üretmek amacıyla Hayrettin Karaca ve Nihat Gökyiğit tarafından kurulmuştur. 81 il temsilciliğı, 349 ilçe sorumlusu, 122 mahalle sorumlusu, 168 üniversite genç TEMA sorumlusu ve 860.000 gönüllüsü bulunan vakfın öncelikli hedefi Türkiye’deki çölleşme ve erozyonla mücadele etmek ve bu mücadeleyi devlet politikası haline getirmektir. Bu doğrultuda birçok çalışma alanı olan TEMA günümüzde ağaçlandırma çalışmalarıyla ön plana çıkmıştır. Çölleşmeye dikkat çekmek isteyen vakfın “Türkiye Çöl Olmasın” sloganı toplumda büyük yankı uyandırmıştır ve önlem alınmadığı takdirde Türkiye’nin çölleşmeyle karşı karşıya kalacağı tehlikesi, ilk kez bu kadar yüksek bir tepki ile dile getirilmiştir. TEMA erozyonla mücadele hedefinde, bu mücadeleye halkı da dâhil ederek topluma ağaç sevgisini aşlamak ve doğal kaynakların korunması için bilinçlendirme çalışmaları yapmaktadır (TEMA, 2020).

➤ *ÇEVKO (Çevre Koruma ve Ambalaj Atıkları Değerlendirme Vakfı)*

“11 Kasım 1991’de sürdürülebilir bir geri kazanım sistemi için ambalaj atıklarını geri dönüştürebilmek amacıyla Türkiye’nin 14 sanayi kuruluşunun girişimleri ile kurulmuş bir vakıftır. Vakfın hedefi tüketicilerin, sanayinin ve yerel yönetimlerin iş birliğiyle sürdürülebilir bir geri dönüşüm mekanizmasına öncülük etmektir. Tüketim çılgınlığının üst düzeyde olduğu küresel çağda tek kullanımlık malzemelerin doğaya vermiş olduğu geri dönülemez zararı azaltmayı sağlayan geri dönüşümün önemi, çevre koruma alanında ciddi bir yer teşkil etmektedir. ÇEVKO bu doğrultuda yaptığı tüm çalışmalarda “Entegre Atık Yönetimi” ilkelerini benimsemektedir. Vakıf, 2002 yılında uluslararası “Yeşil Nokta” markasının Türkiye’deki kullanım hakkını kazanarak Avrupa’da popüler olan, bu markayı kullanan geri dönüşüm örgütleri grubuna katılmış ve Türkiye’yi AB’de temsil etme hakkını kazanmıştır (ÇEVKO, 2020).”

➤ *ÇEKÜL (Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı)*

“1990 yılında kurulmuştur. Vakfın amacı doğal, tarihsel ve kültürel varlıkları korumaktır. Doğa ve kültürün birbirinden ayrılmaz bir bütün olduğunu savunan

vakıf, çalışmalarını “Doğa ve Kültürle Varız!” sloganı doğrultusunda yürütmektedir. ÇEKÜL bu amaç doğrultusunda unutulmaya yüz tutmuş kültürel dokuyu ve kimlikleri korumak, iyileştirmek ve de geleneksel yapıya sahip çıkarak onu çağdaş bir anlayışla fonksiyonlandırarak yaşatmak amacıyla yerel yönetimlerle iş birliği içinde kent planları yapmaktadır. Vakıf doğal mirasların korunarak geleceğe aktarılması misyonuyla Türkiye’nin dört bir yanında ağaçlandırma çalışmaları yürütmekte ve doğal-kültürel mirasın korunması konusunda bilinçlendirme çalışmaları doğrultusunda yayınlar hazırlamaktadır. Böylece ülkenin dört bir yanında koruma hareketini koruma seferberliğine dönüştürerek, tarihi dokuyu çağdaş kentle ilişkilendirmek suretiyle kentlere kültür öncelikli bir ülkü kazandırılmasına katkı sağlamıştır. ÇEKÜL okul öncesinden üniversite kademesine kadar farklı yaş grubundaki bireylere kendi kentlerinin benzersiz doğal ve kültürel birikiminin farkına varmaları ve bu değerli birikime sahip çıkmaları için eğitim programları hazırlamakta, yol göstericilik yapmaktadır (ÇEKÜL, 2020).”

➤ *TÜRÇEV (Türkiye Çevre Eğitim Vakfı)*

“Turizm Bakanlığı desteğiyle 1993 yılında Ankara’da, Mavi Bayrak Programı’nın Türkiye’de yürütülebilmesi amacıyla kurulmuştur. Mavi Bayrak Programı, Akdeniz’de kıyısı olan turizmde gelişmiş ülkelerin sağlıklı yüzme suyu ve temiz plajlar için çevre bilinçlendirme etkinlikleri düzenlediği bir çalışmadır. TÜRÇEV kuruluşundan kısa bir süre sonra Avrupa Çevre Eğitim Vakfı’na (FEEE) üye olmuş ve Türkiye’yi temsilen etkinliklerine başlamıştır. Vakıf, FEEE’ye üye olduktan sonra Çevrenin Genç Sözcüleri, Eko-Okullar, Okullarda Orman ve Yeşil Anahtar Programlarını yürütmeye başlamıştır. Vakıf denizlerin temizliği, ekolojik yaşamın ve kültürel değerlerin korunması, geri dönüşüm ve çevre bilinci konularında kamuoyu oluşturmak ve de toplumsal bilinçlendirmeyi sağlamak amacıyla çalışmalarını sürdürmektedir (TÜRÇEV, 2020).”

➤ *TURMEPA (Deniz Temiz Derneği)*

“Rahmi M. Koç’un önderliğinde, 8 Nisan 1994 tarihinde Deniz Ticaret Odası ve bir grup gönüllünün, denizlerinin ve kıyıların korunmasını ulusal anlamda öncelikli bir hale getirerek gelecek nesillere temiz denizler ve de yaşanabilir bir çevre bırakmak amacıyla başlattıkları bir sivil toplum hareketidir. Dernek; Sınırsız Mavi, Deniz Eğitim Atölyeleri, Mavi Dalga Hareketi, Kıyı Temizleme Hareketi ve benzeri

birçok proje gerçekleştirmiştir ve gerçekleştirdiği projelerle, 25 yıl içinde Türkiye’de deniz odaklı çalışmalar yürüten sivil toplum kuruluşları arasında önde gelen bir STK haline gelmiştir. 1995 yılında yayınladığı “Denizleri Koruma Deklarasyonu” ile uluslararası platformlardan destek alan TURMEPA, Bakanlar Kurulu’nca alınan kararla 19 Haziran 2000 yılında, kamu yararına çalışan dernek statüsüne getirilmiştir (TURMEPA, 2020).”

➤ *ÇEV-KOR (Çevre Koruma ve Araştırma Vakfı)*

“1991 yılında bir grup akademisyen tarafından doğal, tarihi ve kültürel varlıkların korunması ve iyileştirilmesi, toplumsal çevre bilincinin oluşturulması, çevre kirliliğini azaltacak sistemlerin teşvik edilmesi gibi çevre koruma amacıyla kurulmuştur. Bu doğrultudan bilinçlendirme ve savunuculuk faaliyetleri gerçekleştiren vakfın birçok yayını ve projesi mevcuttur. (ÇEVKOR, 2020).”

➤ *Doğal Hayatı Koruma Derneği (DHKD)*

“1975 yılında dernek olarak kurulup 1990’lı yıllarda vakıf olmuştur. Merkezi İstanbul’da olan DHKD, Turkish Times’da “Kelaynak ‘tan Haberler” adlı bir bülten yayımlayarak adını duyurmaya yönelik ilk kampanyasını 1986’da gerçekleştirmiştir ve Bakanlar Kurulu kararıyla 1990’da “kamu yararına çalışan dernek” statüsü kazanmıştır. Doğa koruma alanında çalışan vakfın tatlı su, iklim ve enerji, ormanlar, yaban hayatı, denizler ve gıda olmak üzere 6 ana faaliyet alanı vardır. İçinde yaban hayatının da yer aldığı koruma alanına yoğunlaşan vakıf bu alanda hem projeler yürütmekte hem de savunuculuk ve farkındalık faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Bu amaçla gerçekleştirdikleri faaliyet ve koruma projelerinde özel sektördeki şirketler ve kamu kurumlarıyla işbirliği yapmaktadırlar. 2001 yılında ise DHKD’de, WWF International’ın Türkiye temsilcisi olarak WWF-Türkiye adını almıştır (DHKD, 2020).”

➤ *Türkiye Çevre Koruma ve Yeşillendirme Kurumu (TÜRÇEK)*

“1972 yılında İstanbul’da Selahaddin Üzel’in önderliğinde bir grup akademisyen ve farklı alanlarda uzmanların bir araya gelerek Türkiye’nin doğasını ve çevresini korumak amacıyla kurdukları bir sivil toplum kuruluşudur. TÜRÇEK bu doğrultuda her türlü çevre kirliliğinin önlenmesi, doğal varlıkların ve onların yaşama ortamlarının korunması için çalışmalara öncülük etmektedir (TÜRÇEK, 2020).”

➤ *Dağlık Alanların Sürdürülebilirliği ve Yönetişimi Derneği*

“Dağlık alanlarda ve dağlık alanların etkisi altındaki kıyı ve kırsal bölgelerde küresel sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak, yerleşik halkın yaşam standartını artırmak; bitki örtüsü (flora), hayvan türleri (fauna) gibi mevcut ekolojik yaşamın aurasının bütünlüğüne hassasiyetle yaklaşılmada yapıcı ve yol gösterici rol oynamayı hedeflemektedir (DASYD, 2020).”

2.7. Çevre Politikalarının Oluşum Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşu Olarak Çevre Derneklerinin Rolü ve Katılım Yolları

1970’li yıllar da başlayan, 1980’li yıllarda ise etkisini gittikçe artıran çevre sorunsalı toplumsal yapılarıdaki bazı değerlerde değişiklik uyandırarak, yeni ihtiyaçların ve taleplerin oluşmasına sebebiyet vermiştir. Talepleri karşılamada yeni gereksinimleri kanallandıracak yeni katılım yolları açmak ve böylelikle sistemi korumak olarak düşünülmüştür. Katılım, çevreye ilişkin birçok evrensel belgede önemli bir ilke olarak ortaya konmuştur. Bu bağlamda bireylerin veya halkın yönetime katılımı kavramı, yeni toplumsal gereksinimlere dayanan talepleri karşılama çabasına dayalı olarak ortaya çıkmıştır (Turgut, 1996; Kısa, 2008). Sivil toplum kuruluşları ise bireylerin veya halkın bu talebini ve gereksinimlerini karşılamada önemli bir araç oluşturmuştur ve oluşturmaya da devam etmektedir.

Çevre politikaları, çevre sorunlarını çözmek için geleceğe yönelik alınan önlemler veya benimsenen ilkeler olarak nitelendirilmektedir. Çevre politikalarının amaçları insan merkezli olmaktan ziyade aynı zamanda çevre odaklıdır ve de sınırlı kıt kaynakların tahrip olmadan geleceğe aktarılması yönündedir. Hükümetler için de çevre konusu artık önemli bir yer tutmaktadır ve çevre sorunları genellikle yerel bazda ortaya çıktığı için bu sorunların çözümü için gerekli politika üretme aşamasında da yerel yönetimlerin önemi artmıştır. Böylece katılımcı demokrasi modelinin benimsenmeye başlanması sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliğine gidilmesinin de yolunu açmış, teşvik oluşturulmuştur (Debedek ve Şeren, 2013). Bu bağlamda çevreci STK’ların, çevre politikalarının belirlenmesi ve uygulanması sürecinde önemli rolü olduğu söylenebilir.

Küresel olarak, çevre politikalarının uygulama biçim ve modellerinin ülkelere göre farklılık taşıdığı görülmektedir. Bazı ülkelerde çevre politikalarının uygulayıcısı, yöneticisi ve planlamacısı tamamen devlettir. Burada çevre politikaları konusunda devlet tam anlamıyla belirleyici olup, kamu kurumlarının bir politikası olarak yürütülmektedir.

Örneğin, Türkiye’de bu grup içerisinde yer almaktadır. Almanya gibi bazı batı Avrupa ülkelerinde ise çevreye yönelik uygulanabilir politikalar devletten ziyade siyasi partiler tarafından şekillendirilmekte veya belirlenmektedir. Bu anlamda çevre konularının tamamen sahiplenildiği Yeşiller gibi siyasi partiler çevre konulardaki politikaların belirleyicisi durumundadır (Kısa, 2008). Almanya yeşilleri bu konuda son derece başarılı politikalarıyla dikkat çekmektedir.

Bir diğer uygulama ise İngiltere örneğinde olduğu gibi, devletten mali destek alan, bilimsel kriterlere göre araştırma yapan, özel araştırma kurumlarınca yürütülen çevre politikalarıdır. Bu kuruluşlar çevre alanlarında yaptıkları bilimsel araştırmalar sonucunda devlete alternatif politikalar geliştirmektedirler (Kısa, 2008).

Çevre politikalarının geliştirilmesinde ve uygulanmasında önemli rolü olan diğer bir grupta ise politikalar, devlet ve siyasi partilerin dışında toplum düzeyinde yaygın baskı gruplarının elinde şekillenmektedir. Japonya ve Fransa’da görülen bu uygulamada özellikle seçim dönemlerinde farklı gerici baskı grupları devreye girerek kamuoyunu şekillendirmeye çalışmaktadırlar (Kısa, 2008).

Gelişmiş ülkelerde çevre politikalarının uygulanma düzeyi bir birinden ne kadar farklı ise geliştirmekte olan ülkelere de uygulanma biçimi o düzeyde farklıdır. Bu durum, çevre ve çevre sorunlarını algılama şekline, bilinç düzeyine, ekonomik gelişmişlik düzeyine ve bu konulara ayrılan ARGE kaynaklarıyla ilişkilidir. Geliştirmekte olan ülkelerde çevre öncelikli alanlar arasında pek fazla yer almadığından bu alanlara aktarılan ekonomik kaynaklar da oldukça sınırlıdır. Bu da geliştirmekte olan ülkelere çevre politikalarının, hangi düzeyde olursa olsun, uygulanma başarısını sınırlamaktadır.

İster gelişmiş ister geliştirmekte olan ülkelere olsun çevre politikalarının uygulanmasında halkın katılımına dair farklı hukuksal düzenlemeler geliştirilmiştir. Ancak bu düzenlemelere rağmen çevre sorunlarının evrensel niteliği nedeniyle katılım yolları ülkeler arasında benzerlik gösterir. Bu kapsamda katılım, birlikte hazırlık çalışması, karara katılma ve çevre yönetimine doğrudan katılma, danışma, tepki gösterme (gösteri, protesto, işgal vb.) gibi çeşitli düzeylerde gerçekleşebilir (Kılınç, 2017; Kısa, 2008). Bu eylemler genel olarak yerel veya bölgesel çevresel sorunlarının ağırlık kazandığı ve bu sorunlardan doğrudan etkilenen veya gelecekte etkilenme potansiyeli bulunan bireylerin STK’ların desteğiyle ve onların öncülüğünde gerçekleştirdiği eylemlerdir. Çevreci STK’lar bu anlamda yerel halkın sesi niteliği taşımaktadır.

Çevre hakkının yaşam hakkı ile özdeşleştirildiği çevre sorunsalı karşısında çevreci STK'lar katılım, dava açma gibi hakların örgütlü bir şekilde kullanılmasında ve bu bağlamda çevre sorunlarının önlenmesinde önemli role sahiptir. Çevreci STK'lar, çevreyi korumayı hükümetler arası kuruluşlar ve hükümetler üzerinde doğrudan ve dolaylı baskılar yaparak, mevcut politik, idari ve yargısal araç ve kanallarını kullanarak çevreyi korumayı gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Bugün gelinen noktada benimsenen çevre politikasının uygulanabilmesi için STK'lara ihtiyaç olduğu küresel ve bölgesel ölçekteki çeşitli metinlerde açıkça kabul edilmiştir (Turgut, 1996). Bunların en önemli örnekleri Rio Bildirgesi ile Gündem 21'dir.

STK'lar üstlendikleri görev ve sorumlulukları nedeniyle yasama, yürütme, yargı ve basından sonra “Beşinci Kuvvet” olarak anılmayı hak ettiklerini söylemek mümkündür (Turgut, 1996). Özellikle ülkemizde bu sorumlulukları gereği, bu kuruluşlar ulusal ve evrensel boyutlarıyla çevre hukukunda da yer almaktadır. Hukuki, politik, mali ve ekonomik bakımlardan tanınan olanaklar ile çevreci STK'ların etkinliklerinin artırılması sağlanmıştır (Turgut, 1996) .

Türkiye’de çevre politikalarının şekillenmesinde her ne kadar uluslararası anlaşmaların rolü olsa da, esas önemli etkiyi STK'lar oluşturmuştur. STK'ların ülkemizin çevre politikalarını ulusal ve yerel düzeyde etkiledikleri söylenebilir. Ulusal düzeyde bilimsel araştırmalar ve projeler yürüterek etkili olan çevreci STK'lar, yerel düzeyde daha çok reaktif gruplarla devletin yanlış politikaları karşısında mağdur olan birey ve gruplar aracılığı ile etkili olmaktadır (Kılınç, 2017; Kısa, 2008).

Ayrıca Onuncu Beş Yıllık Kalkınma planında çevreye karşı hassasiyetin arttırılarak sürdürülebilirliğin temel alınması, çevre dostu teknolojilerin imar edilmesi, sivil toplum örgütlerinin politika oluşum sürecindeki rollerinin arttırılması gibi amaç ve politikalar yer almaktadır (Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2013). Bu doğrultuda STK'ların politika oluşum süreçlerine katılım yollarının genişlediği söylenebilir.

1982 Anayasası’nın 56. maddesindeki düzenleme ile “çevrenin herkesin ortak varlığı olduğu ortaya konulmakta ve sadece çevreyi korumanın değil, çevreyi geliştirme ödevinin de devlet ve vatandaş sorumluluğunda olduğu” şeklinde ortaya çıkan ifade STK'ların çevre mücadelelerinde hukuksal dayanağı oluşturmuştur. STK'lar, kamu idarelerinin çevresel değerlere sahip çıkması ve çevre sorunlarına karşı çözüm bulması için hukuksal dayanakları baskı aracı olarak kullanmaktadırlar (Turgut, 1996; Turgut 2001: 45). Bunun

yanında çevreye ilişkin bazı kurul ve komisyonlara ilgili konularda STK temsilcileri davet edilmekte ve görüş alınabilmektedir veya uluslararası sözleşmelerin ulusal düzeyde uygulanmasına yönelik olarak oluşturulan bazı komisyonların doğal üyeleri olarak kabul edilmişlerdir. Örneğin Nesli Tükenmekte Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme, Ramsar sözleşmesi vb. yine ÇED Yönetmeliği ile vatandaşların ve sivil toplum kuruluşlarının katılımına olanak sağlanmıştır. Ancak Türkiye’de çevre politikalarına katılıma yönelik hukuksal düzenlemelerin yetersizliği de bir gerçektir. Buna karşın, STK’ların hem mevcut uygulamaların etkisiz ve eksik kalan yönlerini düzeltici yeni düzenlemeler yapılırken, hem de bu düzenlemelerin uygulamaya geçirilmesinde etkin roller oynamaktadır (Kısa, 2008).

Sanayileşme ve kentleşme hızının artışı, nüfusun artışı ile tüketim oranının hızla artması gibi etkenlerden sonra ortaya çıkan doğa tahribatını engellemek adına gerek ulusal gerekse uluslararası birçok sivil toplum kuruluşu etkin rol almaktadır. Çevreyi korumak ve sürdürülebilirliğini sağlamak adına misyon üstlenmiş sivil toplum kuruluşlarının faaliyet alanları yer yer farklılıklar arz etmektedir. Birtakım sivil toplum kuruluşları daha çok eğitim ve bilinç yükseltme ile ilgili faaliyetler yürütürken bazı sivil toplum kuruluşları ise daha çok aktivist gruplardan oluşmaktadır. Dolayısıyla bu örgütlenmeler kamuoyunun sağlanmasında ve de kamu bilincinin gelişmesinde önemli roller üstlenip demokratik katılımın sağlanmasına da destek vermektedirler. Çevre politikalarının oluşum süreçlerine demokratik katılım gereğince müdahil olan sivil toplum kuruluşları böylece toplumun kendi öz gücünü yine toplumun kendi öz kaynaklarını kullanarak meydana çıkan sorunlara karşı çözüm arama noktasında kullanılmasını sağlamaktadır (Marshall, 1999:388).

Türkiye’de vakıf ve dernek statüsünde örgütlenmiş olan çevre alanlarında etkinlik gösteren STK’ların faaliyet alanları, toplumda oynadıkları örgütsel ve yönlendirici rolüne, etkinlik düzeylerine ve eylemsellik düzeyine göre değerlendirildiğinde geniş bir yelpazeye yayıldıkları görülür. Kamuoyunun çevreye duyarlılığını arttırıcı etkinliklerden, nükleer santrallere, ormanların tahribinden tehlikeli ve zararlı atıklara, altın aramada siyanür kullanımına ve HES alanlarına karşı geniş bir alanda mücadele verebilmektedirler. Özellikle son zamanlarda pek çok STK çevrenin değişik boyutlarında eylemlere ön ayak olmakta, halkı ortak amaçlarda birleştirebilmekte, sorunların çözümü için devletin tedbirler alması amacıyla baskı oluşturabilmektedir (Şirin, 2002: 84). Bu açıdan Türk toplumunun bilinçlenmesinde STK’lar önemli aktivistlerdir.

2.8. Çevre İle İlgili Uluslararası ve Ulusal Belgelerde Sivil Toplum Kuruluşu Olarak Çevre Derneklerinin Önemi

Küresel STK'lar; dünyada kadın hakları, barış, insan hakları ve çevre gibi evrensel değerlerin herkes tarafından benimsenmesinde aktif rol oynamaktadırlar. Uluslararası STK'lar dünya siyasetine etki edip, politika yapım aşamasında pek çok konuda değişim yaratabilecek potansiyele sahip örgütlerdir ve bu kuruluşların önemi uluslararası veya ulusal belgelerde de vurgulanmıştır. Örneğin Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konsey (ECOSOC) STK'lara danışmanlık statüsü vererek katılımın kurumsallaşmasını sağlamıştır (Akatay ve Harman, 2014; Kaplan, 1999: 126). Ek olarak 1972 yılında Stockholm'de BM tarafından düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı sonrasında kabul edilen 97 sayılı kararda, çevrenin denetimi ve yönetiminde halk katılımının aktifleştirilmesi için toplulukların ve bireylerin katılımını teşvik edici yöntemlerin oluşturulması üzerinde durulmuştur (Kısa, 2008; Özer, 2002: 15). Yine aynı şekilde Avrupa'da Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK)'in temelini oluşturan Helsinki Nihai Senedi'nde, çevre politikalarının başarılı olabilmesi için öncelikle halkın ve toplulukların çevre koruma konusunda sorumluluklarının farkında olup bilinçli katılımlarının gerekliliği ve de önemi üzerinde durulmuştur. 1990 yılında kabul edilen Paris Şartı'nda ise çevrenin korunması ve iyileştirilmesi için öncelikle halkın bilinçlendirilmesi ve çevre konularında planlama-karar alma gibi süreçlerde de kamu katılımı için devletin uygun düzenlemeler yapmasının gerekliliği ifade edilmiştir (Kılınç, 2017; Kısa, 2008). Avrupa Konseyi'nce kabul edilen birçok belgede de bireylerin ve toplulukların çevrenin korunması ve iyileştirmesinde gönüllü katılıma özendirilmesi vurgulanmakta, çevre ile alakalı konularda ve eylem planlarında halkın her kesiminin katkıda bulunmasının uygun olduğu belirtilmektedir (Kısa, 2008; Şirin, 2002).

Katılım konusu 1987'de yayımlanan BM "Ortak Geleceğimiz" Raporu'nda yer alarak ilk kez uluslararası boyutta ele alınmıştır. 1992 yılında BM Rio Çevre ve Kalkınma Konferansı sonrasında yayımlanan "Gündem 21" de çevrenin korunması ve geliştirilmesi için toplumun tüm kesimlerinin katılımının desteklenmesi, eğitim yoluyla halkın karşı bilinç düzeyinin ve duyarlılığının artırılması önerilmektedir. Gündem 21'in Temel Grupların Rollerinin Geliştirilmesi başlığı altında çocukların, kadınların, gençlerin, hükümet dışı örgütlerin ve yerli halkların aktif katılımına ilişkin hükümler yer almaktadır (Görmez, 2003: 90). Yine aynı konferans sonunda yayımlanan Rio Bildirisinde toplumun çeşitli kesimlerinin katılımlarını sürdürülebilir kalkınma açısından zorunlu olduğu

belirtilerek, bildirinin bilgi edinme ve katılıma yer veren 10. maddesinde çevre konulara her düzeyde katılımın sağlanması gerekliliği vurgulanmıştır (Görmez, 2003: 89).

1998 yılında BM Avrupa Ekonomik Komisyonu bünyesinde oluşturulan Çevre Politikası Komitesi'nin hazırladığı “Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Çevresel Karar Verme Sürecine Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi” (Aarhus Sözleşmesi) 39 devlet ve bir bölgesel ekonomik bütünleşme örgütü tarafından kabul edilmiştir. Bu sözleşme, bireylerin ve STK'ların çevresel karar verme sürecine etkin katılımını ve çevresel bilgiye kolaylıkla ulaşabilmesini sağlayacak ayrıntılı düzenlemeleri içermektedir (Kısa, 2008; Şirin, 2002).

Türkiye’de Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planında sivil toplum kuruluşlarının önemini gösteren 1033 madde de “Çevre yönetiminde görev, yetki ve sorumluluklardaki belirsizlik ve yetersizliklerin giderilerek, denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi; özel sektörün, yerel yönetimlerin ve STK'ların rolünün artırılması” hedeflenmiştir (Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2013).

Bunun da ötesinde sivil toplum kuruluşları, politika önerileri geliştirmek, paralel forumlara katılmak ve olanak bulunduğu resmî yetkili kurullara hitap etmek gibi farklı yollarla devletlerin küresel politika yapma süreçlerine etki etmek için çalışmalar yapabilmektedirler.

BÖLÜM III

YÖNTEM

3.1. Veri Toplama Teknikleri

Araştırma Türkiye’de çevreci STK’ların çevre politikalarının belirlenmesinde ve uygulanmasında bir baskı aracı olup olmadıklarına ilişkin bir değerlendirmeyi amaçladığından; öncelikle çevre, çevre sorunları, çevrenin siyasallaşma süreci ve çevre siyasallaşmanın oluşumu, çevre korumaya yönelik politikalar, çevreci STK’ların doğuşu ve siyasallaşma sürecine etkileri, faaliyetleri ve etkinliklerine ilişkin literatür taraması yapılarak, söz konusu alanda yapılan çalışmalar detaylı olarak incelenmiştir. Elde edilen literatür verileri doğrultusunda çevre alanında doğrudan veya dolaylı faaliyet gösteren çevreci STK’ların WEB sayfaları araştırılarak çevreci STK’ların vizyonları, misyonları, kuruluş amaçları, temel faaliyet alanlarına ilişkin birincil veriler oluşturulmuştur. Bu verilerin değerlendirilmesi ile faaliyet alanı doğrudan çevreye ilişkin konular olan 9 çevreci STK belirlenmiş (Tablo 3.1) ve bu çevreci STK’lara ilişkin derinlemesine bir araştırma yapılmıştır. Bu çevreci STK’ların WEB siteleri incelenmiş ve temel faaliyet alanları, kurumsal projeleri, kurumsal bağlantıları, ulusal ve uluslararası işbirliklerine yönelik faaliyetleri, projeleri vb. konularda detaylı veriler elde edilmiştir. Üye durumları, üyelerin yaş grupları, yaptıkları ulusal ve uluslararası projeleri, ulusal ve uluslararası işbirlikleri, diğer STK’larla olan ilişkileri, kamu kurum ve kuruluşlarıyla olan ilişkileri, finansal kaynakları gibi konularda bu çevreci STK’lar ile bireysel yazışmalar yapılmış ve bu konularda bilgi talep edilmiştir. Kurumlardan gelen bu bilgiler kurumsal veri setlerinin oluşturulmasında kullanılmış olup, kurumsal veri olarak değerlendirilmiştir. Bu şekilde oluşturulan kurumsal veri setleri kullanılarak çevreci STK’ların çevre koruma politikalarının belirlenmesi ve uygulanması süreçlerindeki baskın rollerini belirlemeye yönelik veriler oluşturulmaya çalışılmıştır. Hem literatür araştırmalarından hem de

ÇSTK'ların WEB sayfalarından ve bireysel yazışmalar yolu ile talep edilen bilgilerden elde edilen veriler 2 ana başlık altında toplanmıştır.

İlk başlıkta çevreci STK'ların demografik özelliklerinin araştırılması hedeflenerek, üye profili belirlenmiştir. İkinci kısımda çevreci STK'ların yapısal özelliklerine yer verilmiş olup, STK'ların kurumsallaşma süreçleri, bütçeleri, gelirlerini ne şekilde sağladıkları, katılımcı rolleri, kurum içi demokratik süreçler ve karar alma süreçlerine katılımları, politik uygulamalara etkileri, tepki yolları, ulusal ve uluslararası diğer çevreci örgüt, kurum, özel sektör vb. ilişkileri değerlendirilmiştir. Çevreci STK'ların faaliyet alanlarına ilişkin verilere yer verilmiştir. Bu şekilde çevreci STK'ların temel faaliyet alanları belirlenerek, bu faaliyet alanlarında ne kadar etkin oldukları, iş birliği süreçleri, devlet ve özel sektör iş birlikleri ve etkinlik düzeyleri, yürüttükleri ulusal veya uluslararası faaliyetleri ve bu faaliyet alanlarına katımları gibi konular değerlendirilmiştir. Son olarak ise çevresel değerlere verdikleri önem ortaya konmuştur. Çevre politikalarındaki ve sürdürülebilir kaynak kullanımındaki etkinlik düzeyleri, yasa ve mevzuat çalışmalarına katılım düzeyleri demokrasi anlayışları ve devletten bağımsız veya devlet kurumlarıyla birlikte objektif hareket düzeyleri ve aktivist rolleri ortaya konmuştur.

Tablo 3.1. Faaliyet Alanı Doğrudan Çevreye İlişkin Olarak Seçilen ÇSTK'lar

No.	
1.	ÇEKÜL
2.	Türk Deniz Araştırmaları Vakfı
3.	Doğa Koruma Merkezi Derneği
4.	Doğal Denge Derneği
5.	Küresel Denge Derneği
6.	Sualtı Araştırmaları Derneği
7.	TEMA
8.	WWF
9.	Diyarbakır Doğa Sporları Kulübü

3.2. Verilerin Analiz Yöntemi

Çevreci sivil toplum kuruluşlarının çevre politikalarına etkileri ile ilgili 9 farklı ÇSTK'ya ilişkin yapılan detaylı araştırma ve bilgi talep formları sonucu elde edilen verilerin tamamı nitel analizde kullanılacak ham veriye dönüştürülmüştür. Verilerin analizinde MAXQDA Nitel Veri Analiz Programı kullanılmıştır.

Nitel araştırmanın temel amacı, bir konuyla ilgili yapılan araştırmada konu hakkında derinlemesine bilgi edinmektir. Dolayısıyla, nitel araştırmalar aracılığıyla insanların nasıl yaşadıkları, nasıl davrandıkları, neyi ne şekilde algıladıkları ve neye nasıl tepki verdikleri anlamlandırılmaya ve açıklanmaya çalışılmaktadır (Rothery, Jr. Grinnell ve Tutty, 1996:4). Burada sosyal bilimcinin rolü, insanların deneyimlemiş oldukları toplumsal olguları, kendilerini, diğer insanların davranışlarını ve düşüncelerini nasıl yorumladıklarını anlamaktır. Dolayısıyla araştırmanın paradigması, deneyimlenen bir olgu çerçevesinde insanların düşünceleri, tutum, davranış ve algılarını, deneyimlenen bu olgu çerçevesinde değişen toplumsal ilişkilerini ve bunlara ilişkin algılarını belirli bir toplum ve kültür içinde anlamaya çalışan yorumlayıcı bir paradigmadır (Glesne, 2013: 11).

Creswell, nitel araştırma yöntemlerini karşılaştırmalı biçimde çalışmış ve bu alandaki çalışmaları beş geleneğe ayırmıştır. Bu çalışmada bu ayrımlardan biri olan fenomenolojik gelenek (Creswell, 2007: 58) benimsenmiştir. Bu tip bir araştırma odağının genel çerçevesi, bireylerin herhangi bir olguya ilişkin deneyimlerinin özünü anlamayı içermektedir. Bu çerçevede bu olguyu deneyimlemiş olan 5 ile 25 arasında kişiyle yapılmış derinlemesine görüşmeleri veri toplama aracı olarak kullanmaktır (Creswell, 2007: 78-79).

Yukarıda açıklanan gelenek ve paradigma çerçevesinde bu çalışmada, çevre alanında çalışan STK'ların yaşadıkları deneyimlere ilişkin algıları ortaya konmaya çalışılırken, gerçeğin toplumsal bir ortamda olduğu ve sürekli değiştiği benimsenmiş, bir şeyi bilmenin, insanların bazı olguları ve kendi deneyimlerini nasıl yorumladıkları ve anlamlandırdıkları ile ilgili olduğu öngörüsüyle hareket edilmiştir (Glesne, 2013: 11).

MAXQDA Nitel Veri Analiz programında, nitel verilerin analiz edilmesi süreci tümevarımsal bir yapıya dayandırılarak gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla bilgi talep formları neticesinde gerçekleşen bireysel yazışmaların doğrudan kendilerinden elde edilen kavram ve terimlerin kodlanması ve bu kodlar çerçevesinde temaların oluşturulmasıyla genele doğru giden bir süreç izlenmiştir. Daha açık bir anlatımla, analizin başlangıcında veriler kodlanarak alt bölümlere ayrılmış, bunun arkasından daha geniş, birleştirilmiş ve bütüncül bir yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede veri analiz biçimlerinden biri olan tematik analiz seçilmiştir. Bu türden analizlerde temalar ve örüntüler, doğrudan veriler içinde aranarak analitik tekniklerle kodlanmaktadır. Dolayısıyla önce analitik kodlama yapılmakta, bunun arkasından sınıflama ve temalamaya odaklanılmaktadır (Glesne, 2013: 259; Rubin ve Rubin, 1995: 239).

Bu analizde kodlama tekniği, elde edilmiş olan verilerin araştırmacıya neler söylediğinin tanımlanma biçimi ile ilgili bir sũređtir (Gibbs, 2007: 38). Ardından verilerden elde edilen bulgular aracılığıyla kodlar tanımlanmakta ve sınıflanmaktadır. Son olarak, benzer gũrũřleri iğereren kodlamalar, aynı veri sınıflamaları iğine yerleştirilerek tematik bir çeręeve ortaya konulmaktadır.

Bu teknikten yola ıkarak bu ęalıřmada, araştırmalardan edilen verilerden önce alt kodlar oluşturulup kodlama yapılmış, bu kodlar daha sonra toplam  tema (yapısal durum, faaliyet ortamı ve değerler) çeręevesinde sınıflandırılmıştır. Bu analiz sonucunda;

- Araştırılan olgu ile diğer konular arasındaki ilişkilere,
- Toplanan veri içerisinde araştırma konusuna ilişkin farklı neden ve sonuçların söz konusu olup olmadığına,
- WEB sayfalarında ve bilgi edinme formunda STK'ların kendi hikâyelerini anlatırken kullandıkları belirli szcũkler, benzetmeler ve metaforların araştırılan konuya ilişkin farklılık ya da benzerliklerin nedeni olup olmadığı araştırılmıştır.

3.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın sınırlılıkları şu şekildedir:

- Sivil toplum kuruluşlarının her ne kadar bağımsız olsalar da muhalif dũřũncelerini saklamak iğerin ve kurumlarının imajını bozmamak adına istenen bilgilere objektif cevap vermeme ihtimali,
- Yerel ęaplı STK'ların kaynak sıkıntısı nedeniyle kurumsallaşmamış olması ve ofislerinde eleman bulundurmamaları gibi nedenlerle ulaşım sağlanamaması,
- Covid-19 salgını neticesinde evden ęalıřma sistemine geçen STK'ların eleman sayılarını en aza dũřũrmeleri ve ofislerini kapatmaları gibi nedenlerle ulaşım sağlanamaması, istenilen bilgilerin zamanında elde edilememesi.

BÖLÜM IV

BULGULAR ve TARTIŞMA

Araştırmada yapılan nitel analiz sonucu elde edilen veriler iki aşamada ele alınmıştır. Öncelikle araştırmaya katılan çevreci STK'ların demografik özelliklerine ilişkin veriler elde edilerek üye profili değerlendirilmiştir. İkinci aşamada ise çevreci STK'ların yapısal özellikleri, temel faaliyet alanları ve çevresel değerleri ele alınarak çevre politikalarının oluşum ve uygulama süreçlerindeki etkileri değerlendirilerek tartışılmıştır.

4.1. Araştırmaya Katılan Çevreci STK'ların Demografik Özellikleri

Araştırma kapsamında ÇSTK'ların demografik özelliklerine ilişkin elde edilen veriler Tablo 4.1'de gösterilmektedir. Seçilen çevreci STK'ların WEB sayfaları detaylı bir şekilde incelendiğinde yönetim kurulu kadrosunda bulunan üyelerin büyük bir çoğunluğunda kadınların daha fazla yer aldığı görülmektedir. Bu durum kadınların çevre konusunda daha duyarlı olmaları çevreye ilişkin konularla daha fazla ilgili olmaları ve daha sosyal olmaları ile açıklanabilir.

Yine tablo 4.1'de görüldüğü gibi kurum yöneticilerinin yaş aralığının genellikle 30-45 yaş arasında olduğu görülmektedir. 18-29 yaş arasında katılımcının veya yöneticinin bulunmaması STK'larda gençlere çok fazla alan bırakılmadığı veya gençlerin bu konulara ilgi ve isteklerinin olmadığını göstermektedir. STK katılımcılarının %33,3'ü üniversite ve %66,6'sı lisansüstü mezundur (Tablo 4.1). Katılımcıların büyük bir çoğunluğunun üniversite eğitimi almış olması eğitim düzeyi ile STK'lar arasında bir ilişki olduğunun göstergesidir. Eğitim düzeyi arttıkça çevre alanlarına olan ilgi artmakta ve bu alanda faaliyet gösteren STK'larda bireyler kendilerini ifade edebilmektedirler.

Araştırma sonuçları değerlendirildiğinde farklı meslek gruplarından eğitim düzeyi yüksek ve kariyer sahibi katılımcıların STK'lara ilgi duyduğu söylenebilir (Tablo 4.1). Türkiye'deki STK'larda belli bir meslek grubundan uzmanlar yerine farklı meslek gruplarından STK çalışanlarının ve uzmanların olması çevrenin multidisipliner özelliği ile ilişkilidir. Bu durum STK'ların entelektüel düzeylerinin yüksek olması ile açıklanabilir.

Tablo 4.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcının	Katılımcı Profili	ÇSTK Sayısı	Yüzde
Cinsiyeti	Kadın	7	77,78
	Erkek	2	22,22
	TOPLAM	9	100,00
Eğitim Durumu	Doktora	3	33,33
	Yüksek Lisans	3	33,33
	Lisans	3	33,33
	TOPLAM	9	100,00
Yaşı	30-45 arası	6	75
	45-60 arası	2	25
	TOPLAM	8	100,00
Mesleği	Şehir Plancısı	3	33,33
	Deniz Bilimleri Uzmanı	1	11,11
	Eğitimci	1	11,11
	Mühendis	1	11,11
	Avukat	1	11,11
	Uluslararası İlişkiler Uzmanı	1	11,11
	Tıbbi satış Yöneticisi	1	11,11
	TOPLAM	9	100,00

Çevreci STK'ların yapısal özellikleri ile ilgili analiz sonuçlarına bakıldığında; %55,56'sının vakıf, %44,4'nün dernek, olduğu görülmektedir (Tablo 4.2). Tablo 4.2'de çevreci STK'ların üye sayısına bakıldığında %55,55'nin 100'den az, %22,22'nin 101 ile 600 arası, %22,22'nin 1000 ve üzeri üyeye sahip olduğu görülmektedir. Bu durum çevre alanlarına ilgi duyan üyelerin ya aktif olarak yer alacakları uygun ortam bulamamaları ile ya da pasif katılımı tercih etmeleriyle açıklanabilir. Apolitize olmaları da üyeleri pasif olmaya iten önemli bir etkidir.

Çevreci STK'ların %75'nin ise 1975-2000 yılları arasında kurulmuş olduğu dikkat çekicidir. Bu dönemde siyasal katılımın yaygınlaştığı görülürken diğer taraftan STK sayısında büyük bir artış olduğu yapılan araştırmalarda ortaya konmuştur. Bu duruma köyden kente göçün artması önemli bir etken olmakla birlikte, asıl etkenin tüm dünyadaki siyasal gelişmelere paralel olarak Türkiye'yi de etkileyen çevreci siyasal hareketler ve 1980 sonrası yaşanan liberal eğilimdir. Özellikle bu dönemde STK'lar da yaygınlaşmaya başlamış ve Türkiye'de %25'i 2000 ve sonrasında kurulmuştur (Tablo 4.2). Türkiye'de sivil alanın yaygınlaşmasının

önemli bir nedeni de 2000’li yıllarla beraber Türkiye-AB ilişkilerindeki gelişmeler ve demokratikleşme reformlarıdır.

Tablo 4.2. Çevreci STK’ların, Üye Durumları ve Genel Statüleri

ÇSTK’nın	Katılımcı profili	ÇSTK Sayısı	Yüzde
Statüsü	Vakıf	5	55,56
	Dernek	4	44,44
	TOPLAM	9	100,00
Üye Sayısı	0-100 arası	5	55,55
	101-500 arası	1	11,11
	501-1000 arası	1	11,11
	1001 ve yukarısı	2	22,22
	TOPLAM	9	100,00
Aktif Üye Sayısı	10	2	33,33
	15	1	16,67
	50	1	16,67
	720	1	16,67
	415	1	16,67
	TOPLAM	6	100,00
Kuruluş Tarihi	1975-1999	6	75
	2000 ve sonrası	2	25
	TOPLAM	8	100,00

4.2. Yapısal Durum, Faaliyet Alanları ve Değerler

Tablo 4.3’de ÇSTK’ların %81,82’si ilgili STK’da yürütülen faaliyetlerin ne olacağına ve alınacak kararlara başkan veya yönetim kurulunun karar verdiğini ifade ederken; %18,18’i üyelerle ve alt kurullarla beraber karar verildiğini belirtmektedir. Türkiye’de faaliyet gösteren çevreci STK’larda karar alma süreçleri genel olarak yönetim kurulu tarafından gerçekleştirilmektedir. Sınırlı düzeydeki ÇSTK’da ise üye görüşlerine yer verilmektedir. Bu durum bir ÇSTK tarafında şu şekilde ifade edilmiştir:

"Genel Kurulda genel kararlara tüm üyeler katılır. Olağan yürütmelerde Yönetim Kurulu üyeleri ortak kararı ve görüşleri mutlaka alınır. Hatta proje yürütme, geliştirme ve projelere başvurmada Yönetim Kurulu dışında üyelerden ilgili ve uzmanlık alanına giriyor ise belli başlı üyelerden görüşler sıklıkla alınıyor."

"Dernek yönetiminden yönetim kurulu sorumludur. Ancak tüm dernek üyelerinin sorumlu olduğu alt kurullar oluşturarak, üyelerin aktif görev almaları ve karar mekanizmasına katılımları sağlanmaya çalışılmaktadır. Derneğimiz ayrıca Sivil Düşün adı altında verilen bir destekten yararlanmış, Dernek Stratejik Planını, Web

sayfasını, tanıtım kitapçığı ve broşürlerini Türkçe ve İngilizce olarak hazırlamış, özellikle bu çalışmalara tüm üyeler aktif olarak katılmışlardır."

Tablo 4.3. Çevreci STK'ların Kendi İçinde Karar Alma Süreçleri

Karar Alma Mekanizmaları	ÇSTK'lar	Yüzde
Yönetim Kurulu	9	81,82
Alt Kurullar	1	9,09
Üyeler	1	9,09
TOPLAM	11	100,00

Yukarıdaki veriler değerlendirildiğinde Türkiye’de katılımcı bir kültür geliştirmekte sorumlu olan STK’ların kendi içlerinde ne kadar katılımcı ve demokratik yapıya sahip olduğunu sorgulanmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Çevreci STK’lar hiyerarşik olarak yapılanmış kurumlardır. Bu kurumlarda yönetim yapısının demokratikliği ve esnekliğiyle orantılı olarak, katılım yukarıdan aşağıya doğru indikçe güçleşmektedir. Bu durum sadece çevre alanında çalışan STK’lara özgü değil, genel olarak ülkedeki tüm STK’ların önemli sorunlarından biri olarak nitelendirilebilir.(Paker ve Baykan, 2008). Üye ya da gönüllü katılımcılar, STK’nın faaliyet alanındaki sorunlardan etkilenen bireyler, katılım süreçlerinin dışında tutulabilmektedir. Araştırma sonucunda elde edilen bu bulgular Öztürk (2011) tarafından aktarılan araştırma bulgularını desteklemektedir. Öztürk (2011) de bu durum şu şekilde aktarılmıştır:

“Çevre alanında en büyük sorun katılımcılıktır. Yıllarca çevreciler doğal alanları o kaynaklara bağlı yaşayan insanları yok sayarak, merkezden, oturdukları masadan korumayı gelenek haline getirdiler. Şimdi katılımcılık diyorlar ama yine o terimin içini kendi kendilerine doldurmaya çalışıyorlar. Hiçbir zaman çevreciler katılımcılık konulu konferanslarına, çalıştaylarına dışardan bir “yerli”yi, yani balıkçıyı, orman köylüsünü, müteahhiti çağırmıyorlar. Çünkü katılımcılık AB, Dünya Bankası, BM gibi sponsorların önemseydiği bir konu, o olmazsa para da yok. İşte asıl katılım sorunu, çevrecilerin asıl çıkmazı bu; incelenmesi ve vurgulanması gereken budur” (Akt. Öztürk, 2011: 87).

Çevreci STK’ların uluslararası diğer çevre örgütleriyle olan ilişkileri Tablo 4.4’de değerlendirilmiştir. Burada görüldüğü üzere çevreci STK’ların %66,67’sinin uluslararası çevre örgütleriyle uluslararası projelerde yer aldığı, %33,33’nün ise uluslararası çevre örgütleriyle ilişkilerinin olmadığı saptanmıştır. Bu durumda çevreci STK’ların uluslararası projelerde işbirliğine açık olduğu söylenebilir.

Tablo 4.4. Çevreci STK’ların Uluslararası Çevre Örgütleriyle İlişki Düzeyleri

İlişki Düzeyi	ÇSTK Sayısı	Yüzde
Birlikte Proje Yürütme	6	66,67
Hayır, Yok	3	33,33
TOPLAM	9	100,00

Uluslararası çevre örgütleriyle iş birliği içinde olduklarını belirten çevreci STK’lar ise daha çok proje temelli çalışmalarda bir araya geldiklerini şu şekilde açıklamışlardır:

"Uluslararası çevre örgütleriyle ilişkilerimiz mevcut. Deniz koruma faaliyetlerimizin çoğunu Avrupa’da ki diğer WWF’ler ile birlikte yürütüyoruz. Aynı zamanda Avrupa İklim Fonu desteği ile birlikte enerji projeleri yürütüyoruz."

Uluslararası çevre örgütleriyle herhangi bir ilişkilerinin olmadığını belirten STK’ların bir kısmı uluslararası örgütlerin faaliyetlerini takip ettiklerini ancak işbirliği yapmadıklarını ifade ederken bir kısmı da şu şekilde açıklamıştır:

"Derneğimiz uluslararası platformlara çok açık değildir. Son yıllarda tür koruma faaliyetleriyle ilgili olarak Litvanya ve İngiltere’deki bazı çevre dernekleriyle partner olarak proje hazırlamak üzere başvurularımız oldu, ancak sonuç alamadık."

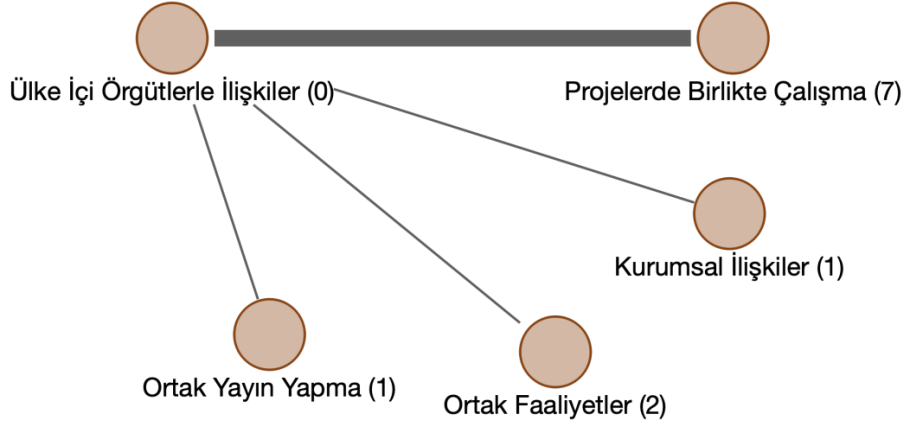
Çevreci STK’ların %62,5’inin ulusal çevre örgütleriyle ortak faaliyet alanları mevcutken, %25’nin herhangi bir ortak faaliyet alanı yoktur. %12,5’nin ise ulusal çevre örgütleriyle ortak faaliyet alanlarının süreklilik göstermediği saptanmıştır (Tablo 4.5).

Tablo 4.5. Çevreci STK’ların Ulusal Çevre Örgütleriyle İlişkilerinin Varlığı

İlişki Durumu Varlığı	ÇSTK’lar	Yüzde (geçerli)
Var	5	62,50
Yok	2	25,00
Bazen	1	12,50
TOPLAM	8	100,00

Ulusal çevre örgütleriyle herhangi bir şekilde ortak faaliyet alanı olmadığını, ortak hareket etmenin ve işbirliğinin verimli şekilde kurulmasının kolay olmadığı ve her ÇSTK’nın çalışmalarını kendi bünyesinde yürüttüğünü katılımcı ÇSTK’lardan biri bu durum bilgi talep formunda şu şekilde ifade etmiştir:

"Çalışmalar biraz her derneğin kendi bünyesinde yürütülüyor. Hızlıca birlikte hareket etmek çok kolay gerçekleştirilen bir yöntem değil."

Şekil 4.1. Çevreci STK’ların Ulusal Diğer Çevre Örgütleriyle Olan İlişkileri

Araştırma sonuçlarına göre çevreci STK’ların ulusal çevre örgütleriyle işbirliğinin daha çok projeler, ortak yayınlar, ortak faaliyetler ve kurumsal ilişkiler temelinde şekillendiği görülmektedir (Şekil 4.1).

Türkiye de çevre konusunda çalışan STK’ların faaliyet alanlarının geniş bir yelpazeye sahip olması bu kuruluşların bir araya gelerek işbirliği yapmasını güçleştirmektedir. Ortak yayın faaliyetlerine ilişkin değerlendirmede; araştırmalarda, koruma etkinliklerinde ve ortak yayın çıkarma konularında aktif işbirlikleri olduğu, doğa korumada kapasite artırımı ve eğitim projelerinde birçok derneğin aktif üyeleri olan uzmanlar tarafından eğitimler verildiği, gerekli durumlarda raporlar hazırlayarak bilgi desteğinde bulunduğu bilgi talep formunda ifade edilmiştir.

Çevreci STK’ların ulusal ve uluslararası örgütlerle ilişkilerinin büyük bir çoğunluğunu proje yürütme faaliyetlerinin kapsadığı görülmüştür. Bu kapsamda proje faaliyetlerinin kriterleri belirlenirken, çevreci STK’ların %75’inin ana faaliyet alanları ile ilgili projelere odaklandığı görülmektedir. STK’ların %12,5’i kitlelere yönelik projeler yürütmeye dikkat ederken, diğer bir %12,5’lik kısımda kalan STK’ların ise bilimsel içerikli proje faaliyetlerini gerçekleştirdiği saptanmıştır (Tablo 4.6).

Tablo 4.6. Çevreci STK'ların Ulusal ve Uluslararası İşbirliği Kapsamında Gerçekleştirdiği Projelerin Nitelikleri

Proje Niteliği	ÇSTK'lar	Yüzde
Ana Faaliyet Alanı İle İlgili Projeler	6	75,00
Kitlelere Yönelik Projeler	1	12,50
Bilimsel İçerikli Projeler	1	12,50
TOPLAM	8	100,00

STK'ların %88,89'u kurumsal gelir kaynaklarının büyük bir kısmını yürüttükleri ve dâhil oldukları projelerden karşılarken, %55,56'sı bağışlardan gelir elde etmektedir. STK'ların %22,22'si kendi ürettiği ürünlerin satışından, %11,11'i gerçekleştirdikleri faaliyetler sonucu aldıkları nakdi yardımlardan, %11,11'i aidatlardan, %11,11'i ise bakanlık nakdi yardımlarından gelir elde etmektedir (Tablo 4.7).

Tablo 4.7. Çevreci STK'ların Finansal Kaynak Durumları

Gelir Kaynakları	ÇSTK'lar	Yüzde
Projeler	8	88,89
Bağışlar	5	55,56
Ürün Satışı	2	22,22
Faaliyet Gelirleri	1	11,11
Aidatlar	1	11,11
Bakanlıktan Nakdi Yardım	1	11,11
TOPLAM	18	100,00

Çevreci STK'ların gelir kaynaklarına ilişkin ulusal ve uluslararası ilişkilerinde proje yürütme faaliyetlerinin ön planda olması bilgi talep formunda STK'lar tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

"Tek bir kaynak yok, farklı kaynaklar mevcut. Üye kabul edemediğimiz için aidat söz konusu değil. Ancak bireysel ya da kurumsal bağışlar, kurumsal sosyal sorumluluk kapsamında farklı kurumlarla yürüttüğümüz projeler, ÇEKÜL Dükkân üzerinden yapılan satışlar gelir kaynaklarımız arasında yer alıyor."

"Kurumsal ve bireysel bağışlardan elde ediyoruz gelirimizi. Bunun yanında projeler (uluslararası fon kaynakları) ve vakfın kendi ürettiği ürünlerin satışından gelen gelirlerimiz de mevcut."

Payton ve Moody (2008)'in sınıflandırmasına göre STK'ların mali kaynakları genel olarak altı gruba ayrılabilir: Üyelikler, bağışlar, gelir getirici faaliyetler, uluslararası fonlar, kamu

fonları ve sponsorlar (özel sektör) (Payton ve Moody, 2008: 17-18).¹ Bu çalışmada elde edilen veriler de bu sınıflandırma ile uyumludur.

STK'ların üye profillerine bakıldığında %44,44'ü üniversite mezunu ve belli bir alanda uzmanlaşmış kişilerden, %33,33'lük bir kısımda ise her yaştan ve her meslekten üyelerin olduğu görülmektedir (Tablo 4.8) . Çevreci STK'lar da üye profilini belirli bir meslek grubu ile sınırlandırmak mümkün değildir. Bu durum bilgi talep formunda şu şekilde ifade edilmiştir:

“Aslında bu da çok değişken, emekliler de var, üniversite öğrencileri de. Ancak derneğin çalışma alanı doğal ve kültürel koruma olduğu için meslek olarak ağırlıklı, mimarlar, şehir bölge tasarımcıları, arkeologlar ve sanat tarihçileri çalışmalarımızda yer alıyor. Bununla beraber gönüllü olarak faaliyetlerimizde bize destek olmak isteyen tüm meslek ve yaş gruplarına açığız.”

Tablo 4.8. Çevreci STK'ların Üye Profili

Üye Profili	ÇSTK'lar	Yüzde
Üniversite Mezunu, Bir Alanda Uzman Kişiler	4	44,44
Her Yaş ve Meslekten İnsanlar	3	33,33
Kadın-Erkek Yarı Yarıya	3	33,33
Kadınlar Çoğunlukta	2	22,22
Üniversite Öğrencisi	2	22,22
Çoğunluğu Genç	2	22,22
TOPLAM	16	100,00

Yukarıda ifadede edildiği gibi bireyler çevreci STK'lara üye olurken veya destek verirken söz konusu STK'ların faaliyet alanları, amaç ve misyonları konusunda bir değerlendirme yaparak kendine en uygun olan STK'yı seçmektedir. Ayrıca çevreci STK üyelerinin %44,44'nün üniversite öğrencileri ve gençlerden oluşması STK'ların dinamik bir kitleye sahip olduğunun da göstergesidir (Tablo 4.8). Bununla birlikte çevreci STK'ların %33,33'ünde kadın-erkek üyeler yarı yarıya iken %22,22'sinde kadınlar çoğunlukta. Bu durum katılımcı STK'lar tarafından bilgi talep formunda şu şekilde ifade edilmiştir:

"Genellikle üniversite öğrencileri ve yeni mezun öğrencilerden oluşmakta aktivistlerimiz ve bu aktivistlerin çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır."

¹ Bu sınıflama genel olarak birçok ülkede de görülmekle birlikte hangi gelir kaynağının daha önemli olduğu ülkeden ülkeye değişmektedir. Nitekim bir araştırmaya göre ABD'de STK'ların en önemli gelir kaynağı, diğer şeylerin yanında, kendi faaliyetlerinden elde etmektedir. Bkz. Payton, Robert L.-Moody, Michael P. (2008). *Understanding Philanthropy-Its Meaning and Mission*, Bloomington: Indiana University Press.

Çevreci STK'larda üye katılımı değerlendirildiğinde üye katılımının çok yoğun olmadığı görülmektedir. Üyelerin STK faaliyetlerine katılımında, ÇSTK'ların %33,33'ünde sıklıkla katılım sağlandığı, %33,33'ünde üye katılımının çok az veya hiç olmadığı, % 22,22'sinde projelere gönüllü katılımın olduğu, %11,11'inde ise sadece uzman kişilerin katılımı olduğu gözlemlenmiştir (Tablo 4.9).

Tablo 4.9. Çevreci STK'larda Üye Katılımı

Üye Katılımı	ÇSTK'lar	Yüzde
Sıklıkla	3	33,33
Üye Katılımı Yok/Çok Az	3	33,33
Projelere Gönüllü Katılımı	2	22,22
Aktif Üye Sayısı Düşük	1	11,11
Uzman Kişiler Katılıyor	1	11,11
TOPLAM	10	100,00

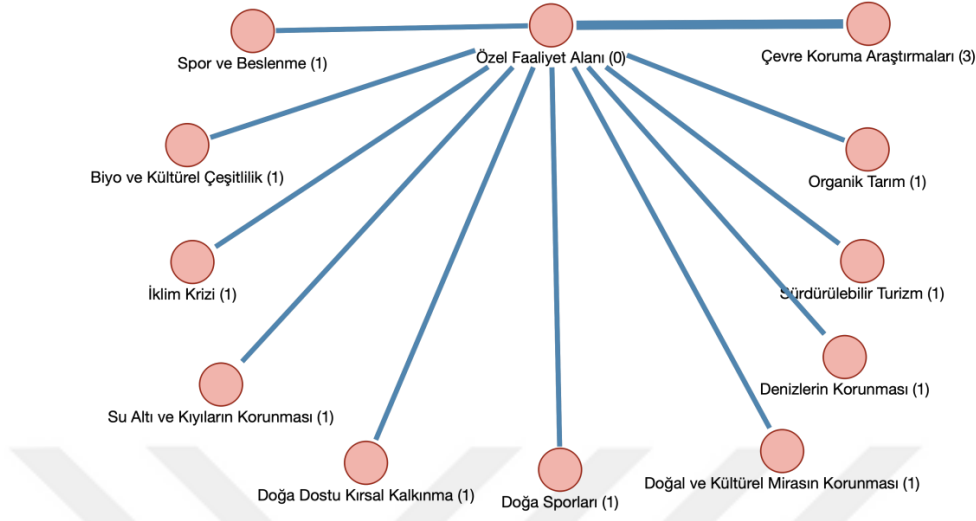
Türkiye'deki çevreci STK'ların yapısal profiline bakıldığında ÇSTK'ların gelir kaynağını daha çok projelerden sağlaması aktivist STK'lar dışındakilerin üye katılımını sınırlandırmaktadır, hatta gereksiz kılmaktadır. Bazı ÇSTK faaliyetlerine üye katılımının gönüllü üyeler bağlamında saha veya ofis katılımı şeklinde gerçekleştiği, bazılarında ise düşük üye sayısına rağmen projenin niteliğine göre diğer uzman dernek üyelerinin de görev aldığı saptanmıştır. Ancak uygulamaların daha çok gönüllüler üzerinden gerçekleştiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu durum bireysel yazışmalarda şu şekillerde ifade edilmiştir:

"Dernek olarak uzman kişilerden oluşan, ancak sayıca fazla kalabalık olmayan bir kuruluştuk. Aktif üye sayısı oldukça düşük. Ancak projelerin konularına göre diğer uzman dernek üyelerine görev düştüğünde projelerde çalışmak üzere görev alırlar."

"Bizim vakfımız aktivist yönü ağır basan bir vakıf değil daha çok araştırma ve uygulama hususlarında faaliyet gösteren bir vakıf. Bu yüzden de bazı projelerimizde gönüllülerimiz olabiliyor. Gönüllülerin de katılabildiği projelerde gönüllülerimiz genellikle katılım sağlıyor."

Türkiye'deki çevreci STK'ların faaliyet alanları oldukça geniştir. Genel itibariyle sınıflandırılırsa bu faaliyetler, çevrenin (deniz, orman, biyolojik çeşitlilik vb.) korunması, iklim krizi ile mücadele, organik tarım ve son olarak kültürel miras ve çeşitliliğin

korunması olmak üzere dört başlıkta toparlanabilir². Çevreci STK'larda en geniş çalışma alanı %33,33 ile çevre koruma alanına öncelik verildiği görülmektedir (Şekil 4.2).

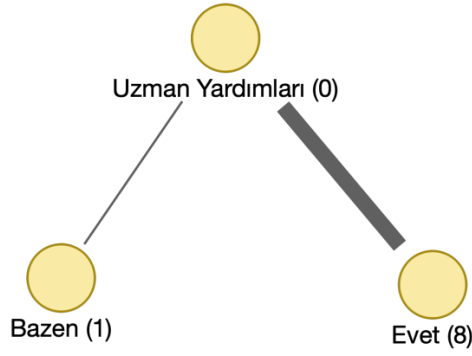

Şekil 4.2. Çevreci STK'larda Ana Faaliyet Alanları

Çevreci STK'ların ana faaliyet alanlarına ilişkin değerlendirmelerde; ÇSTK'ların çoğunlukla bazılarının; çevre koruma, organik tarım, sürdürülebilir turizm, spor ve beslenme, biyolojik ve kültürel çeşitlilik konularında, bazılarının ise yalnızca doğa koruma alanına yoğunlaştığı ve bu konularda projeler yürüttüğü ortaya çıkmıştır. Bu durum bilgi talep formlarında şu şekilde ifade edilmiştir:

"Doğal varlıkları koruyarak erozyonla mücadelenin mümkün olduğunu kanıtlayan örnek nitelikte kırsal kalkınma, koruma, çölleşme, iklim, ağaçlandırma projeleri uyguluyoruz. Eğitim, Savunuculuk ve Gönüllülük faaliyetleri ile de kamuoyunun doğal varlıkların korunması konusunda bilinçlenmesi ve harekete geçmesi için faaliyetlerde bulunuyoruz. Ekolojik okuryazarlık ve sürdürülebilir yaşam felsefesiyle çocuk ve gençlik eğitim programları ile yetişkin eğitimleri tasarlayıp, bu kapsamda içerik ve materyal geliştiriyoruz. Çevre alanında yayınlar hazırlıyoruz. İnsan faaliyetlerinin doğal varlıklarımız üzerindeki olumsuz etkilerini gerçekleştirmeden önlemek ve azaltmak amacıyla çeşitli hukuki araçları, yerelde ve ulusalda savunuculuk araçlarını kullanıp, mevzuattaki değişiklikleri takip edip, bilgi, politika notları ve bilimsel raporlar ile meseleleri kamuoyuna duyuruyoruz."

² Türkiye'deki çevre STK'larının faaliyetlerinin daha geniş bir sınıflaması için, bkz. Parker, Hande. – Baykan, B. Gençler. (2008). Türkiye'de Çevre ve Sivil Toplum: Örgütlenme ve Son Eğilimler, <https://betam.bahcesehir.edu.tr/2008/05/turkiyede-cevre-ve-sivil-toplum-orgutlenme-ve-son-egilimler/> (Erişim tarihi: 20/09/2020).

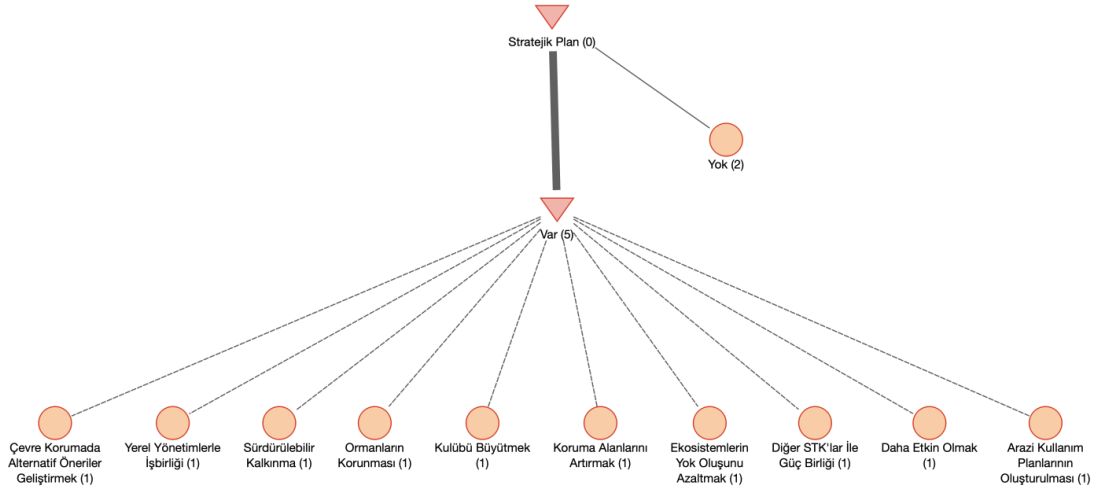

Şekil 4.3. Faaliyet Alanlarının Belirlenmesinde Uzman Görüşüne Başvurma

Şekil 4.3'te görüldüğü gibi çevreci STK'ların çoğunluğu temel faaliyet alanlarını belirlerken uzmanlardan yardım aldıklarını bireysel yazışmalarda belirtmişlerdir. ÇSTK'lar çevre konusunda oldukça spesifik sorunlarla ilgili, teknik konular gerektiren durumlarda uzman görüşüne başvurumaktadırlar. Bu durum bilgi talep formlarında şu şekilde dile getirilmiştir;

"Tüm çalışmalarımızı toplum yararına gerçekleştiriyoruz dolayısıyla her kesimden insanın katkısına ve işbirliğine de açığız. Özellikle Anadolu'da yaptığımız çalışmalarda yerel yönetimleri, yerelde aktif olan STK'ları ve kanaat önderlerini bir araya getirmeyi hedefliyoruz. İhtiyaç olduğu takdirde ÇEKÜL uzmanlarının yanında, konu ile ilgili uzmanlardan yardım alıyoruz."

Şekil 4.4'de de çevreci STK'ların stratejik planları olup olmadığı değerlendirilmiştir. STK'ların %71,43'ünün stratejik plana sahip olduğu, %28,57 sinin ise stratejik planlarının olmadığı saptanmıştır. Büyük oranda STK'ların bir stratejik plana sahip olduğu ve bu doğrultuda sistematik şekilde ilerledikleri söylenebilir. Stratejik planlarının olduğunu belirten çevreci STK'ların stratejik planlarının genellikle daha etkin olma, ekosistemlerin yok oluşunun azaltılması, koruma alanlarının artırılması, kulübün etkinlik alanlarının genişletilmesi, arazi kullanım planlarının oluşturulması, ormanların korunması, sürdürülebilirliğin sağlanması, yerel yönetimlerle iş birliği, diğer STK'larla güç birliği ve çevre korumada alternatif önerilerin geliştirilmesi gibi uzun vadeli hedeflere odaklandıkları görülmektedir.

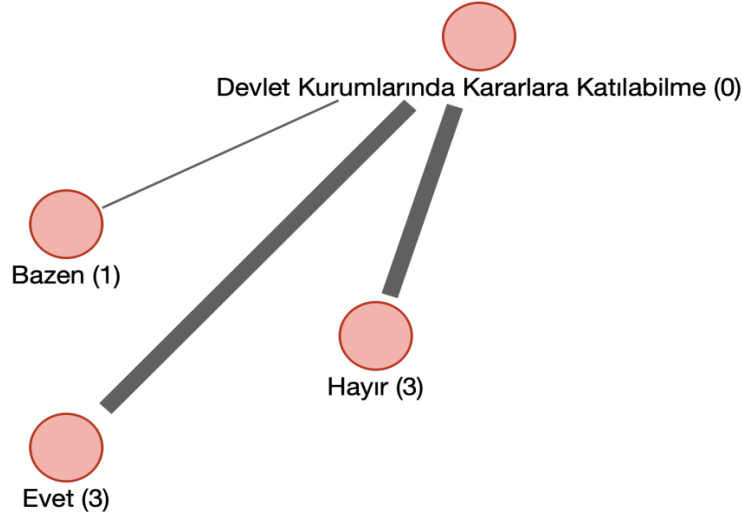
Şekil 4.4. Çevreci STK'ların Stratejik Planlarına İlişkin Durumları ve Hedefleri

Çevreci STK'ların stratejik planlarında yer alan ana hedefleri bilgi talep formlarında şu şekilde ifade edilmiştir:

"Stratejik Planımız var. Buna göre uzun vadeli hedeflerimiz; Çevre koruma alanlarının yönetilme biçimini belirleyen ulusal politikaların az korunan ve/veya hiç korunmayan alanlar üzerindeki etkilerini açığa çıkarmak ve olumsuz etkileri azaltacak alternatif öneriler geliştirmek, mevcut ve potansiyel çevre koruma alanlarındaki yerel yönetimlerle işbirlikleri geliştirerek ekolojik turizm, yavaş şehir, organik ve iyi tarım uygulamalarını yaygınlaştırmak, sürdürülebilir kalkınma prensipleri ve yöntemlerinin benimsenmesinin önemini ortaya koyarak tarım ve turizm sektörünün koruma alanlarındaki olumsuz etkilerini azaltmak, çevre koruma alanında faaliyet gösteren yerel, ulusal ve uluslararası STK'lar ile güç birliği geliştirmek."

Stratejik planları olmadığı belirlenen ÇSTK'larda bu durum bu hedeflerin günümüz Türkiye şartlarında gerçekleştirilmenin pek mümkün olmadığına, önemli olanın odaklanılacak birer siyasa oluşturmak olduğuna yönelik görüşleriyle açıklanabilir.

Türkiye'de çevreci STK'ların kamu kurumlarında karar alma süreçlerine katılımı değerlendirildiğinde; katılımcı 9 ÇSTK'dan 3'ünün (%42,86) kamu kurumlarında karar alma süreçlerine katılabildiği, 3'ü (%42,86) kamu kurumlarında karar alma süreçlerine katılımı olmadığı ve 1 ÇSTK'nın da (%14,29) nadiren kamu kurumlarında karar alma süreçlerine katılım gerçekleştirdiği saptanmıştır (Şekil 4.5). Bazı ÇSTK'lar için kamu kurumlarında karar alma süreçlerine katılım kolay olmakla birlikte bazı ÇSTK'lar için bu durum oldukça zor görülmektedir.

Şekil 4.5. Türkiye’de Çevreci STK’ların Kamu Kurumlarında Karar Alma Süreçlerine Katılım

Analiz sonuçlarından, STK’ların kamu kurumlarında karar alma süreçlerine katılımın oldukça zor ve uzun bir süreç istediği, bu süreçlere ilişkin STK’ların yeterince bilgilendirilmediği, bu nedenle çevreci STK’ların karar alma süreçleri dışında tutulduğu anlaşılmaktadır. Bireysel bilgi formlarında bu durum şu şekilde ifade edilmiştir:

"Kamu yönetiminin iş yapma süreçlerinde varız, ancak kararları ortak alma zor ve uzun bir yol. Bu dönemde en çok bunun için çaba harcıyoruz, çabalarımız da devam edecek."

"Kamu kurumlarında karar alma süreçlerine katılım sağlayamıyoruz. Süreç hakkında bir bilgi verilmediği ya da davet edilmediğimiz için."

"Belli bir ölçüde kamu kurumlarında karar alma süreçlerine katılıyoruz. Görüş sorulmayan konular oldukça az. Sorulanların yarısından fazlası kabul görüyor."

Tablo 4.10’da çevreci STK’ların politika üretme, düzenleme ve uygulama süreçlerindeki etkinlikleri değerlendirildiğinde; seçilen ÇSTK’ların %50’si kısmen etkili, %25’i etkili ve %25’i ise hiçbir etkisinin olmadığını belirtmiştir.

Tablo 4.10. Türkiye’de Çevreci STK’ların Politika Süreçlerinde Etkili Olma Durumu

Etkin Olma Durumu	ÇSTK’lar	Yüzde
Kısmen	4	50,00
Hayır	2	25,00
Evet	2	25,00
TOPLAM	8	100,00

Politika süreçlerinde çevreci STK’ların etkin rol almasının kolay olmadığı, bunun için bazı bürokratik engellerin aşılması gerektiği ortaya konmuştur. Bu durum bilgi formlarında şu şekilde ifade edilmiştir:

"Etkili olan STK’lardan biriyiz. Ancak devletin haricinde, devletin birlikte çalışmaya alışkın olduğu diğer bir takım STK’ları da aşmak daha zor. O nedenle önce müzakere masalarına katılmak için bir süreç geçiyor. Yani kamu yönetiminin sürekli ‘katılımcı STK listesi’ne girdiyseniz ilk ve önemli adımı atmış oluyorsunuz. Biz bunu 10 yıl gibi bir sürede başardık. Neden? Çünkü ürettiklerimizin toplum ve muhatap kamu kuruluşları için işe yaradığını gördüler. "

Politika süreçlerinde kısmen etkili olan çevreci STK’lar, bu durumun politik alana göre değiştiğini ifade etmişlerdir. Türkiye’de çevreci STK’ların tamamı değerlendirildiğinde politik uygulamalarda ve düzenlemelerde tamamen etkin bir rol oynayamadığı, rollerinin oldukça sınırlı olduğu ve çevre konularına göre etkinlik düzeylerinin de değiştiği söylenebilir. Bu durum bilgi talep formlarında şu şekilde ifade edilmiştir:

"Şöyle ki daha aktif rol alabildiğimiz ya da aktif şekilde tepki gösterdiğimiz durumlarda politika süreçlerinde daha etkili olduğumuzu söyleyebilirim. Örneğin Kaz Dağları’ndaki maden arama süreçlerinde STK’lar bir araya gelip tepkisel davranışlar gösterip, kamuoyu oluşturduların da politika yapım süreçlerinde daha etkili olabiliyoruz. Fakat reaktif olduğumuz durumlar dışında görüş bildirmelerimiz çok da politika yapım süreçlerine etki etmiyor. "

Politika süreçlerinde hiçbir şekilde etkinliği olmayan çevreci STK’lar ise devlet kurumlarının çevre sorunlarına ilgi duymadığı, objektif bir yaklaşım sergilemedikleri düşüncesiyle hareket etmektedirler.

STK’ların etkililiğini belirleyen en önemli etkenlerden biri devlet kurumları ile girdikleri ilişkilidir. Tablo 4.11’de görüldüğü gibi seçilen çevreci STK’ların %50’sinde çevreye ilişkin ana faaliyet alanları konusuna ilişkin düzenlemelerde kamu kurumlarının bu ÇSTK’ların kendi görüşlerine “sıklıkla başvurduğu” belirlenmiştir. Aynı konuda seçilen STK’ların % 25’inden ise ana faaliyet alanları konusuna ilişkin düzenlemelerde kamu

kurumlarının herhangi bir şekilde görüş talep etmediği, % 12,50'sinden ise nadiren görüş talep edildiği analiz sonuçlarıyla tespit edilmiştir.

Tablo 4.11. Devletin Çevreci STK'ların Fikirlerini Alma Durumu

	ÇSTK'lar	Yüzde
Sıklıkla	4	50,00
Hayır	2	25,00
Siyasetçiler Sormaz	1	12,50
Bazen	1	12,50
TOPLAM	8	100,00

Kamu kurumlarının görüşlerine “Sıklıkla” başvurduğu belirlenen ÇSTK'ların kendi ana faaliyet alanlarına ilişkin bazı konularda görüş almak amacıyla toplantılara davet edildiği bilinmektedir. Bu durum özellikle çevre ile ilişkili konularda yasal düzenlemelerde de yer almaktadır. Ancak buradaki sorun görüş alınmasından ziyade alınan görüşlerin uygulamaya geçirilmesidir. Araştırma sonuçları, fikir beyan eden ÇSTK'ların görüş ve önerilerinin düzenlemelere aktarılmasında yetersiz kaldığını göstermiştir. Ülkemizde bu konuda eksiklikler bilgi talep formlarında açık ve net bir şekilde belirtilmiştir. Bu durum bilgi talep formlarında bir ÇSTK tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

"Bazı konularda bizden görüş aldığı oluyor. Toplantılarımıza devlet kurumlarından temsilci geldiği gibi kurumumuzu çağırdıkları toplantılar da oluyor ve bu toplantılarda görüş alışverişi yapılıyor. Ancak sorun fikir beyan etmekte değil, beyan edilen fikirlerin uygulamalara düzenlemelere ne kadar yansıtıldığıdır. İşte bu konuda büyük eksiklikler var."

"... Çünkü TEMA köklü bir çevre sivil toplum örgütü ve kamu alanında da en çok takdir görüp iletişim sağlanan bir STK'dır."

Kamu kurumlarının çevreci STK'larla fikir alışverişi olmadığı belirlenen ÇSTK'larda ise bu durumu Türkiye'de STK'lara yönelik böyle bir mekanizmanın olmaması, kurum yöneticilerinin bilgi ve proje üretme konusundaki yetersizlikleri, ÇSTK'ların yeterince önemsenmemeleri ile açıklanabilir. Bu durum bilgi talep formlarında şu şekilde ifade edilmiştir:

"Böyle bir mekanizma yok. Çevre sorunlarına ilişkin dernek olarak bir görüşünüz varsa yazıp kurumlara sunabilirsiniz. Ancak kamudan bu anlamda herhangi bir talep gelmemiştir. Nedeni; çevre koruma, kalkınmanın karşısı gibi görülür ve kalkınmaya engel diye düşünülür. İktidarların görevinin de ülkeyi kalkındırmak olduğundan hareketle, çevre örgütleriyle hiç bir zaman karşılıklı fikir ve politika belirlemesi yapmak için bir araya gelinmez."

Kamu kurumlarıyla nadiren işbirliği kuran ÇSTK'ların ise kamu kurumlarının bazı konulardaki politika oluşum süreçlerine dâhil ettikleri, ancak bu durumun süreklilik göstermediğini yapılan araştırmalarda ortaya konmuştur. Bu durum devletin kendi politikalarına uygun çevre sorunlarını sahiplendiğini, kendi tanımladığı ulusal çıkarlar ve küresel politikalarla çatıştığında STK'lardan görüş alma konusuna çok fazla yönelmediği söylenebilir. Yapılan araştırmalar çevreci STK'ların bir konudaki etkililiğinin devletin ekonomi politikaları ile paralel olup olmamasına bağlı olduğunu göstermektedir. Yani, konu "su tasarrufu" olduğunda devlet STK'larla etkin bir etkileşime geçebilmekte, ancak sorun "enerji" meselesi olduğunda devlet STK'ları karşısına alabilmektedir (Öztürk, 2011: 91-92). Bu durum araştırma sonuçlarını desteklemektedir.

Analiz sonuçları, çevreci STK'ların yaklaşık %43'ü devletten bağımsız hareket ettiklerini, %43'ü ekonomik olarak devlete bağımlı olduklarını %14,29'u devlet katkısının gerekli olduğu görüşünü yansıtmaktadır. (Tablo 4.12)

Tablo 4.12. Çevreci STK'ların Bağımsız ve Demokratik Hareket Etme Durumları

Bağımsızlık Durumları	ÇSTK'lar	Yüzde
Evet, Bağımsız	3	42,86
Hayır, Ekonomik Bağımlılık Var	3	42,86
Devlet Katkısı Gereklidir	1	14,29
TOPLAM	7	100,00

STK'ların devletten bağımsız hareket etmeleri STK'ların faaliyet alanları ve sorumlulukları açısından son derece önemlidir. STK'ların en önemli işlevi toplum yararına olmak üzere devleti denetlemeleridir. STK'ların fon ve ekonomik destek talep ettikleri ya da edecekleri hükümetleri ne şekilde denetleyebilecekleri ise oldukça tartışmalıdır (Şahin ve Uysal, 2007: 7). Çevreci STK'ların bağımsızlığı ilgili STK temsilcileri tarafından bilgi formlarında şu şekilde dile getirilmiştir:

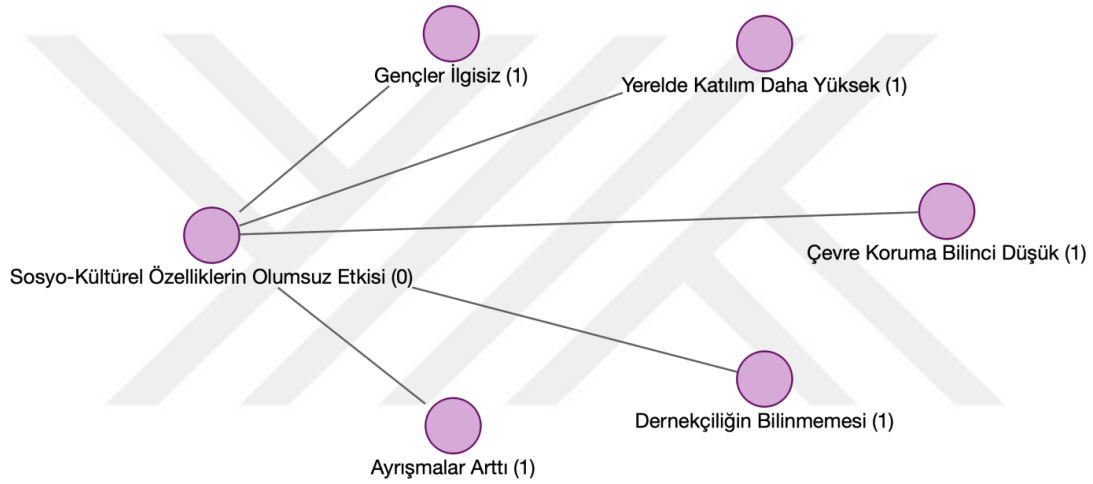
"WWF olarak devletten hiçbir şekilde finansal bir destek almıyoruz. Bu durum bağımsızlığı korumakta öncelikli bir kriter bence. Devletten maddi destek almayan birçok STK'da bağımsızlığını koruyabiliyor diye düşünüyorum. Aksi mümkün değil"

Ekonomik açıdan devlete bağımlı olan veya devlet desteğinin gerekli olduğunu düşünen ÇSTK'lar ise bu durumun ekonomik bağımsızlıkla ilgili olduğunu belirtilerek, birçok STK'nın finansal kaynak sağlama amaçlı kamu projelerinde zorunlu olarak yer aldıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca STK'ların resmi izinler, faaliyet yapma onayları, yeni koruma

alanlarının ilanı gibi prosedürlerin devlet desteğini zorunlu kıldığı ifade edilmiştir. İlgili ÇSTK temsilcileri ise bu durumu bilgi talep formlarında şu şekilde ifade etmişlerdir:

"Bağımsızlıktan neyi kastettiğinize bağlı. Korunan türler listesine yeni türlerin eklenmesi ve yeni koruma alanları ilan edilmesi gibi faaliyetlerde devlet kurumlarının katkısı şarttır. Çeşitli araştırmalarla ilgili alınacak izinler, ortak projelerde de devlet katkısı gerekmektedir."

"Bağımsız olabilmek için ekonomik bağımsızlık gerekir ki maalesef hemen bütün dernekler kamunun projelerinde yer almaktadırlar. Burada mesleki ahlak ve dernekçilik ahlakı ön plana çıkar ki kamuya proje dahi yapıyor olsanız, hedeflerinizde ve ilkelerinizde taviz vermediğinizde bağımsızlığınızı da korursunuz."

Şekil 4.6. Çevreci STK Faaliyetlerinde Sosyo-Kültürel Özelliklerin Olumsuz Etkisi

Türkiye’de çevreci STK faaliyetlerinde sosyo-kültürel özelliklerin olumsuz etkisi Şekil 4.6’da verilmiştir. Bu şekilden de anlaşılacağı üzere olumsuz etkiler eşit dağılım göstererek; çevre koruma bilinci düşük olması, dernekçiliğin bilinmemesi, ayrımlar ve kutuplaşmanın artması, gençlerin ilgisizliği ve yerelde katılımın daha yüksek olması şeklinde sınıflandırılabilir. Sosyokültürel özelliklerin STK’ların etkinliği ve gelişimi üzerindeki olumsuz etkilerinde çevre bilincinin ülkemizde yeterli düzeyde oluşmaması, ayrımcılığın günümüzde artması, dernek yapılanmasının iyi ve doğru algılanmaması gibi nedenler önemli rol oynamakta ve bu durum ilgili STK tarafından bilgi talep formlarında şu şekilde dile getirilmiştir:

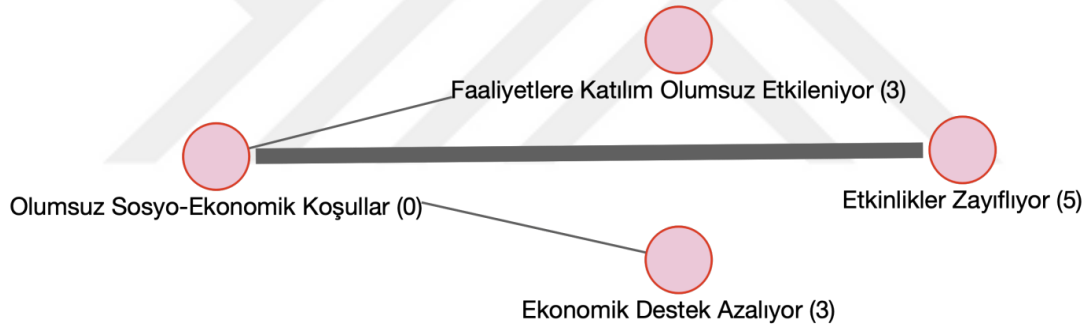
"Ülkemiz halkı birlikte hareket etmeyi seven, güçlü sosyal bağlara sahip, dışa dönük insanlar olarak vakıf ve dernek konseptine yakınlar fakat çevre koruma bilinci ne

yazık ki aynı ölçüde yüksek değil. Buna rağmen ilgilerini çekmek mümkün olduğunda gönüllü katılımdan kaçmayan bir halkımız var."

"Dernekler ve dernekçilik toplumda genel olarak iyi algılanmıyor ve iyice bilinmiyor. Bazı insanların derneklerden uzak durduklarını ve güvenmediklerini görüyoruz. SAD bu güveni uzun yıllara dayanan ilişkiler çabalar ve projelerle oluşturdu. Ancak SAD özelinde bilgi vermek genel STK algısını yansıtmayacaktır."

Çevreci STK'ların etkinlik düzeyini etkileyen diğer olumsuz bir etken ise özellikle gençlerin STK'lara olan ilgilerinin düşük olmasıdır. Gençler bu konulara ya fazla ilgi duymuyor ya da gönüllü olmak gençleri yeteri kadar tatmin etmiyor denilebilir. Bu durum bir çevreci STK temsilcisi tarafından şu şekilde dile getirilmiştir:

"Özellikle gençlerin derneklerde yer almamak istememeleri, gönüllü çalışmanın tatmin edici olmaması ve güven eksikliği STK'ların gelişimindeki olumsuz etkenlerdir."

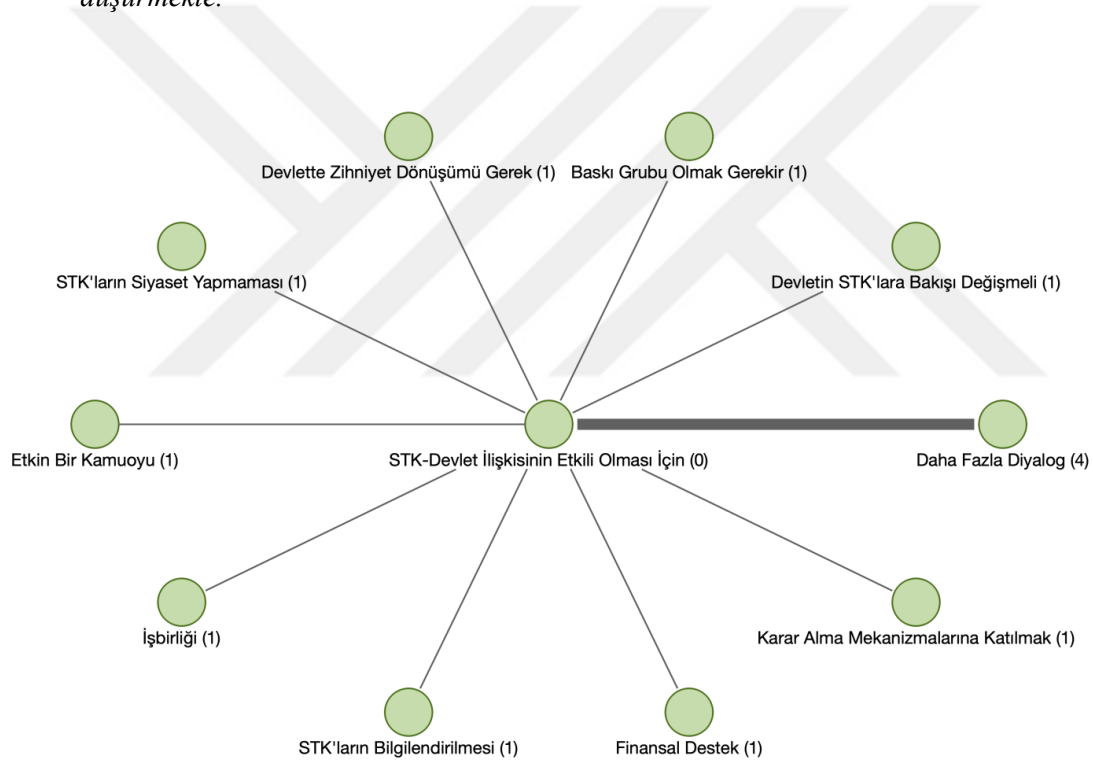
Şekil 4.7. Çevreci STK Faaliyetlerinde Sosyo-Ekonomik Özelliklerin Olumsuz Etkisi

Türkiye’de sosyo ekonomik yapının çevreci STK faaliyetlerinde etkili olduğu söylenebilir. Yapılan araştırma sonucuna göre katılımcı 5 ÇSTK (%45,45)’ya göre sosyoekonomik yapı çevreci STK faaliyetlerini azaltıcı yönde etkilemektedir. 3’er ÇSTK (%27,27)’ya göre ise sosyoekonomik yapıdaki olumsuzluk ekonomik desteğin azalmasına ve faaliyetlere katılım oranının düşmesine neden olmaktadır (Şekil 4.7). Çevreci STK’ların sürekliliği için en önemli parametrenin ekonomik kaynaklar olduğu, bu kaynakların azalması çevreci STK faaliyetlerini de olumsuz etkilemekte, aynı zamanda üyelerin etkinliklere katılımını sınırlandırmaktadır. Ayrıca dernek harcamalarında hiçbir teşvik edici ekonomik unsur (kira indirimi, stopajın kaldırılması, derneklerin gelir getirici faaliyetlerinin serbest bırakılması

gibi) bulunmamakta ve bu durum bağımsız hareket etmeyi sınırlamaktadır. Bu durum bilgi talep formlarında şu şekilde ifade edilmiştir:

"Ülkedeki sosyo ekonomik koşullar çevreci sivil toplum kuruluşlarının etkinliğini büyük ölçüde etkiliyor. Kaynak ve fon ayrılmasında ve de faaliyetlere katılımda hep çevre koruma ikincil planda kalıyor. Avrupa ülkelerine oranla bu sebepten dolayı Türkiye'de ÇSTK'lar geri planda kalmaktadır. Fakat şöyle de bir durum söz konusu. Türkiye'de genelde derneklere-vakıflara yapılan bağışlar 'hayır' olarak değerlendiriliyor. Bu yüzden koşullar ne olursa olsun STK'lara gelen bağışlarda azalma değişiklik olmuyor. Bunu yakın zamanda Covid-19 sürecinde yaşadık. Bu süreçte vakfımıza olan bağışlarımız arttı."

"Ülkenin sosyo ekonomik koşulları yeterli olmadığı zaman sivil toplum örgütlerine veya çevre faaliyetlerine ayrılan ekonomik destek de azalmakta. Aynı zamanda ülkenin refah düzeyi de vatandaşın, STK'ların düzenlediği çevre etkinliklerine katılım düzeyini düşürmekte."

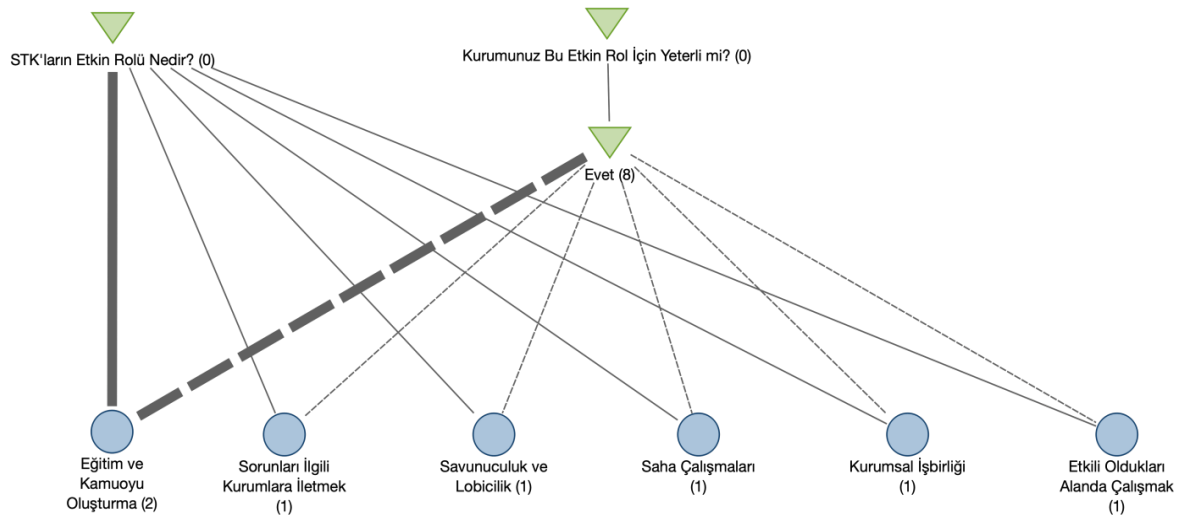

Şekil 4.8. Çevreci STK'ların Devletle Olan İlişkilerinin Etkinlik Düzeyinin Artırılması İçin Gerekli Koşullar

Katılımcı çevreci STK'ların devlet ile ilişkilerinin etkinlik düzeyinin artırılması için gerekli koşulların neler olduğu Şekil 4.8'de verilmiştir. Buna göre daha fazla diyalogun gerekli olduğu koşulu yoğunluktayken; finansal desteklerin, bilgilendirme, işbirliği, etkin bir kamuoyu desteği, STK'ların siyasi yapılanmaya etkin katılımı, karar alma mekanizmalarına etkin katılımı, baskı grubu oluşturması, devletin STK'lara bakış açısının

değişmesi gibi alanlarda STK'ların etkinlik sağlamasının gerekliliği ortaya çıkmıştır. Çevreci STK'ların daha fazla diyalog beklentileri ön plana çıkmakta olup, STK'ların siyaset yapmaması gerektiği ve devletin STK'lara bakış açısının değişmesine yönelik talepleri anlamlıdır. ÇSTK-Devlet ilişkilerinde devletin çevre politikalarında önceliklerinin belirlenmesi, çevreci STK'ların hükümet taraftarı ya da karşıtı gibi davranmaktan ziyade sorunlar üzerine düşünen, tartışan ve çözüm önerileri geliştiren STK'ların devlet kurumlarında etkili olmalarının yolunu açacaktır. STK-Devlet kurumları arasında işbirliğinin artırılması, finansal açıdan desteklenmesi ve önemli bir paydaş olarak kabul edilmesi çevre koruma politikalarının oluşumunda ve düzenlenmesinde STK'ların etkinliğini artıracaktır. Aynı şekilde ÇSTK'ların çevre sorunlarının çözümüne ilişkin konularda gerek kamu gerekse toplum üzerinde bir baskı aracı olarak rol alması bir yönüyle STK'ları güçlendirecek diğer taraftan da çevre politikalarının etkinliğini artıracaktır. Bu durum bilgi talep formlarında şu şekilde ifade edilmiştir:

"STK'ların gençleşmesi, gönüllü çalışanlarının artırılması, sanal medyanın çok etkin kullanılması, devlet politika, hedef ve uygulamalarının çok yakından izlenmesi, aynı konuya hizmet eden kuruluşların (dernek, vakıf vb.) çalışmalarının zaman zaman ortaklaştırılması, proje takas çalışmalarının yapılması, devlet yatırımlarında STK'ların görüş ve önerilerinin alınması amacıyla yasal düzenlemeler yapılması amacıyla bir araya gelinerek kurum ve kuruluşlara baskı yapılması gerekmektedir."

Şekil 4.9. Türkiye’de Çevreci STK'ların Etkin Rolü ve Çevreci STK'ların Etkin Rollerinin Yeterlilik Düzeyi

ÇSTK'ların bir STK olarak etkin rolünün ne olduğu ve kendilerini bu konuda yeterli olup olmadıkları da araştırma çerçevesinde değerlendirilmiştir. Analiz sonuçları bakıldığında, 7 ÇSTK'dan 2'si etkin rollerinin "eğitim ve kamuoyu oluşturma" olduğunu, diğer 5 ÇSTK'dan her biri ise etkin rollerinin "savunuculuk ve lobicilik, saha çalışmaları, etkili oldukları alanda çalışmak, sorunları ilgili kurumlara iletmek ve kurumsal işbirliği" olduğunu ifade etmiş ve de bu etkinlik alanlarındaki rollerini yeterli olarak değerlendirmişlerdir (Şekil 4.9). Bu durum STK'ların kendi ana faaliyet alanları dikkate alınarak değerlendirilmiş olup, STK'ların hedefleri doğrultusunda çevre konularında etkin rol oynadıkları ve bu konuda da başarılı veya kısmen başarılı oldukları söylenebilir.

Bazı çevreci STK'ların özellikle "eğitim ve kamuoyu oluşturma" ve "kurumsal işbirliği" konularında son derece yeterli göründüklerini belirtebiliriz. Bu durumu bilgi talep formlarında şu şekilde ifade edilmiştir:

"STK'lar kesinlikle kurumsal işbirlikleri anlamında daha fazla etkin olmalı ve kendi aralarındaki iletişimi de arttırmalıdır. Kuruluşumuzu bu etkin rolde kısmen de olsa yeterli buluyorum."

Saha çalışmaları, savunuculuk ve lobicilik alanlarında daha etkin oldukları belirlenen diğer bir grup STK'lar için ise bu alanların donanım ve daha fazla etkinlik gerektiren alanlar olduğu tespit edilmiştir. Bu durum bilgi talep formlarında şu şekilde ifade edilmiştir:

"Savunuculuk ve lobicilik rolü daha etkin rol alınmalıdır. WWF daha çok alan ve tür koruma üzerine yani doğal hayatı koruma üzerine etkin bir rol üstlenmektedir. Ve bu anlamda da WWF i yeterli buluyorum."

Araştırmada çevre konusunda etkili olan kurum ve kuruluşlar değerlendirildiğinde; çevre konularında en etkili kurumların sırasıyla STK'lar (%25,93), akademi (%22,22), kamu kurumları (%14,81), özel sektör (%11,11), bakanlık (%11,11), yerel yönetimler (%7,41), meslek odaları (%3,70), ve yerel halktır (%3,70) (Tablo 4.13). Buna göre STK'lar, akademi ve kamu kurumlarının çevre alanlarında en etkili kurumlar olduğu görülmüştür.

Tablo 4.13. Çevre Konusunda Etkili Kuruluşlar

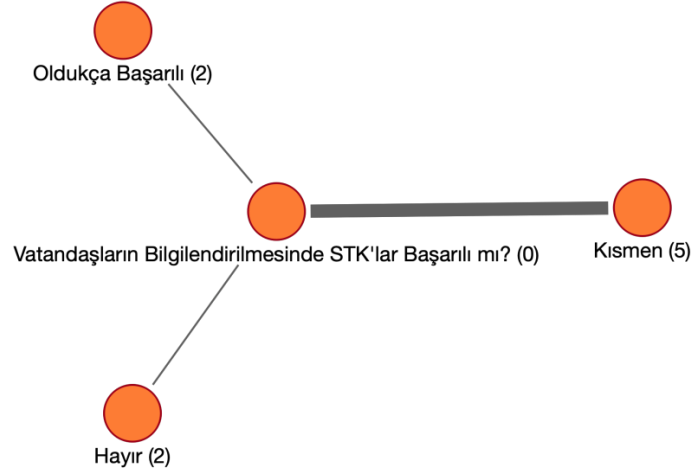
Kuruluşlar	ÇSTK'lar	Yüzde
STK'lar	7	25,93
Akademi	6	22,22
Kamu Kurumları	4	14,81
Özel Sektör	3	11,11
Bakanlık	3	11,11
Yerel Yönetimler	2	7,41
Meslek Odaları	1	3,70
Yerel Halk	1	3,70
TOPLAM	27	100,00

Yerel halkın en son sırada yer alması ise sosyoekonomik, sosyokültürel etkenler ve eğitim ve bilinç eksikliği ile açıklanabilir. Bu durum bilgi talep formlarında şu şekilde ifade edilmiştir:

"Çevresel sorunlardan en fazla etkilenen paydaşlar arasında yerel halk yer almaktadır. Ancak yerel halk her zaman yeterli derecede etkin rol oynayamıyor. Bunun çok çeşitli sebepleri olabilir; ekonomik etkenler, bilinç eksikliği, umursamazlık ancak yerel halk bazen sesini STK'lar aracılığıyla daha etkin rol oynamaktadır. Örneğin kaz dağları, Bergama'da siyanürle altın arama gibi konulara yerel halkın tepkisinin dile getirilmesinde STK'lar önemli rol oynamıştır "

Çevre konusunda etkili kurum ve kuruluşlar değerlendirilirken tüm paydaşların bir arada hareket etmesi çevre koruma politikalarının başarılı bir şekilde uygulanmasında önemli rol oynamaktadır. Burada, özellikle en etkin ve birleştirici rolün devlete ait olması sosyal devlet anlayışı ile örtüşmektedir. Devlete ait tüm kamu kurumları özellikle çevre konusunda yetkili olan bakanlıklar çevre politikalarının düzenlenmesinde ve uygulanmasında etkin rol üstlenmişlerdir. Bu durum bilgi talep formlarında şu şekilde ifade edilmiştir:

"En belirleyici tabii ki de bakanlık, üst düzey politikalar çok belirleyici. Fakat bu politikaların uygulanmasında da kurumsal işbirliği çok önemli. STK'lar ve kamu kurumları, akademi ve özel sektörün işbirliği neticesinde yapılan politikalar başarılı oluyor ya da olabilir."

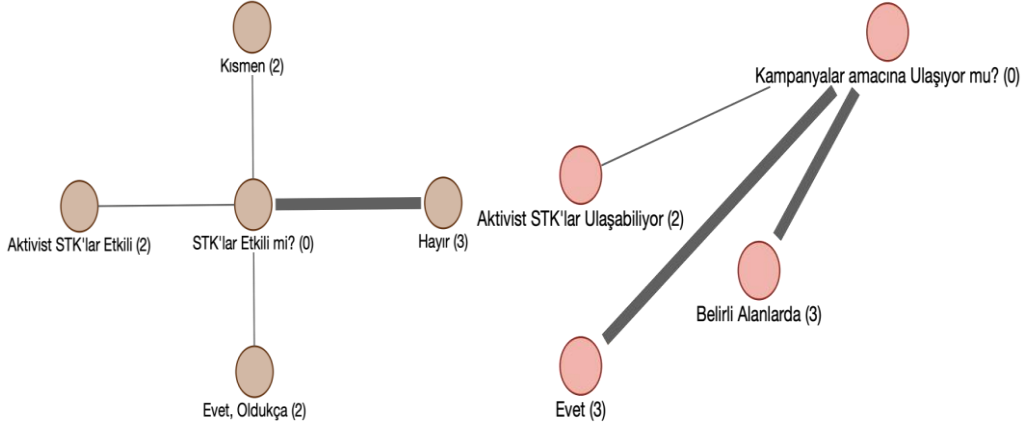

Şekil 4.10. Vatandaşların Bilgilendirilmesinde Çevreci STK'ların Başarı Durumu

STK'ların çevre konularında vatandaşların / halkın bilgilendirilmesinde ne kadar etkili olduğu da değerlendirilmiştir. Analiz sonuçlarında, 9 ÇSTK'nın 5'i (%55,56) ÇSTK'ların vatandaşların bilgilendirilmesinde ÇSTK'ları kısmen başarılı buluyorken, 2'si (%22,22) bu konuda ÇSTK'ları oldukça başarılı ve 2'si de (%22,22) ÇSTK'ların başarısız bulmaktadır (Şekil 4.10). Araştırma sonuçlarına göre çevreci STK'ların başarılı veya kısmen başarılı olmasının nedenleri doğru zamanlama ve doğru yöntemlerin kullanılması, toplantı çalıştay gibi etkinliklerin düzenli yapılması ile açıklanmakta ancak bunun sürekliliğinin sağlanmasının gerekliliği de göze çarpmaktadır. Coğrafi koşullarında bu başarıyı etkilediği, ancak sosyoekonomik koşullar göz önüne alındığında bir çevre bilinci yaratmanın kolay olmadığı da dikkat çekicidir. Bu durum bilgi talep formlarında şu şekilde ifade edilmiştir:

"Bu konuda STK'ların etkili olduğu çeşitli örnekler mevcut. Bununla beraber halkın bilgilendirilmesi ve savunuculuk faaliyetleri konusunda sivil toplum örgütlerine daha fazla iş düştüğünü düşünüyorum. Özellikle tüm halkın katılımına açık, bilgilendirme toplantılarının / çalıştayların / eğitimlerin artmasının iyi olacağına inanıyorum."

Çevreci STK'ların çevre konularında başarısız olması, STK'ların halkın temsilcisi olarak onların sorunlarını dile getirmede ve sorumluluk almada yetersiz olmaları ve de STK'lardaki bilinç eksiliği ile açıklanmaktadır. Ayrıca ÇSTK'ların yerel halkla yeteri kadar yerel halka inemediği, halk arasında yeterli güveni oluşturmadığı ve halkın ÇSTK'lara önyargıyla yaklaştığı da söylenebilir.

Şekil 4.11. Çevreci STK'lar Etkinlik Düzeyi ve Yürüttükleri Kampanyaların Amacına Ulaşma Durumunun Değerlendirilmesi

Çevreci STK'ların temel faaliyet alanlarına ilişkin çalışmaları gerçekleştirmede ve politik uygulama süreçlerindeki etkinlik düzeyi değerlendirildiğinde; 9 ÇSTK dan 3'ü ÇSTK'ların 'etkin' olmadığı, 2'si ÇSTK'ların 'oldukça etkin' olduğunu, 2'si ÇSTK'ların 'kısmen etkin' olduğunu ve 2'si de ÇSTK'larda yalnızca aktivistlerin etkin olduğunu belirtmişlerdir. Çevreci STK'ların yürütmüş oldukları kampanyaların amaca ulaşp ulaşmadığı konusunda yapılan değerlendirmede ise 3 ÇSTK'da belirli alanlardaki kampanyaların amacına ulaştığını ve 2 ÇSTK'da ancak aktivist STK'ların yürüttükleri kampanyaların amacına ulaştığı ortaya konmuştur (Şekil 4.11). Çevreci STK'ların etkinlik düzeyinin düşük olmasının nedenleri STK'larda ses getirici politikaların üretilmemesi, halkın, kamu kurumlarının ve katılımcıların isteksizliği ve getirilen önerilerin sonuca ulaşmada yetersiz olması bilgi talep formlarında şu şekilde ifade edilmiştir:

"Türkiye'de sivil toplum örgütlerine her alanda çok iş düştüğünü düşünüyorum. Öncelikli çevresel meseleler konusunda da adım atıldığını düşünüyorum ancak çözüme ulaştırma konusunda tüm girişimleri başarılı olamıyor."

Aktivist olarak rol alan çevreci STK'ların ise etkinlik düzeyinin yüksek olması çok çalışan ve mücadele veren çevreci STK'lar olmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle aktivist çevreci STK'ların yürüttüğü kampanyaların başarıya ulaştığı, ayrıca Aktivist STK'ların yerel halka ulaşma konusunda ve onlarla işbirliği konusunda da son derece başarılı oldukları söylenebilir. Çevre alanlarında aktivist aktörlerin çok çaba harcadığı, mücadele ettiği, eylemlere yönelik kampanyalar üretmesi bu başarıyı açıklamaktadır. Bu durum bilgi talep formlarında şu şekilde ifade edilmiştir:

"Aktif STK'lar ve aktivist üyeler belli hareket ve kampanyalarla sonuca ulaşıyorlar. Özellikle yerel çevre dernekleri veya platformları kendi alanlarında gerçekleştirilmek istenen ve çevreye olumsuz etki edecek yatırımlara karşı geliyorlar ve yürüttükleri mücadele sonuca ulaşıyor. Açtıkları davalar lehlerine sonuçlanıyor ve yapılması planlanan yatırımlar için geri adım atılıyor. Ancak büyükşehirlerdeki ve aktivist niteliği olmayan STK'lar sadece yaptıkları projelerin sonuçlarını ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına belge ve bilgi anlamında gönderirlerse mutlaka günün birinde bu çalışmaların değer kazanacağını ve değerlendirileceğini düşünüyorum."

BÖLÜM V

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çevreye ilişkin konular ve bu konuları sürekli gündemde tutmayı başaran çevreci STK'lar 21.yüzyılın öncelikli alanları arasında yer alan önemli iki konudur. Bir yönüyle sınır tanımayan, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki tüm dünya nüfusunu tehdit eden çevre sorunları, diğer yönden bu tehdide karşı durmaya çalışan, sınırlı finansal ve insan kaynaklarıyla mücadele veren, kamuoyu yaratmaya çalışan ve yeşil hareketin simgesi haline gelen çevreci sivil toplum kuruluşları küresel platformun ana aktörleridir.

Çevrenin küresel siyasallaşma süreciyle ortaya çıkan sivil toplum hareketi aynı sürece paralel olarak Türkiye'de de etkili olmuş ve çevre konularına sahip çıkan çevreci STK'lar oluşmuştur. Analizimizde, araştırmamıza katılan çevre alanlarında faaliyet gösteren çevreci STK'ların genel olarak %44,4'ü dernek ve %55,56'sı vakıf statüsünde yer almaktadır. Söz konusu STK'ların üyelerinin çoğunluğu üniversite mezunu (%44,44), entelektüel düzeyi yüksek çeşitli meslek gruplarından, öğrenci ve gençlerden oluşmakta ve genellikle kadınlar ağırlıkta yer almaktadır. Ülkemizde gerek sivil toplum hareketleri gerekse çevre konularına eğilimin daha çok kadınlar üzerinden şekillendiği ve aktivistlerin genel olarak kadın aktörlerden oluştuğu ve de kadınların etkin rol aldığı söylenebilir. Yine üyelerin çoğunluğunu öğrenci ve gençlerin oluşturması Türkiye'deki STK yapılanmasının dinamik ve aktif bir kitleye dayandığının göstergesidir. Ülkemizde eğitim düzeyi artıkça çevre alanlarına olan ilgi artmakta ve bu alanda faaliyet gösteren STK'larda bireyler kendilerini daha iyi ifade edebilmektedirler.

Analizimizde, araştırmamıza katılan çevre alanlarında faaliyet gösteren çevreci STK'ların %75'i, 1975-2000 yılları arasında kurulmuş, %25'i ise 2000 ve sonrasında kurulmuştur. Türkiye'de sivil alanın yaygınlaşmasında çevreci siyasal hareketler ve 1980 sonrası yaşanan liberal eğilimle birlikte 2000'li yıllarda Türkiye-AB ilişkilerindeki gelişmeler ve

demokratikleşme reformları etkili olmuştur. Bu gelişmelerle STK'lar birçok alanda katılımcı ve örgütleyici faaliyetlerde bulunmaya, karar alma süreçlerini etkilemeye başlamışlardır. Ancak Ülkemizde STK'ların %81,2'sinde karar alma süreçleri genel olarak yönetim kurulu tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu çerçevede kurumsal politikaların belirlenmesinde üyelerin ve paydaşların yeterince yer almadığı bir örgütlenme biçiminin görüldüğü söylenebilir. Çevreci STK'lar hiyerarşik olarak yapılanmış kurumlardır. Bu kurumlarda yönetim yapısının demokratikliği ve esnekliğiyle orantılı olarak, katılım yukarıdan aşağıya doğru indikçe güçleşmektedir. Bu durum sadece çevre alanında çalışan STK'lara özgü değil, genel olarak ülkedeki tüm STK'ların önemli sorunlarından biri olarak nitelendirilebilir. Üye ya da gönüllü katılımcılar, STK'nın faaliyet alanındaki sorunlardan etkilenen bireyler, katılım süreçlerinin dışında tutulabilmektedir. Üyelerle ve gönüllülerle belirli aralıklarla iletişim kurulmakta, bilgi paylaşımı yapılmaktadır. Bu paylaşım daha çok elektronik iletişim araçları (e-posta, web sitesi vb.) kullanılarak ya da dergi ve bülten gibi yayınlar yardımıyla yapılmaktadır. Ancak katılımcı bir kültür geliştirmekte sorumlu olan STK'ların ülkemizde kendi içlerinde ne kadar katılımcı ve demokratik yapıya sahip olduğunu sorgulanmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Araştırma sonuçlarına göre ülkemizde faaliyet gösteren çevreci STK'ların büyük bir kısmı gerek ulusal gerekse uluslararası kurumlarla veya diğer STK'larla işbirliğini önemsemekte ve bu alanlara daha çok eğildiği dikkat çekicidir. Özellikle 2004 yılında AB'ye uyum sürecinde sivil toplumun geliştirilmesi ve çevre müktesebatına uyumun sağlanması amacıyla Türkiye'ye aktarılan fonlar Türkiye'deki STK'ların hem gelişimini hem de uluslararası örgütler ile ilişkilerini güçlendirmiştir. Çevreci STK'larının %66,67'sinin uluslararası çevre örgütleriyle uluslararası projelerde, %62,5'inin ulusal çevre örgütleriyle ortak faaliyet alanları çerçevesinde işbirliği içindedir. İşbirliği çalışmalarının daha çok proje kanalı üzerinden işlediği ve bu proje gelirlerinin STK'ların finansal kaynaklarını oluşturduğu açıkça ortaya konmuştur. Çünkü STK'ların finansal kaynakları genel olarak projeler, fonlar, bağışlar, aidatlar, ürün satışları, sponsorlar, hibeler vb.leridir. Bu sınırlı kaynaklar ile faaliyetlerini sürdürmeye veya etkinlik düzeylerini artırmaya çalışmaktadırlar. Vakıflar ürün satışları nedeniyle derneklere göre daha iyi durumda olsalar da özellikle çevre alanlarında finansal kaynak yaratmada yeteriz kaldıkları söylenebilir. Çevre alanlarının multidisipliner özelliği, gerek ulusal gerekse uluslararası işbirliklerini zorunlu kılarak, proje bazlı faaliyetleri öne çıkartmaktadır. Örneğin AB fonları son yıllarda STK'lar arası işbirliğini artırmaya yönelik belirli koşullar getirmekte ve STK'lar arası

işbirliğini ön olana çıkartmaktadır. Bu konuda kamuoyu oluşturmaları, strateji geliştirilmesi, çevre politikalarında etkinlik sağlaması beklenen STK'lar birçok sorunla karşılaşmaktadırlar. Bu sorunlar, STK'ların emek ve zamanlarının büyük bir kısmını finansal kaynak yaratmaya harcamaları, uzmanlık alanlarına uygun proje üretebilecek insan kaynağı kapasitesinin yeterli olmaması, STK'ların faaliyet alanlarının çeşitliliğinden dolayı yeterli işbirliği olanaklarının yaratılmaması ve yeterli finansal kaynak sağlanamaması gibi temel sorunlardır. Bir diğer sorun ise gönüllü aktivist üyelerin sayılarının yetersizliğidir. Bütün bunlar sürdürülebilir finansal kaynak yaratmayı engelleyici birer faktördür. Bu bağlamda özellikle çevreci STK'ların proje uzmanlarına yer vermeleri ve kurumsal işbirliklerini ve ortak çalışma alanı yaratmayı ön plana çıkarmaları gerekmektedir. Ancak bu yolla finansal kaynak sorunu çözümlenebilecektir. Ayrıca batılı ülkelerde derneklere duyulan güven ve yerleşmiş bağış ve de gönüllülük geleneği, ne yazık ki bir kaç STK dışında Türkiye'de yerleşmemiştir. Bu da STK'ların finansal kaynak sağlamalarının önündeki başka bir engeldir.

Üye ve gönüllülük düzeyinde STK'lara güven duygusunun düşük olması, özellikle gençler için gönüllülük çabalarının tatmin etmemesi ve kendilerini aktivist olarak yeterince gösterebilecekleri çok sesli demokratik yapılanmaların sınırlı düzeyde kalması gibi nedenler çevreci STK'lara üye katılımını da sınırlandırmaktadır. Türkiye'deki çevreci STK'ların ana faaliyet alanları oldukça geniştir. Genel olarak bu faaliyet alanları; çevre ve kültür değerlerinin, biyolojik çeşitliliğin, denizlerin, nehirlerin, göllerin, doğanın ve doğal yaşam alanlarının korunması, ormansızlaşma, çölleşme ve erozyon, iklim değişikliği, organik tarım, atıklar ve geri dönüşüm, sürdürülebilir gelişme gibi konularla ilgilidir. Çevreci STK'ların bu faaliyet alanları doğrultusunda %71,43'ünün bir stratejik plan oluşturdukları ve bu plan doğrultusunda hedeflerine sistematik bir şekilde ilerledikleri söylenebilir. Bu planlarla çevreci STK'lar; ana faaliyet alanlarına ilişkin etkinliklerinin artırılması, yerel yönetim ve diğer STK'larla işbirliği ve çevre korumada alternatif önerilerin geliştirilmesi gibi uzun vadeli hedeflere odaklanmışlardır.

Türkiye'de çevreci STK'ların kamu kurumlarında karar alma süreçlerine %42,86 katılım sağlayabildiği tespit edilmiştir. Bu oran oldukça düşüktür. STK'ların karar alma süreçlerine katılımının oldukça zor ve uzun bir süreç istediği, bu süreçlere ilişkin STK'ların yeterince bilgilendirilmediği ve karar alma süreçleri dışında tutulduğu söylenebilir.

Ülkemizde çevreci STK'ların çevreye ilişkin politika üretme, düzenleme ve uygulama süreçlerinde kısmen etkili oldukları ve bu durumun politik alana göre değiştiği söylenebilir. STK'ların etkililiğini belirleyen en önemli etkenlerden biri devlet kurumları ile girdikleri ilişkilerdir.

STK'ların %50'si çevreye ilişkin ana faaliyet alanları konusunda düzenlenen toplantı, panel, çalıştay gibi organizasyonlara ilgili devlet kurumları tarafından davet edilmekte ve görüş alınmaktadır. Ancak politik oluşumlara bu görüşler yeteri kadar yansıtılmamakta, uygulamaya aktarılamamaktadır. Bu durum devletin kendi politikalarına uygun çevre sorunlarını sahiplendiğini, kendi tanımladığı ulusal çıkarlar ve küresel politikalarla çatıştığında STK'lardan görüş alma konusuna çok fazla yönelmediği veya alınan görüşü uygulamaya geçirmediği söylenebilir. Ayrıca, çevreci STK'ların bir konudaki etkililiğinin devletin ekonomi politikaları ile paralel olup olmamasına bağlı olduğunu da göstermektedir. Örneğin enerji konusu devlet tasarrufunda olan politik bir alandır ve bu konuda çevrecilerin etkinliği ya hiç yoktur ya da sınırlıdır. Yine aynı şekilde Hasankeyf'in, baraj suları altında kalması, nükleer santrallerin temellerinin atılması vb. gibi politik uygulamalar çevrecilere rağmen gerçekleştirilmiştir. Ayrıca politika süreçlerinde STK'ların etkin rol almasının kolay olmadığı, bunun için bazı bürokratik engellerin aşılması gerekmektedir. Ülkemizde bu konuda önemli eksiklikler söz konusudur.

Çevreci STK'ların devletten bağımsız hareket etmeleri STK'ların faaliyet alanları ve sorumluluklarını yerine getirmeleri açısından son derece önemlidir. En önemli işlevi toplumun çıkarları doğrultusunda devleti denetlemek olan STK'lar, finansal kaynak talep ettikleri veya kamu projeleri aracılığıyla finansal ortaklık kurdukları devlet kurumlarını ne şekilde denetleyecekleri veya bu denetimlerde ne kadar tarafsız olacakları büyük tartışma konusudur. Ülkemizde STK'ların yaklaşık %43'ü finansal olarak devlete bağlı veya devlet desteğinin çeşitli şekillerde olması gerektiğini belirtmektedir. Ekonomik olarak devlete bağımlı olan STK'ların asli işlevini yerine getirmeleri de oldukça zor görülmektedir. STK'ların bu bağlamda kendi ana faaliyet alanlarıyla ilgili bağımsız hareket edebilmelerinin temel şartı finansal kaynakların yeterli düzeyde olması gibi görünmektedir.

Çevreci STK'ların politik süreçlerde yeteri kadar etkin rol alamamasındaki diğer bir etken ise sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel özelliklerin yol açtığı olumsuz sonuçlardır. Çevre koruma bilincinin düşük olması, STK yapısının tam olarak algılanamaması ve STK'lara güvensizlik, ayrışmalar ve kutuplaşmanın artması, gençlerin ilgisizliği ve duyarsızlığı gibi

sosyo kültürel etkenler STK'ların etkin rol almasında olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. Sosyo ekonomik yapı ise %70 oranda STK faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemektedir. STK'ların sürekliliği için en önemli parametrenin ekonomik kaynaklar olduğu, bu kaynakların azalması STK faaliyetlerini de olumsuz etkilemekte, aynı zamanda üyelerin etkinliklere katılımını sınırlandırmaktadır. Bu sorunların giderilebilmesi veya azaltılabilmesi için yapılması gereken ise STK'ların devletle olan ilişkilerini artırmaktır. Bunun için ise özellikle etkili bir diyalog sürecinin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu diyalog süreçleriyle devletin STK'lar konusundaki bakış açısı değişmelidir. STK'ların çevre politikalarında etkin rol alabilmesi, bilgilendirme, işbirliği, finansal destek, kamuoyu oluşturma, karar alma süreçlerine etkin katılım, denetleme ve eleştirme gibi konularda STK'ların etkinlik sağlayabilmesi için devlet tarafından gerekli düzenlemeler yapılmalıdır. STK'lar özerkleştirilmelidir. Bu durum da STK-Devlet ilişkilerinde devletin çevre politikalarında önceliklerinin belirlenmesi, çevreci STK'ların hükümet taraftarı ya da karşıtı gibi davranmaktan ziyade sorunlar üzerine düşünen, tartışan ve çözüm önerileri geliştiren STK'lar olarak rol alması, devlet kurumlarında etkili olmalarının yolunu açacaktır.

Ülkemizde çevre alanlarında faaliyet gösteren STK'ların en etkin yürüttüğü faaliyet alanı eğitim ve kamuoyu oluşturulması, savunuculuk ve lobicilik, saha çalışmaları, sorunları ilgili kurumlara iletmek ve kurumsal işbirliği şeklinde sıralanabilir. Bu anlamda bazı STK'lar özel bir konuyla ilgilenmeyi, o konuyla ilgili amatör ve uzmanları bir araya getirerek ek uzmanlık üretmeyi, sorun alanlarına dair politikalar geliştirmeyi, eğitim ve kamuoyu oluşturma yoluyla ana faaliyetlerini gerçekleştirmektedirler.

Sonuç olarak Türkiye'de çevreci STK'ların tamamı değerlendirildiğinde politik uygulamalarda ve düzenlemelerde tamamen etkin bir rol oynayamadığı, rollerinin oldukça sınırlı olduğu ve çevre konularına göre etkinlik düzeyinin de değiştiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

AGENDA 21: The Earth Summit Strategy of Save Our Planet (Ed. Daniel Starz), Earth Press, Boulder 1993.

AKATAY Ayten ve HARMAN Serhat, **Sivil Toplum Kuruluşları: Yönetim, Yönetişim ve Gönüllülük**, Ekin Yayınevi, Bursa 2014.

AKSU Ceren, **Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre**, Güney Ege Kalkınma Ajansı 2011.

ALAGÖZ Bülent, “Çevre Sorunları, Çevre Sorunları Teknoloji ve Değişen Öncelikler”, 38. ICANAS, 10-15 Eylül 2007, Ankara 2011, s.(43-52).

ALGAN Nesrin, “Uluslararası İlişkiler ve Çevre”, **Mülkiyeliler Birliği Dergisi Çevre Özel Sayısı**, S:120, Ankara 1990.

Annual Report, United Nations Enviroment Programme 2015.

Annual Report6, United Nations Enviroment Programme 2014.

ARISTOTALES, **Politika**, Çev: Furkan Akderin, Say Yayınları, İstanbul 2017.

ASLAN Seyfettin, “Türkiye’de Sivil Toplum”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 9/31 (2010), s.(260-283).

AYDINLI Halil İbrahim ve ÇİFTÇİ Salih, “İnsan-Çevre İlişkisi ve Türkiye’de 1980 Sonrası Sağ Siyasetin Çevreye İlişkin Yaklaşımı”, **EKEV Akademi Dergisi**, S:52, Erzurum 2012, s.(15-30).

AYGÜN Banu ve ŞAKACI Bilge Kağan, “Türkiye’de Çevreye Doğrudan Odaklı Çevreci Hareketler ve Çevresel Yaklaşımları Üzerine Bir Deneme”, 38. ICANAS, 10-15 Eylül 2007, Ankara 2011, s.(139-162).

BAYKAL Hülya ve BAYKAL Tan, “Küreselleşen Dünyada Çevre Sorunları”, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 5/9 (2008), s.(1-17).

Birdlife International, <<https://www.birdlife.org>>, (ET: 15.09.2020).

Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, <<https://teftis.ktb.gov.tr/TR-263675/biyolojik-cesitlilik-sozlesmesi.html>>, (ET: 18.08.2020).

BOZKIR Özge, “Çevreci Anlayışın Siyasallaşması: Yeşil Siyaset ve Türkiye”, **USOBED Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, 2/1 (2018), s.(56-69).

BUDAK Sevim, **Avrupa Birliği ve Türk Çevre Politikası**, Büke Yayınları, İstanbul 2000.

CALDWELL Lynton Keith, **Environment, A Challenge To Modern Society**, Garden City: Natural History Press, 1970.

- CARMIN Joann ve BALSER Deborah B., “Selecting Repertoires of Action in Environmental Movement Organizations”, **Organizations&Environment**, 15/4 (2002), s.(365-388).
- CERİT Mazlum, “Çevrecilik ve Çevre Hareketleri”, Bilhan Kartal ve Belkıs Kümbetoğlu (Haz./Ed.), içinde, **Yeni Toplumsal Hareketler**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Ankara 2014, s.(206-245).
- CERİTLİ İsmail, “Çevreci Hareketin Siyallaşması Süreci”, **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 25/2 (2001), s.(213-226).
- CI (CONSERVATION INTERNATIONAL), < <https://www.conservation.org> > , (ET: 15.09.2020).
- COMMONER Barry, **Ecology and Social Action**, School of Forestry and Conservation, University of California, 1973 s.(47-65).
- COŞKUN M. Kemal, **Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler**, Dipnot Yayınları, Ankara 2007.
- CRESWELL John W., Qualitative Inquiry and Research Design, Choosing Among Five Traditions, Thousand Oaks, CA: **SAGE Publications**, 2007.
- ÇEKÜL (Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı), <<https://www.cekulvakfi.org.tr/>>, (ET:02.04.2020)
- ÇEVKO (Çevre Koruma ve Ambalaj Atıkları Değerlendirme Vakfı), <<https://www.cevko.org.tr/>>, (ET:02.04.2020)
- ÇEVKOR (Çevre Koruma ve Araştırma Vakfı), <<https://www.climall.org.tr/>>, (ET:15.09.2020)
- ÇINAR Özer, **Çevre Kirliliği ve Kontrolü**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2013.
- ÇOBAN Aykut, “Çevreciliğin İdeolojik Unsurlarının Eklemlenmesi”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 57/3 (2002), s.(3-30).
- ÇOLAKOĞLU Elif, “Haklar Söyleminde Çevre Eğitiminin Yeri ve Türkiye’de Çevre Eğitiminin Anayasal Dayanakları”, **TBB Dergisi**, S:88, 2010, s.(151-171).
- DAYSD (Dağlık Alanların Sürdürülebilirliği ve Yönetişimi Derneği), < www.dagyonetisimi.com/2020 >, (ET:15.09.2020)
- DEBEDEK Emin ve ŞEREN Gamze Yıldız, “AB Uyum Sürecinde Türkiye’de Çevre Politikaları”, EY International Congress on Economics I, 24-25 Ekim 2013, Ankara.
- DEMİRER Göksel, **Çevre Sorunları ve Kapitalizm**, Sorun Yayınları, İstanbul 1992.
- DHKD (Doğal Hayatı Koruma Derneği), <https://www.turkcebilgi.com/doğal_hayatı_koruma_derneği>, (ET: 15.09.2020).

DURU Bülent, Türkiye’de Çevrenin Siyasallaşması: Yeşiller Partisi Deneyimi, **Mülkiye Dergisi**, 26/236 (2002) s.(179-199).

Dünya Doğayı Koruma Vakfı, < <https://www.wwf.org.tr/?2620>>, (ET:03.04.2020)

Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi Johannesburg Uygulama Planı, Ulusal Çevre ve Kalkınma Programı, Kardelen Ofset, Ankara 2004-2017.

DWCT (Durrell Wildlife Conservation Trust), <<https://www.durrell.org/wildlife/>>, (ET: 15.09.2020).

ERDOĞAN İrfan ve EJDER Nazmiye, **Çevre Sorunları: Nedenler, Çözümler**, Doruk Yayıncılık, Ankara 1997.

EROĞLU Mahmut, **Çevre Koruma Ders Notu**, Trabzon 2018.

ERYILMAZ Hasan, “Artan Küresel Isınma ve Duyarsızlaşan Küresel Politikalar”, **Artvin Çoruh Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 4/2 (2018), s.(52-69).

ESENGUN Kemal, SAYILI Murat ve AKÇA Hasan, “Perception of Environmental Issues in a Turkish Province”, **Polish Journal of Environmental Studies**, 15/4 (2006), s.(635-642).

FOEI (Friends of Earth), <<https://www.foei.org/about-foei/history>>, (ET:01.04.2020)

GIBBS G., Analyzing Qualitative Data, Thousand Oaks, **CA: SAGE Publications**, 2007.

GIDDENS Anthony, **Modernliğin Sonuçları**, Çev:Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2012.

GIDDENS Anthony, **Sosyoloji**, Çev:Hüseyin Özel ve Cemal Güzel, Ayrıntı Yayınları, Ankara 2000.

GLESNE, C., **Nitel Araştırmaya Giriş**, Çev: A. Ersoy ve P. Yalçınoglu, Anı yayıncılık, Ankara 2013.

GÖKÇE Işık, **1990’lardan Günümüze Türkiye’de Çevre Hareketleri: Greenpeace Örneği (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2014.

GÖRMEZ Kemal, **Çevre Sorunları ve Türkiye**, Gazi Kitabevi, Ankara 2003.

GÖRMEZ Kemal, **Çevre Sorunları**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2015.

Greenpeace Dergisi (Ed. Nilay Vardar), S:140, İstanbul 2019.

Greenpeace, <<https://www.greenpeace.org/usa/>>, (ET:01.04.2020)

GÜLEÇ SOLAK Sevcen ve SÜRMELİ İpek, “Hükümet Programları ve Kalkınma Planları Ekseninde Çevre Politikası Analizi”, **Yasama Dergisi**, 10/30 (2015), s.(22-43).

- GÜNDÜZ Ali Yılmaz ve KAYA Mehmet, “Küresel Dünyada Sivil Toplum Kuruluşlarının Ekonomik Kalkınmadaki Rollerine Üzerine Bir Değerlendirme”, **Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, S:10, 2014, s.(130-169).
- GÜRPINAR Ergun, **Çevre Sorunları**, Der Yayınları, İstanbul 1998.
- HEYWOOD Andrew, **Siyasal İdeolojiler**, Çev: A. K. Bayram, Ö. Tüfekçi, H. İnanc, Ş. Akın ve B. Kalkan, Adres Yayınları, Ankara 2013.
- KAPLAN Ayşegül, **Küresel Çevre Sorunları ve Politikaları**, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara 1999.
- KARATAŞ Abdullah, “Toplumda Çevre Bilincinin Yaygınlaştırılmasında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: Türkiye Örneği”, **International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, 3/2 (2014), s.(855-867).
- KAYA Ramazan, **Bir Ekoloji Hareketi Olarak Yeşiller ve Türkiye’de Yeşiller Partisi**, A4 Ofset, İstanbul 2011.
- KELEŞ Meltem ve ÖZKAN Yasemin, Çevreci Sivil Toplum Kuruluşu Çalışanlarının Sosyal Sorumluluk Ve Özgecilik Tutumlarının İncelenmesi: Ankara Örneği, **Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2/1 (2018), s.(127-160).
- KELEŞ Ruşen ve Fehmi YAVUZ, **Çevre Sorunları**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler, Ankara 1983
- KELEŞ Ruşen, “Çevre ve Siyaset”, Ruşen Keleş (Haz./Ed.), **İnsan Çevre Toplum**, içinde, İmge Kitabevi, Ankara 1992, s.(147-189).
- KELEŞ Ruşen, HAMAMCI Can ve ÇOBAN Aykut, **Çevre Politikası**, İmge Yayınevi, Ankara 2009.
- KEW (Royal Batanic Garden)**, <<https://www.kew.org/kew-gardens>>, (ET: 15.09.2020).
- KILIÇOĞLU Pınar, **Türkiye’nin Çevre Politikalarında Sürdürülebilir Gelişme**, Turhan Kitabevi, Ankara 2005.
- KILINÇ İlknur, **Kurumsal İtibar Açısından Sosyal Sorumluluk Uygulamaları: Türkiye’deki Çevreci Sivil Toplum Örgütleri Üzerine Bir Araştırma (Yayınlanmış Doktora Tezi)**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2017.
- KISA Ahmet, **Türkiye’deki Sivil Toplum Kuruluşlarının Çevre ve Ormancılık Politikalarındaki Yeri (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi)**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2008.
- KIZILOĞLU ALGAN Tülay ve BİLEN Serdar, “Toprak Kirlenmesi ve Biyolojik Çevre”, **Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi**, 36/1 (2005), s.(83-88).

- LORENZ Edward Norton, “Deterministic Nonperiodic Flow”, **Journal Of The Atmospheric Sciences**, S:20, Massachusetts Institute of Technology 1963, s.(130-141).
- MARSHALL Gordon, **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev: Osman Akınhay ve Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1999.
- MENGİ Ayşegül ve ALGAN Nesrin, **Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme: AB ve Türkiye Örneği**, Siyasal Kitabevi, Ankara 2003.
- MEYDAN YILDIZ Seçil Gül, “Ekolojik Ütopyalar”, **Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 1/1 (2017), s.(1-15).
- NEMLİ Esra, **Sürdürülebilir Kalkınma: Şirketlerin Çevresel ve Sosyal Yaklaşımları**, Filiz Kitabevi, İstanbul 2004.
- Ortak Geleceğimiz: Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Gelişme Komisyonu**, Çev: Belkıs Çırakçı, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayınları, İstanbul 1991.
- OXFAM (Oxford Committee for Famine Relief)**, <<https://www.oxfam.org/en> 2020>, (ET: 15.09.2020)
- ÖKMEN Mustafa, “Politika ve Çevre”, Mehmet C. Marın ve Uğur Yıldırım (Haz./Ed.), **Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar, içinde**, Beta Yayınları, İstanbul 2004, s.(327-368).
- ÖZ Esat, “Dünyada ve Türkiye’de ‘Ekoloji Hareketinin’ Gelişimi:Çevre Koruma Derneklerinden Siyasal Partilere”, **Türkiye Günlüğü Dergisi**, S:3, Ankara 1989, s.(27-34).
- ÖZDEMİR Volkan, **“Türkiye’de Planlı Kalkınma Deneyimleri”**, Marmara Üniversitesi 2014.
- ÖZKAN Zehra, **Yerel Kamu PolitikalarınınBelirlenmesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: Konya Örneği (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi)**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2015.
- ÖZTÜRK Özkan, “Çevrecilik Söylemleri ve Türkiye’deki Çevre Hareketlerinin Seyri”, **Journal of History Culture and Art Research**, 6/2 (2017), s.(441-456).
- ÖZTÜRK Serap, “Çevre”, Özgür Gökmen (Haz./Ed.), **Türkiye’de Hak Temelli Sivil Toplum Örgütleri, içinde**, STGM Yayınları, Ankara 2011, s. (67-104).
- PAKER Hande ve BAYKAN Barış Gençer, **Türkiye’de Çevre ve Sivil Toplum: Örgütlenme ve Son Eğilimler**, Araştırma Notu, Bahçeşehir Üniversitesi 2008.
- PAKER Hande, vd. **Türkiye’de Çevre Koruması ve Politikalarında STK’ların Rolü**, TÜBİTAK, Ankara 2009.

- PAYTON Robert L. ve MOODY Michael P., **Understanding Philanthropy: Its Meaning and Mission**, Indiana University Press, Bloomington 2008.
- PUTNAM Robert D., **Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy**, Princeton University Press, Princeton 1993.
- ROTHERY Michael, GRINNELL Richard M. ve TUTTY Leslie M., **Qualitative Research for Social Workers: Phases, Steps and Tasks**, Ally and Bacon Publications, Boston 1996.
- RUBIN, H. J., RUBIN, I. S., **Qualitative Interviewing: The Art of Hearing Data**, California: SAGE Publications, 1995.
- SAPMAZ VERAL Evren, "Uluslararası Tehlikeli Atık ve Kimyasallar Politikalarında Güncel Gelişmeler", **Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi**, 7/1 (2019), s.(1-11).
- SARIKAYA Hasan Zuhuri, Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Çevre Politikaları ve Uygulamaları, **Çevre ve Orman Bakanlığı Dergisi**, Ankara, 14/1 (2004), s.(1-10).
- SERENGİL Yusuf, **İklim Değişikliği ve Karbon Yönetimi**, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, Ankara 2018.
- SI (SURVIVAL INTERNATIONAL), <<https://www.survivalinternational.org/>> , (ET:15.09.2020).
- SIMONNET Dominique, **Çevrecilik**, Çev: Mehmet Sami Şakiroğlu, İletişim Yayınları, İstanbul 1990
- ŞAHİN Mehmet ve UYSAL Özge, "Sivil Toplum Kuruluşlarının Devlet Tarafından Finansmanı Üzerine Bir Tartışma", **Maliye Dergisi**, S:153, 2007, s.(1-13).
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994**, Ankara 1989.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989**, Ankara 1984.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967**, Ankara 1962.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı 2007-2013**, Ankara 2006.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983**, Ankara 1978.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972**, Ankara 1967.

- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı 2014-2018**, Ankara 2013.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005**, Ankara 2000.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977**, Ankara 1972.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996-2000**, , Ankara 1995.
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı**, < <https://habitat.csb.gov.tr/habitat-konferanslari-i-5746>>, (ET:20.04.2020).
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, **Çevre Kanunu**, T. C. Resmi Gazete, 18132, 11 Ağustos 2006.
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, **Toprak Kirliliğinin Kontrolü ve Noktasal Kaynaklı Kirlenmiş Sahalara Dair Yönetmelik**, T. C. Resmi Gazete, 27605, 8 Haziran 2010.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, < <https://www.ab.gov.tr/92.html>>, (ET:04.05.2020).
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, < <http://www.mfa.gov.tr/bm-insan-yerlesimleri-programi.tr.mfa>>, (ET:20.04.2020).
- TEMA (Türkiye Erozyonla Mücadele Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı)**, < http://www.tema.org.tr/web_14966-2_1/index.aspx>, (ET:02.04.2020)
- Temiz Hava Hakkı Platformu, **Hava Kirliliği ve Sağlık Etkileri: Kara Raporu**, 2019.
- TOSUN Erkan, **Çevre Sorunları ve Politikaları**, Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, Ankara 2014.
- TURGUT Nükhet, “Çevre Hukukunda Çevreci Örgütlere Tanınan Olanaklar”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 45/1 (1996), s.(103-131).
- TURGUT Nükhet, **Çevre Hukuku**, Savaş Yayınları, Ankara 2001.
- TURGUT Nükhet, **Çevre Politikası ve Hukuku**, İmaj Yayınevi, Ankara 2009.
- TURGUT Nükhet, **Çevre ve Yurttaşlar**, Savaş Yayınları, Ankara 1993.
- TURMEPA (Deniz Temiz Derneği)**, < <https://turmepa.org.tr/>>, (ET:02.04.2020)
- TÜDAV (Türk Deniz Araştırmaları Vakfı)**, < <http://tudav.org/buyuk-tehlike-plastik-copler/>>, (ET:05.04.2020).

- TÜRÇEK (Türkiye Çevre Koruma Ve Yeşillendirme Kurumu)**, <<https://www.clmall.org/tr>> , (ET:17.09.2020)
- TÜRÇEV (Türkiye Çevre Eğitim Vakfı)**, <<http://www.turcev.org.tr/>>, (ET:02.04.2020)
- Türkiye’de Demokratik Planlı Kalkınma**, T.C. DTP Planlama Dergisi; DTP’nin Kuruluşunun 42. Yılı Özel Sayı, Semih Ofset, Ankara 2002.
- UN Rio Declaration on Environment and Development**, Report of The United Nations Conference on Environment and Development, Rio de Jenerio 1992.
- UN Sustainable Development**, <<https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>>, (ET: 17.08.2020)
- UN Water, Water And Climate Change**, UNESCO, Paris 2020.
- UNEP**, < <https://www.unep.org/news-and-stories/speech/52nd-session-intergovernmental-panel-climate-change>>, (ET:03.04.2020)
- Urban Indicators Guidelines: Monitoring the Habitat Agenda and the Millennium Development Goals**, United Nations Human Settlements Programme 2004.
- USEPA (United States Environmental Protection Agency)**, **Acid Rain** <<https://www.epa.gov/acidrain/what-acid-rain>>, (ET:08.12.2020)
- ÜSTE Rabia Bahar**, “Doğanın Siyaset Paradigması: Yeşil Siyaset”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, 7/2 (2015), s.(38-54).
- WCS (Wildlife Conservation Society)**, < <https://www.wcs.org/>>, (ET:15.09.2020)
- World Economic Forum, **The Global Risks Report**, Geneva/Switzerland 2018.
- WWF (World Wildlife Fund)**, 2020 <<https://www.worldwildlife.org/>>, (ET:01.04.2020)
- WWF (World Wildlife Fund)**, 2020a/b < <https://www.worldwildlife.org/threats/water-scarcity>>, (ET:03.04.2020)
- YAVUZ Cavit ve KAYNAR İbrahim**, “Kamuoyu Oluşumunda Stratejik Bir Araç Olarak Sivil Toplum Kuruluşları”, **Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 4/2 (2015), s.(183-196).
- YEĞEN Mesut, KEYMAN E.Fuat, TOL U. Ulaş ve ÇALIŞKAN M.Ali**, **Türkiye’de Gönüllü Kuruluşlarında Sivil Toplum Kültürü**, Yaşama Dair Vakfı, Ankara 2010.
- YILDIRIM Uğur ve BUDAK Sevim**, “AB Tam Üyelik Sürecinde Türkiye’nin Çevre Politikasındaki Değişimler”, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 7/13 (2010), s.(173-191).
- YILMAZ TURGUT Nükhet**, **Çevre Politikası ve Hukuku**, İmaj Yayınevi, Ankara 2009.
- YİĞİTBAŞOĞLU Hakan**, “Kentlerin Çevre Sorunları ve Habitat Konferansları”, **Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakülte Dergisi**, 38/1-2 (1998), s.(13-29).

EKLER

Aşağıdaki yazışma örneği verilerin toplanması sürecinde kullanılmıştır (10.04.2020-10.06.2020).

Bu mail STK'ların kurumsal iletişim adreslerine gönderilmiş ve içerikteki konulara ilişkin bireysel olarak bilgi istenmiştir.

Bilgi Talep Formu

Sayın İlgili,

Ben Aksaray Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Yüksek Lisans öğrencisiyim. Çevre alanında faaliyet gösteren Sivil Toplum Kuruluşları üzerine “**Çevre Politikalarının Oluşturulmasında Türkiye’de Çevre Alanında Faaliyet Gösteren Sivil Toplum Kuruluşlarının Bir Baskı Aracı Olarak Rolünün Değerlendirilmesi**” konulu bir tez çalışması yapıyorum. Bildiğiniz üzere pandemi sürecinde olduğumuzdan dolayı siz de takdir edersiniz ki yüz yüze görüşme yapma şansım mevcut değildir. Gerek kısıtlamalar gerekse esnek çalışma düzeni nedeniyle STK'ların da bu kapsamda ofis çalışmaları yok veya kısıtlı düzeydedir. Bu nedenle tez araştırmamda kullanacağım bazı bilgilere ulaşmak için size bu maili gönderme ihtiyacı duyuyorum.

Tez çalışmasını başarılı bir şekilde sonuçlandırılabilmesi için STK'nızla ilgili bazı kurumsal bilgileri: mesleğiniz, yaş, cinsiyet, eğitim durumu, üye sayısı, aktif üye sayısı, faaliyet alanlarınız ve temel faaliyet alanınız, üyelerinizin faaliyetlere aktif katılımı, üye profili, finansal kaynaklarınız, proje alanlarınız, diğer STK'larla ilişkileriniz, kamu kurumlarıyla işbirlikleriniz, ulusal veya uluslararası işbirliği alanlarınız, kurumsal karar mekanizmalarınız ve katılım durumu, çevre politikalarının oluşum ve uygulama sürecindeki rolünüze ilişkin bilgilerin tarafıma gönderilmesi konusunda bana yardımcı olmanızı rica ediyorum.

Bu bilgiler yalnızca tezde araştırma amaçlı kullanılacaktır ve kurumunuzun ismi hususunda gizlilik esas alınacaktır.

Tez Değerlendirme Formu

Aksaray Üniversitesi Tez Değerlendirme Formu		
Öğrencinin Adı Soyadı:		EVET
Kapak		
1	Tez Başlığı tutanaktaki başlıkla aynı mı?	
2	Kapaktaki ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	
3	Kapak format kılavuzdaki kapak formatına uygun mu?	
4	Kapakta yazılan tüm yazılar doğru olarak verilmiş mi?	
İçindekiler		
5	Sayfa numaraları tam verilmiş mi?	
6	Şekil, Çizelge vb. listeleri verilmiş mi? Sıralaması doğru mu?	
7	Özet, Abstract, Giriş, Sonuçlar vb. bölümler var mı?	
8	Yazım hataları kontrolü yapıldı mı?	
Giriş		
9	Hazırlanan tezin önemini anlatıyor mu?	
10	İkinci ve Üçüncü dereceden başlık içermemeli kuralına uyuldu mu?	
Özet/Abstract		
11	Kılavuza uygun mu?	
12	Ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	
13	Özet; tek sayfa, tek aralık, tek paragraf kuralına uygun olarak yazıldı mı?	
14	Bilim kodu, sayfa adedi, anahtar kelimeler ve tez danışmanı yazıldı mı?	
Kaynakça		
15	Kaynakların tamamına metin içinde atıf yapıldı mı?	
16	Kaynak formatı Kılavuzdaki kaynak formatına uygun olarak hazırlanmış mı?	
17	Atıf formatı kılavuzdaki atıf formatına uygun mu?	
Atıf Yöntemi APA 6 ☐ CMS ☐		
Genel Değerlendirme		
18	Etik Beyan açıklaması okundu, uyuldu ve imzalandı mı?	
19	Kabul/Onay sayfası kılavuzdaki formata uygun olarak düzenlenmiş mi?	
20	Kabul /Onay sayfasında belirtilen oy birliği/oy çokluğu seçeneklerinden uygun olanı savunmayla tutarlı olacak şekilde belirlenmiş mi?	
21	Sayfa kenar boşluklar ve sayfa numaraları kılavuzdaki formatına uygun mu?	
22	Paragraf boşlukları ve metin satır aralığı kılavuza uygun olacak şekilde düzenlenmiş mi?	
23	Başlık yazımları kılavuzdaki başlık formatlarına uygun mu?	
24	Yazı tipi ve boyutu kılavuzdaki yazı tipi ve boyutu formatına uygun mu?	
25	Şekil, Çizelge vb. açıklama ve numaralandırmaları kılavuzdaki formata uygun olarak	

Bu tezin tarafımdan “Tez yazım kuralları” okunarak dikkatlice hazırlanmış olduğunu ve doğabilecek her türlü olumsuzluktan sorumlu olacağımı kabul ederim.

Öğrencinin imzası